

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 12, NUMBER 1, 2023

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 12, No. 1, 2023

Annales Scientia Politica is a peer-reviewed scientific journal, issued semi-annually by the Institute of Political Science, Faculty of Arts, University of Prešov, focused on reflection of discourse in political sciences. *Annales Scientia Politica* is indexed in EBSCO Publishing database, ERIH PLUS, CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities), ResearchBib - Academic Resource Index, Humanities - Sozial und Kulturgeschichte (H-Soz-u-Kult), CEEOL (Central and Eastern European Online Library), ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources), DOAJ (Directory of Open Access Journals), Index Copernicus International (ICI) Journals Master List

Address of Publisher:

Inštitút politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17 novembra 1,
080 78 Prešov, asp@unipo.sk, <http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ipol/asp>

Editor in Chief:

Prof. PhDr. Alexander DULEBA, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov

Editorial Board:

Prof. Johann Pall ARNASON
Faculty of Humanities, Charles University, Prague (Czech Republic)
Prof. Igor Spartakovich BAKLANOV, Doctor of Philosophical Sciences
Institute of Humanities, North Caucasus Federal University, Stavropol (Russian Federation)
Prof. PhDr. Vít HLOUŠEK, PhD.
Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno (Czech Republic)
Prof. Dr. Henk van HOUTUM
Nijmegen Centre for Border Research, Radboud University, Nijmegen (Netherlands)
Prof. PhDr. Jan KELLER, PhD.
Faculty of Social Studies, University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Prof. Jussi P. LAINE, DSocSci.
Karelian Institute, University of Eastern Finland (Finland)
Prof. Vitaliy Sergiovich LYTVYN, Doctor of Political Sciences
Faculty of Philosophy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)
Prof. PhDr. Darina MALOVÁ, PhD.
Faculty of Arts, Comenius University, Bratislava (Slovak Republic)
Prof. Carlos J. McCADDEN, PhD.
Department of General Studies, Instituto Tecnológico Autónomo de México, Mexico-City (Mexico)
Prof. Yuriy Olexandrovych OSTAPETS, Doctor of Sciences
Faculty of Social Sciences, Uzhhorod National University, Uzhhorod (Ukraine)
Prof. nadzw. dr. hab. Agnieszka PAWŁOWSKA
Institute of Political Science, University of Rzeszow, Rzeszow (Poland)
Prof. Kathleen SCHERF, PhD.
Thomson Rivers University, Kamloops (Canada)
Prof. PaedDr. Jaroslav VENCÁLEK, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Irina DUDINSKÁ, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Vladislav DUDINSKÝ, PhD.
Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov (Slovak Republic)
Assoc. Prof. PhDr. Jaromír FEBER, PhD.
VŠB, Technical University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Assoc. Prof. Francisco LARA-VALENCIA, PhD.
School of Transborder Studies, Arizona State University, Tempe, AZ (USA)
Assoc. Prof. Sergio PEÑA, PhD.
Urban and Environmental Studies Department, El Colegio de la Frontera Norte, Tijuana, Baja California (Mexico)
Assoc. Prof. PhDr. Jelena PETRUCIOVÁ, PhD.
Faculty of Social Studies, University of Ostrava, Ostrava (Czech Republic)
Assoc. Prof. Katarzyna STOKŁOSA, PhD.
Faculty of Business and Social Sciences, University of Southern Denmark, Odense (Denmark)
Dr. Paulina SZELAĞ
Institute of International Relations and Political Science, East European State Higher School in Przemyśl, Przemyśl (Poland)

Editorial Committee:

Ing. Martin LAČNÝ, PhD.
Mgr. Gabriel SZÉKELY, PhD.
PhDr. Matúš ŽAC, PhD.
Ing. Martin LAČNÝ, PhD.

Web administrator:

Ing. Martin LAČNÝ, PhD.

This work is licensed under a *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License*

LIST OF CONTENTS

STUDIES:

Features and consequences of lustration processes in the Visegrad group countries NATALIYA ANTONYUK	5
Putin's declaration of war: discourse, narrative, propaganda SRĐAN MLADENOV JOVANOVIĆ	18

ARTICLES:

Reinterpretations of Kant's and Hegel's philosophy in Fukuyama's vision of global dominance of liberal democracy MAKARY K. STASIAK – RUDOLF DUPKALA	29
The dispute between Greece and Turkey over the continental shelf ŞILAN JAKAB	37

REVIEWS:

A Kim Jong-Il Production: The Extraordinary True Story of a Kidnapped Filmmaker, His Star Actress, and a Young Dictator's Rise to Power <i>Fischer, P.</i> IVANA TOMEČKOVÁ	53
---	----

RESEARCH NOTES:

Current discourse on border research within ETMU days ANNA POLAČKOVÁ	56
--	----

OBSAH

ŠTÚDIE:

Features and consequences of lustration processes in the Visegrad group countries NATALIYA ANTONYUK	5
Putin's declaration of war: discourse, narrative, propaganda SRĐAN MLADENOV JOVANOVIĆ	18

ČLÁNKY:

Reinterpretácie Kantovej a Hegelovej filozofie vo Fukuyamovej vízii o globálnej dominancii liberálnej demokracie MAKARY K. STASIAK – RUDOLF DUPKALA	29
Spor o kontinentálny šelf medzi Gréckom a Tureckom ŠILAN JAKAB	37

RECENZIE:

Kim Čong-Il uvádí. Pravdivý příběh o uneseném filmáři, jeho dvorní herečce a o cestě mladého diktátora k moci <i>Fischer, P.</i> IVANA TOMEČKOVÁ	53
---	----

POZNÁMKY Z VÝSKUMU:

Aktuálny diskurz o výskume hraníc v rámci ETMU days ANNA POLAČKOVÁ	56
--	----

FEATURES AND CONSEQUENCES OF LUSTRATION PROCESSES IN THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES

NATALIYA ANTONYUK

Department of European and Regional Studies
Ivan Franko National University of Lviv
Ukraine
E-mail: nantonyk@yahoo.com

Abstract:

The study systematised the preconditions, reasons, peculiarities, procedural aspects, legislative outline, and consequences of lustration processes in the Visegrad Group Countries, namely Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic. At the same time, the author based their work on the assumption that lustration – or purge of the officials – was one of the main prerequisites for legitimising political power as a result of the collapse of “old” autocratic communist regimes and the beginning of democratisation and consolidation of the countries of this region. In other words, the study was mainly aimed at clarifying the content and functions, legislative outline and regulation, practices and effects of lustration processes in post-autocratic and democratising political regimes of the Visegrad Group Countries. To do this, the meaning of the concept of “lustration” and the state of the study and understanding of its procedural manifestations and expected effects in the Visegrad Group Countries were first outlined. After that, the author studied and structured the political, legal, and institutional causes, the nature and types of lustration processes in the Visegrad Group Countries. Finally, a comparative analysis (in the format of individual case studies and regional comparisons) of logic, content, and practical implementation of lustration acts, processes and procedures in the analysed Visegrad Group Countries was carried out. As a result, it was concluded that lustration – at least symbolically and ideologically – was indeed a successful mechanism for le-

gitimising a more successful transition from the previous or “old” autocratic regime to the new democratic political regime in the region. After all, a qualitative theorisation of the phenomenon, essence, and components of lustration processes was performed in the Visegrad Group Countries, and the region itself is now quite often held up as an example to other states in this context. However, at the same time it was found that in reality lustration in the countries under consideration was regulated and implemented in very different ways – both in terms of procedures and the resulting consequences, – and this was largely influenced by various dividends and risks during the renewal of political elites through channels and by means of various lustration options. However, in general, the practice of lustration in the region has shown that after the symbolic legitimisation of “new” government, in almost all Visegrad Group Countries lustration started to become less effective and increasingly manipulative and artificial.

Keywords:

Communist regime, democracy, democratisation, lustration, “old” regime, purge of the officials, Visegrad Group Countries.

Introduction

In the late 80's – early 90's of the twentieth century, the processes of irreversible disintegra-

tion of the Soviet Union and the entire Warsaw Pact Organisation began, resulting in the restoration/acquisition of real political independence by a number of European states and a change in the direction of their socio-political and socio-economic development in the coming decades. The so-called Visegrad Group Countries – Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic (the latter two have formally been independent since 1993), – formed in early 1991, were no exception, as they faced rather similar problems and issues of overcoming the legacy and consequences of communism and arrangement of their post-communist future, in particular with a focus on the desired European integration. Even though all these countries started accelerated and catch-up (relative to countries located in Western Europe) reforms – both political, socio-economic and systemic in general, mostly simultaneously and in parallel, – the ways in which they were solving a number of problems were quite different and ambiguous, often individualised and nationally-specific. And this is not surprising, because despite the general perception of certain common features of the so-called “real socialism” regimes in the region, the influence of the Soviet Union on the political regimes in Poland, Hungary, and Czechoslovakia, and the regimes themselves were historically quite different. As a result, they were reformed in different ways and took different approaches to overcoming the defects of the communist legacy, which by all means (and everyone understood this perfectly) was (and probably still is) a very significant obstacle to effective and rapid political transition – the transition from autocracy to democracy.

From a political point of view, this (among other things) resulted in the fact that the problem of purging the government of the communist legacy, including the so-called problem of lustration, its legislative outline and consequences, was one of the aspects of the reformation. We have traditionally and habitually stated that lustration processes have been or still are common to all Visegrad Group Countries or even Central and Eastern European countries. However, this is not the case or not exactly the case, at least given that lustration did not take place in all countries of the region, and also given that even in the analysed Visegrad Group Countries – Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic – lustration was multifaceted

both in terms of time and legislation, as well as severity and consequences. And this certainly puts on the agenda the need to clarify, compare and systematise the parameters, peculiarities, and consequences of lustration processes in the Visegrad Group Countries. In other words, the aim of the study is multifaceted clarification and systematisation of the essence of the concept of “lustration”, primarily on the basis of characterisation of its content and functions, legislative regulation, practices and consequences in the context of lustration processes in post-autocratic and democratising political regimes of the Visegrad Group Countries. In order to achieve the set goal, the article proposes to solve several problems. In particular, initially attention will be paid to the content and structure of the concept of “lustration”, as well as the state of research and coverage thereof in the Visegrad Group Countries. After that, we will characterise, compare and systematise the political, legal, and institutional nature and practice of lustration processes in the region, as well as the prerequisites for their implementation. And on this basis, we will finally outline, compare and systematise the content and consequences of lustration acts and procedures in the Visegrad Group Countries.

The meaning of the concept of “lustration”, the state of the study and understanding of its procedural manifestations, and expected effects in the Visegrad Group Countries

In the late 80’s – early 90’s of the twentieth century, first of all within the framework of the fall of the Berlin Wall, the collapse of the USSR and the communist regimes in the countries of present-day Central and Eastern Europe, in particular in the Visegrad Group Countries, total democratisation and reformation of the political sphere and society in the region, an unprecedented liberalisation of the political system and political process began, which, among other things, was the result of lustration processes (Nalepa, 2010, p. 99; Roman, 2011, p. 183, 209). However, peculiarities of lustration and liberalisation of socio-political life in post-communist Poland, Hungary, the Czech Republic, and Slovakia varied a lot, and therefore led to excellent organisational and functional expectations, consequences and results in the future, as well as to qualitative comprehension of the phenomenon

of lustration as a predictor of democratisation and reformation of socio-political relations in the future (Lytvyn, 2018) – both in the region, in countries outside the region and in the general theoretical context.

In particular, it has become clear (at least intuitively) to the scientific and political community that lustration as such should not be an “empty word” but should be aimed at real democratisation and anti-communist results caused by various theoretical, normative and practical factors and conditions of socio-political progress in the future. That is why theorists and practitioners who were interested in lustration (they were anti-communists by nature and judging by their views) hoped that as part of the desired transition to democracy every post-communist country needed to develop and implement mechanisms to prevent destabilisation of the new social and political system and reality by former overt and covert secret police agents and members of the former communist nomenclature (autocratic regime). The fact is that the latter could undoubtedly use their contacts to influence political and governmental decision-making processes or even take various anti-government measures if pressure was put on them because of their past actions. This view was often shared by ordinary citizens of the Visegrad Group Countries, who feared dependence on the representatives of former communist regimes.

In addition, both theorists and practitioners based their work on the assumption that lustration was necessary for the progress of the socio-economic sphere in the analysed region, as it was expected and planned to be associated with the activities related to positions in the state apparatus at various levels, rather than private economic and social activities. Therefore, in post-communist European countries, dismissal from positions in government and administrative agencies was often considered to be a very effective measure to improve the quality of privatisation and anti-corruption processes on the way to liberalisation of these countries and privatisation of their national economic systems. Accordingly, lustration in countries where it was initiated and implemented, or where its implementation was at least considered, was perceived (both in the political and socio-economic sphere) as an effective tool for establishing or restoring principles of the rule of law,

as it was intended to hold collectively responsible for actions of previous autocratic / communist regimes in the countries of the region a certain group of officials who were concealing virtually all information about real socio-economic and political development from the public and anti-communists. From a purely ideological point of view, this means that from the very beginning of its invention, lustration was positioned and evaluated as a channel of reconciliation and “blurring the gap” between violators and victims of autocratic regimes of the “real communism” period, that is, between those who worked under the “old” regimes and were helping them, on the one hand, and those who did not do this, on the other hand (Halmai & Schepelle, 1997).

Eventually, in the late 80’s – early 90’s of the twentieth century, both politicians, the public, and theorists of the post-communist Visegrad Group Countries and other countries of post-communist Europe began to consider lustration as perhaps the best way to destroy connection between the “old” autocratic regimes and the “new” order. After all, on the one hand, it is lustration that should have allowed one to hold certain individuals and groups of individuals liable for illegal and inhumane actions they benefited from, so lustration has become a kind of an instrument to “suppress the past”. On the other hand, from the point of view of motivation, lustration was supposed to be a proof of the expediency of implementing the principles of democracy and the rule of law, as it was considered to be a “step towards the future” (Kritz, 1995, p. 19). In this sense, from an ideological and pragmatic standpoint the primary goal was to ensure that lustration processes would be accompanied by legal and judicial processes and procedures, in particular aimed at declassifying files of secret services and structures, etc. (Lytvyn, 2018).

Accordingly, already at the beginning of the lustration processes in the Visegrad Group Countries, and even today – in the general theoretical context (especially in those countries that did not carry out lustration or in the countries where this process was delayed), it became clear that lustration is a pro-democratic and, at the same time, typically anti-communist process and even a certain way of comprehension of “transitional” socio-political justice, designed to help overcome various negative consequences

of previous autocratic (most often communist) regimes. But such a seemingly simple understanding of lustration is still not consistent, because in terms of procedures, lustration can mean somewhat different things. Thus, some scholars believe that lustration is the procedure of exclusion of certain individuals from socio-political life, in particular in the form of legal punishment for actions committed by such individuals during the previous political (primarily autocratic, but also democratic) regime (Shevchuk, 2006). In other words, the emphasis is primarily on the criminal prosecution of leaders and political elite of previous political regimes and on the process of numerous investigations into employees associated with the past (predictably) "criminal" regime. On the other hand, other researchers argue that lustration is primarily aimed at achieving, establishing, and maintaining "retroactive" justice, including through the disclosure of previously classified information about the actions of a particular person or group of persons, which are considered a crime, rather than at the punishment for crimes committed (Shevchuk, 2006). In other words, lustration refers primarily to the moral aspect of condemnation through a society in which punishment itself has a moral, rather than a legal aspect, as it was in the previous approach.

However, scholars typically assume that, regardless of the selected approach, in terms of procedure lustration should be typically reduced to a common denominator – which primarily and most often should be public distrust – and not so often or almost never to prosecution. After all, those members of the bureaucracy and political elite of any "old" regime, who are subject to lustration, mostly remain free, can work in commercial and non-governmental organisations, carry out business activities, and keep all their property, provided that they don't commit criminal offenses, but they may not hold political and managerial positions at all or on certain levels of politics and government (at least for a certain period of time). Although purely nominally and in terms of the sphere of legislative regulation lustration can be state, economic, and political, it is always, at least in theory, aimed at preventing the usurpation of power in the form of veiled or latent pressure on civil servants and judges and in general any manipulation of government authorities and in

government authorities. And for this it is necessary to create and ensure functioning of mechanisms of legislative (mostly administrative rather than criminal), state, and public control over the activities and functioning of political and public associations as entities that form government authorities and opposition (Minienkova, 2011, p. 503).

This logic of theorisation of lustration and peculiarities of its implementation in post-communist European countries (particularly in the context of democratisation of political regimes), including the Visegrad Group Countries, can be seen in the works written by a huge number of scholars, including: C. Bertshci (1995), R. Boed (1999), S. Cohen (1995), V. Dvoráková and A. Milardovic (2007), M. Ellis (1997), P. Grzelak (2005), N. Kritz (1995), M. Los (1995), A. Mayer-Rieckh and P. Greiff (2007), A. McAdams (1993), A. Michnik and V. Havel (1993), C. Offe (1991), M. Nalepa (2010), N. Nedelsky (2004), D. Roman (2003), Yu. Shevchuk (2006), A. Szczerbiak (2002), K. Williams (2003) and many others. Most of the studies of the above-mentioned scholars have already become even "classic" ones, since they appeared on the eve of the launch and during the implementation of measures regarding lustration processes in the countries of the analysed region. That is why in the majority of the countries of the analysed region, discussions on the meaning and expediency of the lustration processes were actually stopped since the mid-2000s (since they were currently being implemented). Nevertheless, Political Science is constantly enriched in this regard even today, in particular due to the relatively new scientific elaborations of such researchers as C. Greenstein and C. Harvey (2017), C. Horne (2012; 2014; 2017), B. Iancu (2021), V. Lytvyn (2018), N. Minenkova (2011), D. Roman (2011), P. Rožič and Y. Nisnevich (2016), Ya. Skoromnyy and R. Skrynkovskyy (2020), A. Szczerbiak (2016), A. Varga (2015), etc.

In this regard, it is very interesting that there is a significant difference between the ideas of the aforementioned and other scholars, since Central and Eastern European researchers mostly address the essence and procedures that are part of the lustration phenomenon as such, but do not always take into account the context of its real political implications for democratisation (including the Visegrad Group Countries), albeit

as a consequence of autocratic regimes. On the contrary, Western scholars see lustration as a component or a condition of transition to democracy in the post-communist countries of the region under consideration, in particular primarily through the prism of conceptualisation of the nature and expediency of choosing, implementing, and institutionalising democracy after communist autocracy. That is why, given the available research and theoretical perspectives, we will further analyse the political, legal, and institutional causes, nature, and practical effectiveness, as well as the logic, content, and consequences of lustration acts, processes, and procedures in the Visegrad Group Countries. However, we would like to note that this will be done not so much in the format of individual case studies (since they will be incidental), but rather in the format of regional comparison, as well as average comparisons and conclusions.

Given this, the article mainly has a descriptive bias, as well as systematises and structures the existing theoretical and practical knowledge on the subject under analysis. Especially considering that there has been a lot of theoretical and political debates on this matter in the past. The reason is that comprehensive understanding of this topic is extremely important for other countries that have only recently launched similar processes or are planning to do so or modify them (in particular, for Ukraine, Moldova, Georgia, etc.). Therefore, systematisation and structuring of the already existing and debated knowledge can help in this. Especially given that the proposed study tries to do this from different perspectives, particularly on the subject of understanding lustration not only as a procedure for the purification of power, but also as a toolkit for the protection of political elites within the framework of political struggle and competitiveness (including through the legitimisation of power and elimination of political opponents). On this basis, lustration was at least partially rethought and filled with somewhat atypical (or not always typical) attributes.

This is further actualised by the fact that, as mentioned above, lustration procedures and techniques have begun to be discussed and even tested in the last decade by other countries and politicians, primarily in Eastern Europe (albeit with a significant delay compared to the countries analysed in this article). In view of this, on the one hand, Eastern European counterparts

began to put on the agenda the things that are not completely known and obvious to them, but rather emotional and reflective ones. On the other hand, the former began to fill lustration with a partially modified meaning, although they typically appeal in this regard to the experience of the countries of Central-Eastern Europe, in particular to the Visegrad Group Countries. In addition, the ordering and systematisation of the theory, practice and experience of lustration procedures have recently been partially updated in the case of the countries of the Visegrad Group. Since the politicians of some of them (primarily as a tool of political struggle) repeatedly reflect and appeal to the expediency of the so-called "purification of power", and therefore to attempts to restore or re-restore (albeit, often with a completely different aim) the lustration legislation or its peculiar intensification (if the latter is valid one). This, for example, can be observed in Poland during the period of the dominance of the "Law and Justice" party since 2015, as well as in Hungary in the last decade, which is dominated by "Fidesz" party. In addition, the last vivid example of discussions regarding the interpretation and application of lustration procedures was the Czech Republic, where the question of revising the existing acts and their consequences was put on the agenda during the functioning of cabinet headed and membered by A. Babiš – a former agent of the Czechoslovak communist secret service. Thus, the topic of lustration procedures is still quite relevant or has an echo in the countries of the Visegrad Group, as their political practice shows. Given this, a look at this topic, especially at its causes, features and consequences in the most active phase of initiation and implementation of lustration procedures, is quite relevant, particularly from the perspective of the Eastern European countries and environment. Accordingly, it was decided to cover the proposed topic both in an overview (by addressing the debatable problems of lustration procedures) and systematisation (through the prism of comparing the consequences of lustration procedures as such, which can be re-actualised both in the countries of the Visegrad Group, as well as outside them).

Political, legal, and institutional causes, nature, and options of lustration processes in the Visegrad Group Countries

Despite the common and ideological understanding of the essence and content of lustration, including in the Visegrad Group Countries, as well as the parameters and logical stages of its expected implementation, in reality lustration processes in the analysed region were not identical and were not consistent, that is, they were characterised by different intensity and therefore, by different consequences. Empirically, this has led to a situation where in reality lustration processes in the Czech Republic and Slovakia (in the latter, they were carried out in a very short period of time, when lustration was actually carried out after all) were much more intense than in Poland and Hungary (Pribran, 2007), although in theory these processes are described quite similarly – both in terms of ideology and procedures.

In particular, in all the Visegrad Group Countries, a kind of a “rental” position was developed and used, according to which lustration of representatives of the “old” regimes can serve as a tool to legitimise post-communist and anti-communist authorities. The fact is that, conversely, the main base and a key aspect of the legitimisation of the new government in the countries of the analysed region in the late 80’s – early 90’s of the twentieth century was a negative attitude towards the former communist elite, especially given that it existed due to military force, repression, brutal actions of special services, including the KGB, i.e. due to autocratic, coercive, and repressive (and often totalitarian) methods. That is why the new democratisation regimes, albeit to varying degrees, began to take various and completely logical actions aimed at cleansing their societies of undercover agents, civil servants, judges, and even more so leaders and high-ranking officials who supported existence of “old” communist regimes.

In terms of procedures, this ideological logic was reduced to the performance of two basic tasks that justified the expediency of lustration practices: the pragmatic aspect of establishing control over the state apparatus by anti-communists and post-communists and the moral aspect of restoring and developing justice for victims of repressions during the “old” regimes. However, they inevitably faced a practical and

implementation danger – the need for public (not necessarily under criminal law) punishment of the guilty, but within the framework of avoidance of revolutionary methods and rhetoric, since it is these methods that were once successfully and effectively (for which they were criticised) used in the “old” communist regimes for which lustration was planned. In addition, lustration in the Visegrad Group Countries took the form of a workshop aimed at the following three main aspects of procedural purge of power: establishing historical truth, ensuring minimum justice (long-term and retrospective one), and ensuring state security (Los, 1995; Offe, 1996, p. 93). At the same time, almost all countries in the region have a common understanding of the essence of ensuring such justice. For example, retrospective justice was mainly aimed, as noted above, either at punishing those involved in past crimes under the “old” regimes or at imposing sanctions for lustration actions in cases in which no crimes were committed. Instead, prospective justice was based on the view that particular individuals, their competences, and the links established between them posed a likely threat to the functioning of a new democratic regime and democratisation, in particular if such a person was allowed direct access to important political, professional, and administrative positions, etc. (Boed, 1999). However, this did not preclude perception of lustration as a tool for settling old scores with opponents and an instrument of political struggle, which was widespread and politicised in the Visegrad Group Countries, even despite its primary and ideological focus on countering serious abuse of power (Roman, 2003, p. 398).

That is why understanding of the risks of various dangers, as well as effects and procedures of lustration, turned out to be very different in the Visegrad Group Countries. However, this was inevitably influenced by a number of other factors, including public support or non-support for the renewal of power structures, moral authority or disapproval of the new government, as well as the presence or absence (at a certain period of time) of appropriate legislation that could legitimise the lustration process and comply with international law (Blazhek, 2006) (this will be discussed in more detail in the next part of our study). At the same time, it was noticed that in general lustration of representatives of the former “old” regimes (or persons

and groups close to such representatives) in Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic did not necessarily follow uniform and consolidated regulatory, ideological, and program principles and mechanisms of decommunisation. After all, lustration was aimed at people who cooperated with secret authorities and close structures, including law enforcement agencies, rather than on people who were former members of the communist parties and the nomenclature (to the lesser extent) (Los, 1995, p. 121).

At the same time, the political logic of lustration processes was aimed at revealing and often publishing classified and secret documents of former communist regimes, which ultimately undermined their legitimacy and reduced rather positive perception thereof in the society of the Visegrad Group Countries. And this, in fact, was very beneficial for new political actors, even those democratically oriented (Lytvyn, 2018). The next important feature of lustration processes was the fact that they were carried out on the basis of political and legal conditions and principles of sanctioning of punishments and (political) responsibility for participation in the operation and maintenance of political regimes of "real socialism", rather than on direct legal bases and on the grounds of criminalisation of responsibility. At the same time, lustration of the former communist nomenclature in the analysed Visegrad Group Countries was regulated on the basis of legislative consolidation and review by constitutional or other relevant courts and was mainly carried out through court proceedings. However, procedural attributes of lustration processes differed, in particular with regard to the following: who initiated the lustration process (the person who was subject to lustration, or the state); how the decision was made during the lustration, and what the punishments were (from admitting to "collaborationism" to its public exposure and even dismissal of former "collaborators" of the "old" regimes).

Finally, another more option of the interpretation of lustration in the countries of the region became a manifestation or addition to the topic. It should be noted that the lustration processes in some of the countries of the Visegrad Group had a securitisation dimension, that is they were partly aimed at preventing the blackmail of officials, bureaucrats and politicians. If we take into account the theoretical position of some re-

searchers (Williams, 2003), it is quite obvious that lustration was partly motivated by the securitisation aim. On the one hand, lustration (for example, of police system and other security structures) was perceived by politics and society as a possibly the best option to draw a clear line between the old regime and the new order (Lytvyn, 2018). Given this, it was expected to identify the guilt for the wrongful acts of some individuals and groups of individuals, from which they benefited in the past. On the other hand, lustration was expected to be a proof of the implementation of the principles of supremacy of law and democracy (Lytvyn, 2018). That is, it was assessed as a "step to the future" (Kritz, 1995, p. 19). The fact is that lustration in this context was quite partial one. Since it, for example initially in Czechoslovakia and later in the Czech Republic, allowed certain authorised persons to amnesty those members, officials or politicians of the old regime, whose release could have caused security concerns (Lytvyn, 2018) or if it was just in the interests of state security (Halmai, 2007). This was additionally reflected in the phenomenon of the so-called "positive" dimension of lustration, for example in Poland. Since one of the components of lustration consisted of the details of cooperation with state security and secret police in case of a decision about the "positive" lustration. Accordingly, the names of those persons, who received certificates of "positive" lustration based on their cooperation with secret police or state security, were voiced, but they weren't detailed regarding type and nature of such cooperation (Lytvyn, 2018). Moreover, those persons who were subjected to the so-called "positive" lustration can even remain candidates for elective positions, because only their voters decide their fate. Thus, it is often claimed that the legislation on lustration was or is excessively liberalised one (compared to the public perception of this phenomenon), because it sometimes punishes the lie about cooperation with special services and olde regime, but do not concern the cooperation itself. Finally, another point of securitisation is that all countries of the Visegrad Group (with the biggest exception of Hungary) have effectively restricted public access to information about real lustration procedures. However, with the exception of spies and security forces, but mostly not politicians and other officials, as well as with the exception of persons who suffered from crimes and actions

that were the subject to lustration legislation. Thus, the conclusion works that lustration in the region was almost always aimed at solving the problem of “transitional justice” and “institutional insecurity and turbulence” (Bertshci, 1995, p. 436; Cohen, 1995, p. 27), as well as additionally was a tool for the “securitisation of democracy” (Williams, 2003).

Based on all of this, as well as the available scientific works on this topic (Lytvyn, 2018; Roman, 2011), it can be concluded that lustration processes in the Visegrad Group Countries took place (or are taking place) within rather different models or patterns, including legislative, procedural, socio-political, socio-economic ones, etc. In particular, in Czechoslovakia, and later in the Czech Republic and to a lesser extent in Slovakia, the model of an “exclusive” lustration system was used, while in Poland and Hungary, the model of an “inclusive” or “conciliatory” lustration system was used. According to the first model, individuals and groups associated with the “old” communist regime are not allowed to hold certain positions in the state apparatus of the new regime. On the contrary, the second model either presupposes reintegration of representatives of the communist regime, giving them a second chance (provided that they reveal the truth about their involvement in the “old” regime) or is mixed with the model of an exclusive system of lustration processes. In term of transitioning and democratisation, in this regard it has been established that countries where the transition to a new/more democratic political regime took place in the form of negotiations (Poland and Hungary) were characterised by the models of “inclusive” or “conciliatory” system of lustration processes. On the contrary, in countries in which the transition to a new/more democratic regime took the form of a revolution, including the Velvet Revolution (Czech Republic and Slovakia), the model of an exclusive system of lustration processes was used (Roman, 2011). However, this does not mean that all the Visegrad Group Countries were different in this sense, as their lustration acts and procedures both differed and intersected and resembled each other, as described in more detail in the next part of our study.

The logic, content, and practical implementation of lustration acts, processes, and procedures in the Visegrad Group Countries: case study and regional comparison

The important thing is that the difference in lustration processes in the Visegrad Group Countries was manifested primarily in the logic, content, consequences, and practical effectiveness of lustration acts and procedures as such, which we will discuss further both in the format of individual case studies and regional comparisons.

We will start with the Czech Republic, which, in our opinion, should be considered the most effective and even the longest case and an example of lustration practice among all the countries of the Visegrad Group. Interestingly, the first lustration legislation in this country, in particular the so-called “big” and “small” lustration laws, were adopted in Czechoslovakia in 1991-1992, and therefore it also applied to Slovakia (which we will discuss in more detail later) for a certain period of time. The peculiarity of this legislation was the position according to which the purge of power had to take place through both legal and political channels. Thus, the Czech Republic almost immediately took the position according to which some officials of the “old” regime would not be able to hold positions under the conditions and following the consequences of democratisation of the regime, i.e. in the new government (this referred to all forms and manifestations of representatives of the repressive and secret apparatus, as well as members of the intelligence services and the police, who were involved in political matters (Halmai, 2007), provided that this did not run counter to the national interests and security of the Czech Republic). Instead, all other persons could hold such positions only after the lustration procedures, and the list of positions and persons subject to such regulation was very long (these were both government and administrative positions, as well as persons working in the field of education and training, the media, business corporations, banks, etc.). It is noteworthy that almost all legislative regulations in the Czech Republic were implemented and put into practice and there were no significant reservations about them (even regardless of some political compromises), as the inspections *de facto* affected law enforcement officers and intelligence

officers, rather than former or current politicians or officials elected by the public. This was complemented by the fact that almost all political parties and movements in the Czech Republic adopted the practice of conducting internal lustration inspections, which constitutes the political focus and the subtext of the analysed processes in this country. And this, in turn, was the reason for the prolongation of such legislation – which was still federal – in the already separate and national legal and political system of the Czech Republic in the future (although with some legislative changes), since it was largely “symbolic” and was not entirely procedurally regulated exclusively by the relevant acts. It is in view of this, or rather of such a synthesis of the legal and political dimensions of lustration, that it has become relatively “exemplary” and “far-reaching” in the Czech Republic, at least in the context of other Central and Eastern European countries. However, it has often been and even still is (as an indefinite procedure since 2000) criticised for its effectiveness and the number of inspections and persons who have not been allowed to hold official positions, as constitutionalists have often claimed and continue to claim violations of human rights (Skapska, 2003, p. 202). In addition, the question of whether lustration has become a manifestation of collective guilt or a violation of human rights has always remained a controversial point in this country.

On the contrary, let us take a look at Poland, where there has always been a lot of controversy over the understanding and expediency of lustration procedures, and the procedures themselves started rather late, compared to the countries of the analysed region. The fact is that lustration legislation in Poland was actually initiated only in 1997, whereas implementation thereof started a year later, in particular after the establishment of the corresponding Lustration Court (The Fifth Department in the Warsaw Court of Appeal). Prior to that, there had been other attempts to adopt lustration legislation in Poland, but they failed for various reasons, despite the considerable popularity of this topic among the population and politicians (Ellis, 1997; Grzelak, 2005, p. 24; Szczerbiak, 2002). The peculiarity of lustration in Poland was that it only concerned persons born before May 11 (later August 1) 1972, i.e. those adults (as at 1989) who were officials in the communist and post-communist Poland and worked with special

services and the authorities of the “old” regime. However, this was a very wide range of people, as the lustration extended to almost all positions in the former regime and even to the media and university leaders. In addition, the most general information about such persons was inevitably disclosed publicly, but without the specifics of their participation in the operation of the “old” regime. Nevertheless, on the contrary, such individuals were not limited in their ability to hold elective (but not those for which one has to be appointed, except for intelligence and counterintelligence officers) positions in the government, because the most important thing was to make sure that information about their communist past was true (Sanford, 2002, p. 88). That is why Polish lustration acts and procedures have been (and remain) quite liberal, as they do not regulate full or irreversible prohibition of access of representatives of the “old” government to the “new” government and do not declassify enough information about the service of such persons in communist regimes (Czarnota, 2007). And this is despite the fact that at the current stage of Poland’s political development the number of people subject to lustration inspections has been significantly increased. After all, politicians have often lacked and still lack the will to make the lustration process harsher (Minienkova, 2011).

The situation is even more complicated for Hungary, even though the lustration legislation there was initiated and adopted earlier than in Poland, but it turned out to be extremely constitutionally contradictory and changeable. Thus, first, in 1994, Hungary adopted the first (it is noteworthy that even then it was a compromise) lustration act, which concerned persons (the range was as wide as in Poland) involved in secret services, law enforcement agencies and, of course, power structures of the “old” regime (Roman, 2003). However, they were not dismissed from the government and administrative positions automatically, but after a judicial inquiry established that they had played a decisive role in the communist regime in the past. Moreover, such individuals could resign without dissemination of information about their “service” in the communist regime, which was not possible if they refused to resign (Halmi, 2007). On the contrary, the law at the time even provided for the possibility of life imprisonment of officials of the “old” regime, in particular for

“treason” in the period from December 1944 to May 1990. However, in reality this was extremely difficult due to the vagueness of the above wording and the ruling of the Constitutional Court of Hungary to only investigate those persons whose work really (and necessarily publicly, not privately) ran counter to the principles of the constitutional state and was performed in the authorities that were carrying out unconstitutional activities. Accordingly, since the initiation of lustration legislation, the list of subordinates has been significantly reduced, mainly for political reasons, as the parliament was obligated to resolve controversial issues (Los, 1995). Thus, the lustration procedures themselves became only an “echo” or irreversible, but “ritual” purge of the society (Lytvyn, 2018). The situation was not even changed by the changes to the legislation that were later adopted in Hungary, as in 1996, according to a new act, only persons who had to take an oath to the parliament or the president or those who were elected by the parliament could be investigated; in 2000, under an even newer law, the list of persons subject to lustration inspection was significantly expanded, even at the expense of representatives of the media of the “old” regime (Barrett, Hack & Munkácsi, 2007). In view of this, lustration procedures continued to be reduced exclusively or mostly to the disclosure of information on the cooperation of certain persons (moreover, from a limited circle) with the “old” regime, and nothing more (Varga, 2015, p. 4).

Finally, while continuing to identify defects and inefficiencies in lustration processes in the Visegrad Group Countries, we appeal to the example of Slovakia, where the issue of purging and investigating the authorities is perhaps the most unpredictable in the region. One of the reasons for this is that Slovakia – as part of the former Czechoslovakia – initially relied on the existing federal lustration legislation, which the country decided to modify later, in particular in 1996 (Nedelsky, 2004, p. 66, 76). However, until the adoption of own acts, lustration procedures in Slovakia were approached incidentally and optionally, rather than purposefully (at least as it was in the Czech Republic) (Lytvyn, 2018). This has already affected Slovakia’s national legislation, in particular the Act on the Immorality and Injustice of the Communist Regime, which has proved to be very declarative and almost ineffective in practice. In addition, the problem of

the possible lustration of the Prime Minister of Slovakia, V. Mečiar, is also well known, since the importance of the position of this political actor was actually the main reason for the postponement of the adoption of national lustration legislation in the 1990s. Therefore, Slovakia is probably the country of the Visegrad Group, where lustration processes have become the least effective and the most demonstrative, because there has always been the lack of political will and readiness of the elites for such processes. Because of this, it is safe to say that the purge of power in Slovakia was solely electoral, that is, it was done exclusively because of the will of the electorate, rather than on the basis of statutory procedures, which, by the way, declaratively should have applied to a very wide range of people who worked or served the “old” regime, but very often managed to return to power, in particular due to the relative popularity of former communists and renewed post-communists in the country. Accordingly, as for the countries of the region, Slovakia has been and still is the country with the lowest number of people (especially compared to the Czech Republic (Priban, 2007)) – holding various positions in the past – who underwent lustration inspection. Especially since in this country it was decided not to disclose information about the work of law enforcement and secret services of the “old” regime.

In general, the sum of individual case studies and regional comparison allows us to state that the effectiveness, goals, direction, and procedures of lustration processes and inspections in the Visegrad Group Countries are very different and contradictory, and the lustration in the region is generally not as successful in practice as it is described in theory. Thus, it was found that the Visegrad Group Countries differ significantly in who is subject to lustration, what the lustration procedure is, what the lustration sanctions are, what the main obstacles to the purge of power are, and so on. In particular, it was found that some lustration acts presuppose access of citizens to classified files, some require publication of this information, according to some such information shall remain “top secret” and so on. The similar thing for all the countries of the Visegrad Group is the fact that lustration was rather a political channel for legitimising the new government (Bertshci, 1995, p. 436; Cohen, 1995, p. 27), but after this task was per-

formed it came to naught almost everywhere (except for the Czech Republic, but especially in Slovakia) and became (statistically) only a “sign without real functionality”. In the political context, this is complemented by the fact that the effectiveness of lustration has been higher in countries where anti-communists won elections more often (where there was less variability and changes) than former communists and post-communists, which is obvious and understandable (Ellis, 1997, p. 188; Elster, 2006, p. 189). Hence, lustration processes in the region have been (and probably remain) quite manipulative and artificial, especially during electoral and post-electoral periods of political competition (Boed, 1999, p. 367-368; Kritz, 1995, p. 350; Michnik & Havel, 1993, p. 23).

Conclusion

In general, the study confirmed that in the late twentieth century, colossal geopolitical, transitional, and democratisation changes have taken place in Central and Eastern European countries, including Visegrad Group Countries – Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic. As a result of these changes, various countries in the region have found themselves in a situation of transition and selection of the most effective way of further development, modernisation, and reforms. At the same time, the procedures of lustration and purge of political and power elites from “old” employees who stained their names working and cooperating with the authorities of the communist period were determined as one of the preconditions for a successful transition from the previous or “old” autocratic regime to the new democratic political regime in many countries, and such procedures were theorised. On the basis of this, a rather qualitative theorisation of the phenomenon, essence, and components of lustration processes was performed in Visegrad Group Countries, and the region itself is now quite often held up as an example to other states in this context. After all, Poland, Hungary, the Czech Republic, and Slovakia have nominally chosen and used lustration, at least ideologically and symbolically, as one of the main factors in the renewal of political governance in the future.

Nevertheless, despite the common theoretical understanding of lustration as such and its stages and components in particular, in practice,

it has been regulated and implemented in very different ways – both in terms of procedures and the resulting consequences. With this in mind, our study offers a clear characteristic of the procedural and legislative aspects of the purge of power and considers the negative and positive elements of the implementation of lustration in Poland, the Czech Republic, Hungary, and Slovakia. As a result, differences in terms of when the lustration began, who was subject to inspection, what sanctions were imposed on lustrated officials, how long the purge lasted, etc. were identified. On this basis, dividends and risks during the renewal of political elites through channels and means of various lustration options have been identified. In this context, arguments have been provided that Visegrad Group Countries appealed to lustration procedures with different goals and objectives, although for all of them it proved to be a tool to legitimise power at the crossroads of autocratic and democratic regimes. However, lustration processes subsequently began to “weaken” and become quite manipulative and artificial. That is why over time, such “symbolism” of lustration began to run dry, and the relevant procedures began to become less effective. As a result, it proved to be relatively effective only in the Czech Republic, its implementation was much less effective in Poland and Hungary, and it was almost not implemented at all in Slovakia.

References

- Barret, E., Hack, P., & Munkácsi, A. (2007). Lustration as a Political Competition: Vetting in Hungary. In A. Mayer-Rieckh, & P. Greiff (Eds.), *Justice as Prevention. Vetting Public Employees in Transitional Societies* (pp. 260-307). Social Science Research Council.
- Bertshci, C. (1995). Lustration and the Transition to Democracy: The Cases of Poland and Bulgaria. *East European Quarterly*, 28, 435-451.
- Blazhek, P. (2006). Perekhod k demokratii i lyustratsiya. In *Transformatsiya cheshskiy opit* (pp. 29-36). Hugo printing company.
- Boed, R. (1999). An Evaluation of the Legality and Efficacy of Lustration as a Tool of Transitional Justice. *Columbia Journal of Transitional Law*, 37, 357-402.
- Cohen, S. (1995). State Crimes of Previous Regimes: Knowledge, Accountability, and

- the Policing of the Past. *Law & Social Inquiry*, 20, 7–50.
- Czarnota, A. (2007). The Politics of the Lustration Law in Poland, 1989–2006. In A. Mayer-Rieckh, & P. Greiff (Eds.), *Justice as Prevention. Vetting Public Employees in Transitional Societies* (pp. 222–259). Social Science Research Council.
- Dvoráková, V., & Milardovic, A. (2007). *Lustration and Consolidation of Democracy and the Rule of Law in Central and Eastern Europe*. Political Science Research Centre.
- Ellis, M. (1997). Purging the Past: The Current State of Lustration Laws in the Former Communist Bloc. *Law and Contemporary Problems*, 59, 181–196.
- Elster, J. (2006). *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*. Cambridge University Press.
- Greenstein, C., & Harvey, C. (2017). Trials, Lustration, and Clean Elections: The Uneven Effects of Transitional Justice Mechanisms on Electoral Manipulation. *Democratization*, 24(6), 1195–1214.
- Grzelak, P. (2005). *Wojna o lustrację*. TRIO.
- Halmai, G. (2007). Lustration and Access to the Files of the Secret Police in Central Europe. In V. Dvoráková, & A. Milardovic (Eds.), *Lustration and Consolidation of Democracy and the Rule of Law in Central and Eastern Europe* (pp. 19–46). Political Science Research Centre.
- Halmai, G., & Schepelle, K. (1997). Living Well is the Best Revenge: The Hungarian Approach to Judging the Past. In Mcadams, A. (Ed.), *Transitional Justice and Rule of Law in New Democracies* (pp. 155–184). University of Notre Dame Press.
- Horne, C. (2012). Assessing the Impact of Lustration on Trust in Public Institutions and National Government in Central and Eastern Europe. *Comparative Political Studies*, 45(4), 412–446.
- Horne, C. (2014). The Impact of Lustration on Democratization in Postcommunist Countries. *International Journal of Transitional Justice*, 8(3), 496–521.
- Horne, C. (2017). Transitional Justice: Vetting and Lustration. In Lawther, C., Moffett, L., & Jacobs, D. (Eds.), *Research Handbook on Transitional Justice* (pp. 424–442). Leiden University.
- Iancu, B. (2021). Hidden Continuities? The Avatars of “Judicial Lustration” in Post-Communist Romania. *German Law Journal*, 22(7), 1209–1230.
- Kritz, N. (1995). The Dilemmas of Transitional Justice. In N. Kritz (Ed.), *Transitional Justice. How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes. Vol. 1. General Considerations*. US Institute of Peace Press.
- Los, M. (1995). Lustration and Truth Claims: Unfinished Revolutions in Central Europe. *Law and Social Inquiry*, 20, 143–154.
- Lytvyn, V. (2018). The Features of the Lustration of the Police System: The Practice of Post-Communist Countries of Europe (on the Example of Poland, Hungary, Slovakia and The Czech Republic). *Studium Europy Srodkowej i Wschodniej*, 9, 67–81.
- Mayer-Rieckh, A. – Greiff, P. (2007). *Justice as Prevention. Vetting Public Employees in Transitional Societies*. Social Science Research Council.
- Mcadams, A. (1997). *Transitional Justice and Rule of Law in New Democracies*. University of Notre Dame Press.
- Micnik, A., & Havel, V. (1993). Justice or Revenge. *Journal of Democracy*, 4, 20–27.
- Minienkova, N. (2011). Liustratsiia yak politychna praktyka postkomunizmu: pryklad Polshchi. *Hileia: Naukovyi Visnyk*, 53 (10), 503–510.
- Nalepa, M. (2010). *Skeletons in the Closet: Transitional Justice in Post-Communist Europe*. Cambridge University Press.
- Nedelsky, N. (2004). Divergent Responses to a Common Past: Transitional Justice in the Czech Republic and Slovakia. *Theory and Society*, 33 (1), 65–115.
- Offe, C. (1991). Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe. *Social Research*, 58, 865–870.
- Offe, C. (1996). *Varieties of Transition. The East European and East German Experience*. Polity Press.
- Priban, J. (2007). Oppressors and Their Victims. The Czech Lustration Law and the Rule of Law. In A. Mayer-Rieckh, & P. Greiff (Eds.), *Justice as Prevention. Vetting Public Employees in Transitional Societies* (pp. 308–347). Social Science Research Council.
- Roman, D. (2011). *Lustration and Transitional Justice: Personnel Systems in the Czech Republic, Hungary, and Poland*. University of Pennsylvania Press.

- Roman, D. (2003). Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989–2001). *Law & Social Inquiry*, 28 (2), 387–439.
- Rožič, P., & Nisnevich, Y. (2016). Lustration Matters: A Radical Approach to the Problem of Corruption. *Studies in Comparative International Development*, 51 (3), 257–285.
- Sanford, G. (2002). *Democratic Government in Poland: Constitutional Politics since 1989*. Palgrave MacMillan.
- Shevchuk, S. (2006). Liustratsiia yak retroaktyvna spravedlyvist: yevropeiski standarty zakhystu prav liudyny pry perekhodi do demokratychnoho pravlinnia. *Yurydychnyi zhurnal*, 2, 65–81.
- Skapska, G. (2003). Moral Definitions of Constitutionalism in East Central Europe: Facing Past Human Rights Violations. *International Sociology*, 18(1), 199–218.
- Skoromnyy, Ya., & Skrynkovskyy, R. (2020). Lustration as a Particular Procedure for Bringing a Judge to Justice in Ukraine. *Path of Science: International Electronic Scientific Journal*, 6(11), 1001–1009.
- Szczerbiak, A. (2002). Dealing with the Communist Past or the Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland. *Europe-Asia Studies*, 54(4), 553–572.
- Szczerbiak, A. (2016). Deepening Democratisation? Exploring the Declared Motives for “Late” Lustration in Poland. *East European Politics*, 32(4), 426–445.
- Varga, A. (2015). Lustration: The Experience of Hungary. *European Commission for Democracy Through Law Report*, No. CDL-PI, 026.
- Williams, K. (2003). Lustration as the Securitization of Democracy in Czechoslovakia and the Czech Republic. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 19(4), 1–2.

PUTIN'S DECLARATION OF WAR: DISCOURSE, NARRATIVE, PROPAGANDA

SRĐAN MLADENOV JOVANOVIĆ

Faculty of History
Nankai University
Tianjin, China
E-mail: smjovanovic@nankai.edu.cn

Abstract:

This study presents a comprehensive analysis of the declaration of war speech delivered by Russian President Vladimir Putin, utilizing three distinct yet complementary analytical frameworks: Critical Discourse Analysis (CDA), Narrative Analysis (NA), and Propaganda Analysis (PA). Through the application of these methods, the research aims to examine the linguistic features, narrative structures, and propagandistic elements within the speech to better understand the persuasive tactics employed by Putin and the socio-political implications of his rhetoric. The findings of this study contribute to the growing body of literature on political discourse analysis and highlight the value of combining multiple analytical approaches for a more nuanced understanding of political rhetoric. Ultimately, this research emphasizes the significant role that language and narrative play in shaping public opinion and promoting specific political agendas.

Keywords:

Critical discourse analysis, narrative analysis, propaganda analysis, political discourse, Vladimir Putin.

Background and context of Vladimir Putin's speech

The contemporary global political landscape is often characterized by an entangled web of discourses, where rhetoric plays a crucial role in shaping public perceptions and influencing decision-making processes. As a pivotal actor in this dynamic milieu, Vladimir Putin, the President of the Russian Federation, has been known for his adroit employment of language to advance his political objectives (Slade 2007; Puspita et al. 2019). In this regard, one of his most salient speeches concerning the intervention in Ukraine provides a fertile ground for scrutinizing the intricate interplay between language and power, and the manner in which political ideologies are disseminated and legitimized.

The impetus behind Putin's speech can be situated within the broader geopolitical tensions that have escalated between Russia and the West, particularly in the context of the Ukrainian crisis. This contentious issue emerged as a consequence of divergent interests and strategic aspirations, engendering a complex and evolving discourse in which various political actors vie for control over the narrative. It is within this crucible of competing perspectives that Putin's address must be understood, as he seeks to assert Russia's position and justify its actions to both domestic and international audiences. Putin's invasion of Ukraine on 24 Feb-

ruary 2022 has already gone down in scholarship as “a crucial date in the history of the world”, dubbed a “full scale war” (Bäcker and Rak 2022, 57-58).

In this study, we endeavor to illuminate the multifaceted nature of Putin’s discourse by employing a comparative approach, drawing on the insights provided by Critical Discourse Analysis (CDA), Narrative Analysis (NA), and Propaganda Analysis (PA) to examine the various rhetorical strategies and linguistic devices employed by the Russian leader. Through this methodological triangulation, we aim to provide a comprehensive understanding of the ways in which Putin’s speech functions as a vehicle for the dissemination of ideological messages, the construction of historical narratives, and the manipulation of public sentiment.

Significance of analyzing political discourse

The analysis of political discourse is of paramount importance in contemporary society, as it enables scholars to unravel the intricate ways in which language is employed to construct and maintain power structures, propagate ideologies, and shape public opinion. By dissecting the rhetorical strategies and linguistic mechanisms utilized by political actors, it is possible to gain valuable insights into the underlying intentions, assumptions, and values that inform their communicative practices, as has been done by discourse practitioners worldwide (Horváth 2009; Bayram 2010; Dunmire 2012; Fairclough and Fairclough 2013; Van Dijk 2015; Jovanović and Đidić 2020).

Moreover, the examination of political discourse contributes significantly to our understanding of the broader sociopolitical context in which these discourses are produced and disseminated. Through the careful dissection of the linguistic choices and narrative structures employed by influential figures like Vladimir Putin, we can uncover the complex interrelations between language and power, thereby fostering a more nuanced appreciation of the ideological struggles and geopolitical tensions that underpin contemporary global affairs. Furthermore, the study of political discourse holds considerable relevance for the development of critical awareness among citizens, as it equips them with the analytical tools ne-

cessary to discern the ideological underpinnings of the messages they encounter in the public sphere. By cultivating the ability to critically engage with the rhetoric of political actors, individuals can more effectively navigate the labyrinthine landscape of political communication, thus becoming more informed and discerning participants in the democratic process.

In light of these considerations, the present analysis of Vladimir Putin’s speech aims to contribute to the burgeoning field of political discourse studies by offering a multifaceted examination of the Russian leader’s communicative practices, drawing on the complementary insights provided by Critical Discourse Analysis, Narrative Analysis, and Propaganda Analysis. Through this methodological synthesis, we aspire to shed light on the intricate ways in which language is employed to advance political objectives, construct historical narratives, and manipulate public sentiment, thereby deepening our understanding of the complex interplay between discourse and power in the realm of global politics.

Comparing the application of Critical Discourse Analysis, Narrative Analysis, and Propaganda Analysis in understanding political rhetoric

The primary objective of this study is to comparatively evaluate the efficacy of Critical Discourse Analysis (CDA), Narrative Analysis (NA), and Propaganda Analysis (PA) in the investigation of political rhetoric as exemplified in Vladimir Putin’s speech. By applying these three distinct analytical lenses, we aim to unveil the multifarious ways in which language is harnessed to achieve political ends, and to elucidate the strengths and limitations of each approach in capturing the various dimensions of political discourse.

CDA, as an analytical framework, enables scholars to probe the socio-political undercurrents that shape the production and reception of discourses, with a particular focus on the role of language in constructing and maintaining power dynamics (Liasidou 2008; Yazdannik et al. 2017). By scrutinizing the micro-level linguistic features and macro-level contextual factors that inform Putin’s speech, the CDA approach facilitates a comprehensive understanding of

the ideological content and power relations embedded within the text. Conversely, NA concentrates on the narrative structures and storytelling devices employed by political actors in the construction of compelling, coherent, and persuasive accounts of events and experiences (Bailey and Tilley 2002; Whittle and Mueller 2012). Applying this method to Putin's speech allows for the identification of the overarching narratives and thematic motifs that underpin the discourse, as well as the strategies employed to elicit emotional resonance and cultivate identification among the target audience. Lastly, PA is specifically concerned with the examination of persuasive techniques and manipulative strategies employed by political actors to advance their agendas, shape public opinion, and consolidate their power (Cantril 1938; George 1959). By applying PA to Putin's speech, we can discern the various tactics utilized by the Russian leader to promulgate particular ideological stances, foster nationalistic sentiment, and mobilize support for his political objectives.

Through the comparative application of CDA, NA, and PA to the analysis of Putin's speech, this study seeks to contribute to the advancement of political discourse studies by elucidating the distinct yet complementary insights afforded by each analytical approach. In doing so, we hope to foster a more robust and multifaceted understanding of the complex interplay between language, power, and ideology in political communication.

Overview of CDA, NA, and PA as analytical methods

Critical Discourse Analysis (CDA) emerged in the 1970s as an interdisciplinary approach to studying language and its relationship with society, power, and ideology. Drawing from various disciplines, including linguistics, sociology, and psychology, CDA focuses on the micro-level linguistic features and macro-level contextual factors that underpin the production and reception of discourses (Wodak 2011). By examining the ways in which language is used to construct and maintain power dynamics, CDA provides valuable insights into the ideological content and socio-political implications of various forms of communication, including political speeches.

Narrative Analysis (NA), on the other hand, concentrates on the study of stories and storytelling as means of making sense of experiences, events, and social life (Bailey and Tilley 2002). NA is concerned with the identification of narrative structures, thematic motifs, and rhetorical strategies employed by individuals and groups to create coherent and persuasive accounts of reality. In the context of political discourse, NA can shed light on the ways in which political actors use narratives to elicit emotional responses, establish credibility, and cultivate identification among their target audiences.

Propaganda Analysis (PA) has its roots in the early 20th century, when scholars began to examine the persuasive techniques and manipulative strategies employed by governments and other powerful actors to shape public opinion and advance their agendas (Garber 1942; Lasswell 1951). PA is specifically concerned with the analysis of symbols, images, and messages designed to promote particular ideological stances, elicit specific emotional reactions, and mobilize support for political objectives. In analyzing political speeches, PA can help to uncover the various tactics utilized by political leaders to foster nationalist sentiment, disseminate disinformation, and manipulate public opinion.

Previous studies on political discourse analysis and their implications

Numerous studies have employed CDA, NA, and PA for the sake of investigating political discourse, focusing oft on specific speeches, debates, or campaigns. The discourse analytical approach has been widely applied to the analysis of political speeches, allowing researchers to explore the ways in which language is used to construct and maintain power relations, represent social groups, and convey ideology. For example, Chilton's (Chilton 2004) analysis of political discourse in the context of international relations revealed how linguistic choices can serve to legitimize certain political actions and delegitimize others.

NA has also been employed to study political discourse, with researchers delving into the narrative structures and storytelling tropes used by political actors to construct persuasive, believable accounts of events and experiences

they were interested in exploiting. Studies such as Edelman's work on political language have shown how politicians employ specific narrative strategies to construct coherent and emotionally resonant stories that reinforce their political agendas (Edelman 1988), as one particular example.

PA has been utilized in various studies to investigate the propagandistic aspects of political communication, examining the strategies and tactics employed by political actors to manipulate public opinion and advance their. Altheide has applied PA to analyze the discourse of fear in the post-9/11 political context, demonstrating how political leaders use fear-based rhetoric to justify and legitimize their policies and actions (Altheide 2006).

The role of language and rhetoric in politics

Political actors depend on verbal communication to express their views, justify their positions, and convince audiences, hence language and rhetoric play a crucial role in the sphere of politics (Chilton, 2004). Politicians often deploy rhetorical methods such as metaphor, analogy, and repetition to generate vivid imagery, reinforce crucial themes, and appeal to the emotions and values of their audiences (Lakoff 2008).

The study of political discourse, especially via the use of CDA, NA, and PA, may give significant insights into how political actors manage language and rhetoric to influence public views, establish social identities, and sustain power relations (Pilling et al. 2018; KhosraviNik 2014). By analyzing the language choices, narrative structures, and propagandistic strategies used in political speeches, academics may unearth the ideologies, assumptions, and values that shape political communication and show the sociopolitical consequences of certain discursive practices.

In other words, the application of Critical Discourse Analysis, Narrative Analysis, and Propaganda Analysis to the study of political speech provides a thorough and nuanced knowledge of the intricate relationship between language, power, and ideology within the arena of politics. Scholars may reveal the numerous elements of political communication, from the micro-level language characteris-

tics to the macro-level contextual variables that form and are influenced by speech, by combining these analytical tools. This study's comparative analysis of Vladimir Putin's speech exemplifies the insights that may be derived from the combined application of different analytical frameworks, so contributing to a better knowledge of political rhetoric and its sociopolitical ramifications.

Discourse Analysis

In this Critical Discourse Analysis (CDA), we will scrutinize the text from the standpoint of power relations, ideological positioning, and discursive strategies, examining the ways in which language is employed to construct and communicate a particular perspective on the geopolitical situation. Our analysis will revolve around three main areas: 1) the use of binary oppositions and "us vs. them" framing, 2) the construction of historical narratives and appeals to emotion, and 3) the representation of agency and responsibility.

1) Binary oppositions and 'us vs. them' framing

A striking feature of the text is the pervasive use of binary oppositions that create a dichotomous worldview, an instance commonly reported by discourse analysts (Sicher 1986; Mills 2005). The speaker repeatedly contrasts "us" (Russia) with various "others" (NATO, the United States, Ukrainian nationalists, etc.). This "us vs. them" framing is pivotal in constructing an adversarial relationship, which serves to legitimize the speaker's call for action.

Putin portrays Russia as a besieged, morally upright nation that values "traditional values", "the very nature of man", and "justice and truth"; common tropes for Putin's rhetoric (Csillag and Szelényi 2015). In contrast, the opponents are depicted as proponents of "pseudo-values" that lead to "degradation and degeneration". This moral dichotomy positions Russia as the guardian of human civilization, besieged by malevolent forces that threaten its existence. By constructing a Manichean struggle between good and evil, Putin seeks to galvanize public support and justify the necessity of a military intervention.

2) *Construction of historical narratives and appeals to emotion*

Throughout the text, the Putin – the speaker – employs historical narratives and appeals to emotion to buttress their argument, yet another trope commonly encountered by discourse analysts (Blommaert 2001). The invocation of World War II and the Soviet Union's struggle against Nazi Germany serves multiple purposes. First, it taps into a reservoir of national pride and collective memory, evoking the sacrifices and heroism of the Russian people. Second, it allows the speaker to draw a parallel between the contemporary situation and the past, suggesting that history is repeating itself, and that appeasement would lead to disastrous consequences. By likening the current Ukrainian regime to “neo-Nazis” and evoking the crimes committed by Hitler's accomplices, the speaker effectively demonizes the enemy and elicits an emotional response. This historical analogy also allows the speaker to frame the conflict as a continuation of a longstanding struggle against fascism, with Russia once again taking up the mantle of defender of the oppressed. The appeal to emotion is further reinforced by the speaker's repeated references to the suffering of the people in Donbass, portraying Russia as the only hope for their salvation. This emotional appeal is designed to engender empathy and solidarity among the Russian people, legitimizing the need for intervention.

3) *Representation of agency and responsibility*

The speaker carefully navigates the representation of agency and responsibility to construct a narrative that rationalizes Russia's actions. While acknowledging Russia's military prowess, the speaker insists that the country is acting defensively, responding to external threats and provocations. This framing shifts the onus of responsibility onto the adversaries, who are portrayed as the primary instigators of the conflict. In this discursive construction, the adversaries are depicted as a monolithic entity with hegemonic aspirations, seeking to “destroy” Russia and impose their will on the world. By emphasizing the existential threat posed by these forces, the speaker justifies the necessity of a “special military operation” to protect the nation's sovereignty and security.

The use of the phrase has, in the meantime, become almost legendary in the public arena.

Additionally, the speaker addresses various actors in the text, including the citizens of Ukraine and the Ukrainian military. By appealing to their shared history and common struggle against fascism, the speaker attempts to forge an alliance with these groups, positioning Russia as a benevolent force that respects their sovereignty and desires their cooperation. This rhetorical move seeks to counter potential accusations of aggression and imperialism by presenting Russia's intervention as a necessary and justified response to the alleged transgressions of its adversaries. By framing the situation in this manner, Putin effectively shifts the responsibility for the escalation of tensions onto the opposing forces and portrays Russia as a *reluctant actor* forced to take action in defense of its interests and values. This technique of deflecting blame and legitimizing one's actions is a common feature of political discourse, particularly in times of conflict and crisis.

The use of emotive language and metaphor (Dehbaneh and Dehbaneh 2014) throughout the text serves to heighten the emotional impact of the narrative and evoke a sense of urgency and moral righteousness. For instance, the speaker describes the adversaries as “encircling” Russia and employing “hybrid warfare”, creating an image of a beleaguered nation under siege and beset on all sides by hostile forces. By employing such vivid imagery, the speaker aims to elicit sympathy for Russia's plight and generate support for its actions among both domestic and international audiences.

In addition to the use of metaphor, the speaker also employs intertextual references to historical events and figures to bolster the credibility of the narrative and situate it within a broader context of Russian history and identity. By drawing parallels between the present situation and past episodes of conflict and resistance, the speaker seeks to tap into a collective memory and evoke a sense of national pride and resilience. This strategy serves to strengthen the audience's emotional connection to the narrative and reinforce the underlying themes of power, sovereignty, and moral duty.

The deployment of binary oppositions in the text also contributes to the construction of

meaning and the shaping of audience perceptions. The speaker consistently portrays Russia and its allies as the defenders of peace, stability, and international law, while casting the adversaries as the aggressors and violators of these principles. This dichotomy serves to simplify the complex dynamics of the conflict and create a clear moral distinction between the two sides, making it easier for the audience to identify with and support Russia's actions.

Another key aspect of the discourse is the use of modality and hedging to manage the speaker's commitment to the truth of the claims being made. By employing phrases such as "it is said" and "some believe", the speaker creates a sense of ambiguity and plausible deniability, allowing for the possibility of future adjustments or revisions to the narrative as circumstances evolve. This cautious approach to the presentation of facts and assertions serves to protect the speaker's credibility and authority while maintaining flexibility in the face of a fluid and rapidly changing situation.

To sum up, the Critical Discourse Analysis of the text has exposed the many ways in which language and rhetorical methods are used to generate meaning, alter audience perceptions, and push a certain political agenda. The speaker's masterful use of metaphor, historical allusions, binary oppositions, and modality, along with a meticulously designed narrative framework, creates a convincing and emotionally evocative description of Russia's military operation in Ukraine. By reading the text through the perspective of Critical Discourse Analysis (CDA), we obtain a greater understanding of the power dynamics at work in political discourse and the intricate interaction of language, ideology, and social practice.

Narrative analysis

Going further by employing a narrative analysis, we delve into the text's structural and thematic elements, exploring the ways in which the story unfolds and how the speaker weaves together various strands of meaning to construct a compelling and persuasive narrative. Our analysis will focus on three key aspects: 1) the setting and context, 2) the characters and their relationships, and 3) the plot and its underlying themes.

1) Setting and context

The narrative is set against the backdrop of a geopolitical crisis, with the speaker addressing a Russian audience and attempting to provide a rationale for the country's military intervention in Ukraine. The context is crucial in shaping the narrative's direction and tone, as it establishes the stakes and the urgency of the situation. Putin invokes a historical parallel with World War II, creating a sense of continuity and suggesting that the current crisis is part of a larger pattern of aggression and resistance, something he is known to be resorting to often (Wood 2011), by some dubbed "fighting Russia's history wars" (Edele 2017).

The narrative's temporal dimension is also significant, as Putin moves seamlessly between past, present, and future. By drawing on historical events and collective memories, the speaker imbues the present situation with deeper meaning and foreshadows the potential consequences of inaction. This temporal oscillation serves to heighten the audience's emotional engagement and underscore the gravity of the situation.

2) Characters and their relationships

Central to the narrative are the various characters that populate the text and their relationships to one another. The primary characters are Russia, represented by the speaker, and the adversaries (NATO, the United States, and Ukrainian nationalists). These characters are involved in a complex web of relationships, defined by their competing interests and ideological differences, wherein NATO and the USA have long been seen as enemies in Putin's ideology (Demasi 2022).

The speaker positions Russia as the protagonist, a nation endowed with moral integrity and a sense of duty to protect the vulnerable. Russia is portrayed as a benevolent actor, striving to maintain peace and order in the face of unrelenting aggression. In contrast, the adversaries are depicted as antagonists, driven by a desire for power and control, with little regard for the well-being of others.

The secondary characters, such as the people of Donbass and the Ukrainian military, serve as a bridge between the protagonist and the antagonists. By appealing to their shared history

and common struggle against fascism, the speaker seeks to foster a sense of unity and collaboration, positioning Russia as an ally rather than an invader.

3) Plot and underlying themes

The plot of the narrative unfolds in a series of episodes, each building on the previous one to create a sense of progression and inevitability. The speaker begins by recounting the history of Russian-Ukrainian relations and the steady erosion of trust between the two nations. This sets the stage for the current crisis, with Russia reluctantly stepping in to restore peace and stability.

The plot then shifts to a detailed account of the adversaries' machinations and their attempts to undermine Russia's position. The speaker enumerates various instances of provocation and aggression, painting a picture of a relentless campaign to weaken and destabilize Russia. This portrayal of the adversaries as ruthless and malevolent serves to justify Russia's decision to intervene and protect its interests.

The climax of the narrative occurs when the speaker announces the initiation of a "special military operation", casting this move as a necessary and proportionate response to the adversaries' provocations. The resolution is left open-ended, with Putin expressing hope that the operation will restore peace and stability in the region but acknowledging the potential for further escalation and conflict.

Throughout the narrative, several underlying themes emerge, including the struggle for power and influence, the importance of national sovereignty, and the moral duty to protect the vulnerable. These themes serve to bind the various episodes together and provide a coherent framework for understanding the unfolding crisis.

In other words, this narrative analysis has exposed the intricate interaction of setting, characters, and plot in the text, indicating how the speaker expertly weaves together several meaning threads to create a compelling and convincing story. By carefully setting the tale within a larger historical and geopolitical framework, the speaker enhances the relevance and intensity of the events, bringing the list-

ner into a world of high stakes and moral imperatives.

The principal and supporting characters are expertly portrayed to elicit a feeling of empathy and sympathy, with Russia as the protagonist and the foes as the villains. The interactions between these people are characterized by a complicated web of allegiances, shared histories, and ideological disagreements, forming a tapestry of human experience and emotion. The speaker intends to generate sympathy and support for the military operation by establishing ties between Russia and minor characters. The plot is structured to create a sense of inevitability, with each episode building on the previous one and leading inexorably to the decision to intervene. The speaker masterfully employs suspense and anticipation, leaving the resolution open-ended and hinting at the possibility of further escalation and conflict. This narrative strategy serves to underscore the gravity of the situation and the need for decisive action.

The underlying themes of authority, sovereignty, and moral obligation provide a unified framework and provide the spectator a prism through which to observe the developing events like a thread. These elements raise the story above a conventional account of geopolitical maneuvering, converting it into a tale of human struggle and fortitude in the face of tragedy.

By using a complex narrative framework and weaving together a rich tapestry of characters, themes, and historical background, the speaker is able to construct a convincing and emotionally resonant case for the need of Russia's military action in Ukraine. The narrative analysis has exposed the many approaches and strategies employed by the speaker to engage the audience and legitimate the country's activities, illustrating the power of storytelling in influencing public opinion and the course of geopolitical events. In the realm of political communication, narratives serve as powerful tools for constructing meaning and framing complex issues in a way that resonates with the target audience. As this analysis has shown, the text under consideration is a prime example of the art of narrative persuasion, deftly combining historical context, vivid characterization, and thematic coherence to create a compelling and emotionally charged story

that seeks to win hearts and minds. As such, it offers valuable insights into the ways in which political actors use language and storytelling to shape public discourse and advance their agendas in the complex and often contentious world of international relations.

Propaganda analysis

In order to conduct a comprehensive propaganda analysis of the text, it is important to first establish a working definition of propaganda. Propaganda can be defined as the dissemination of information, particularly of a biased or misleading nature, aimed at promoting a particular political cause or point of view (Chatfield et al. 2015). This analysis will examine the text through the lens of the following propaganda techniques: manipulation of facts, appeal to emotions, use of loaded language, and the construction of an “us vs. them” narrative.

Manipulation of facts

A key aspect of propaganda is the manipulation of facts to suit the desired narrative. In the text, the speaker presents a version of events that portrays Russia's actions as a response to the alleged aggression of its adversaries. By selectively highlighting certain aspects of the situation while downplaying or omitting others, the speaker creates a distorted image of reality that serves to justify Russia's intervention. For example, the text makes little mention of the broader geopolitical context, such as Russia's strategic interests in the region or its history of involvement in Ukraine. This selective focus on certain facts, while ignoring others, contributes to the construction of a biased narrative that advances the speaker's political agenda.

Appeal to emotions

The text employs a range of emotive language and rhetorical devices aimed at evoking strong emotions in the audience. For instance, the already mentioned use of vivid imagery, such as describing the adversaries as “encircling” Russia and employing “hybrid warfare”, serves to heighten the emotional impact of the narrative and create a sense of fear and urgen-

cy. Additionally, the text draws upon historical references and nationalistic themes to elicit feelings of pride and solidarity among the audience. By appealing to the audience's emotions, the speaker seeks to generate support for Russia's actions and cultivate a sense of moral righteousness.

Use of loaded language

Words and phrases with strong emotional overtones are a prevalent characteristic of propaganda. In the sentence, the speaker uses loaded language to clearly differentiate between the virtues of Russia and her friends and the malevolent activities of its foes. For instance, phrases like as “peace” and “stability” are used to characterize Russia's ostensible objectives, while Russia's opponents are accused of “violating” international law and participating in “aggressive” behavior. This use of laden language simplifies the conflict's complicated dynamics and establishes a clear moral divide between the two sides, making it simpler for the audience to sympathize with and support Russia's actions.

Construction of an “us vs. them” narrative

The speech presents Russia and its allies as protectors of peace, stability, and international law, while its opponents are portrayed as aggressors and violators of these values. The use of laden language and emotional images, which aim to establish a dramatic contrast between the two sides, reinforces this binary opposition. By crafting a “us against them” narrative, the speaker intends to generate a feeling of togetherness and solidarity among the audience while simultaneously delegitimizing the enemies' acts and motivations.

This examination of propaganda has emphasized the many strategies used by the speaker to influence audience perceptions and promote a certain political objective. The manipulation of facts, appeal to emotions, use of loaded language, and formulation of a “us against them” narrative all contribute to the development of a convincing and emotionally resonant explanation of Russia's military operation in Ukraine. By viewing the text through the lens of propaganda analysis, we obtain a greater understanding of how material may be se-

lectively presented and manipulated to promote a certain political cause or viewpoint.

Conclusion

In this paper, we have undertaken three distinct yet interrelated analyses of the text provided – a Critical Discourse Analysis (CDA), a Narrative Analysis, and a Propaganda Analysis. While each approach offers its unique insights into the text, they all share a common goal: to uncover the underlying structures, strategies, and intentions that shape the text's meaning and impact. In this concluding section, we will compare the findings of these three analyses and draw out the key themes and patterns that emerge from their synthesis.

First, Critical Discourse Analysis. This method examined how linguistic and rhetorical components of the text build meaning and portray power relations. The CDA identified discursive methods including presupposition, modality, and rhetorical maneuvers that naturalize Russia's behavior, deflect criticism, and promote a specific ideology. The CDA also noted nominalization, passive voice, and intertextuality to reduce agency and responsibility. The Narrative Analysis focused on the text's main tale and how it develops and reflects the audience's interpretation of the events. Setting, characters, and storyline were recognized in this study. The text's moral judgment helps legitimize and justify Russia's conduct. The Narrative Analysis also showed how the text uses temporal markers and narrative cohesiveness to tell a coherent, compelling tale that matches the audience's values and expectations. Lastly, the Propaganda Analysis examined how the text promotes a political agenda and shapes audience views. The essay used various propaganda methods, including fact distortion, emotional appeal, loaded language, and a "we vs. them" storyline. These approaches aim to persuade and move listeners about Russia's military operation in Ukraine, promoting morality and support.

These three analyses share key themes and trends. Secondly, the text's language and rhetorical complexity uses a variety of discursive procedures and narrative approaches to affect audience perceptions and support a certain ideological perspective. The CDA's concentration on linguistic and rhetorical elements, the

Narrative Analysis' narrative strategies, and the Propaganda Analysis' propagandist tactics confirm this finding. Second, the text consistently seeks to legitimize and justify Russia's actions, presenting them as a necessary and morally defensible response to the alleged aggression of its adversaries. This theme is evident in the CDA's analysis of discursive strategies that naturalize and deflect criticisms of Russia's actions, the Narrative Analysis's exploration of the moral evaluation embedded within the text, and the Propaganda Analysis's discussion of the "us vs. them" narrative and the manipulation of facts.

Third, the text relies heavily on the evocation of emotions, using emotive language and imagery to heighten the emotional impact of the narrative and generate support for Russia's actions. This finding is supported by the CDA's analysis of rhetorical moves that appeal to the audience's emotions, the Narrative Analysis's examination of the role of emotions in shaping the narrative, and the Propaganda Analysis's focus on the appeal to emotions as a key propaganda technique.

In summa, the synthesis of the Critical Discourse Analysis, Narrative Analysis, and Propaganda Analysis reveals a multifaceted and highly strategic text that effectively utilizes linguistic, rhetorical, and narrative techniques to shape audience perceptions, promote a particular ideological stance, and generate support for Russia's military intervention in Ukraine. By examining the text through these three distinct yet complementary analytical lenses, we have been able to uncover the complex and nuanced ways in which the speaker employs language and storytelling to construct a persuasive and emotionally resonant account of events.

Additionally, since each analytical technique brings its own unique insights and perspectives to bear on the text, this comparative analysis highlights the need of taking an interdisciplinary approach to the study of discourse and communication. We have been able to establish a more complete and nuanced understanding of the text's meaning and influence, as well as the larger geopolitical environment in which it is placed, by building on the strengths of each method and combining their results.

This study indicates the possibility for additional investigation of the interactions between

discourse, narrative, and propaganda in the study of political writings and speeches in terms of future research. Such studies might increase our knowledge of how language, narrative, and persuasion are used to sway public opinion, maintain power dynamics, and further certain political goals. Moreover, this research emphasizes the need of taking a critical and reflective approach to our involvement with political discourse since doing so is essential to fostering educated and responsible citizenship in a world that is becoming more linked and complicated.

References

- Altheide, D. L. (2006). Terrorism and the Politics of Fear. *Cultural Studies? Critical Methodologies*, 6(4), 415-439.
- Bäcker, R., & Rak, J. (2022). Why did Putin go too far? The rationality of Vladimir Putin's decision to begin a war with Ukraine. *Society Register*, 6(3), 57-71.
- Bailey, P. H., & Tilley, S. (2002). Storytelling and the interpretation of meaning in qualitative research. *Journal of advanced nursing*, 38(6), 574-583.
- Bayram, F. (2010). Ideology and political discourse: A critical discourse analysis of Erdoğan's political speech. *Arecls*, 7(1), 18.
- Blommaert, J. (2001). Context is/as critique. *Critique of anthropology*, 21(1), 13-32.
- Catril, H. (1938). Propaganda analysis. *The English Journal*, 27(3), 217-221.
- Chatfield, A. T., Reddick, C. G., & Brajawidagda, U. (2015). Tweeting propaganda, radicalization and recruitment: Islamic state supporters multi-sided twitter networks. In *Proceedings of the 16th annual international conference on digital government research*, 239-249.
- Chilton, P. A. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. Psychology Press.
- Csillag, T., & Szelényi, I. (2015). Drifting from liberal democracy: Traditionalist/neo-conservative ideology of managed illiberal democratic capitalism in post-communist Europe. *East European Journal of Society and Politics*, 1(1), 18-48.
- Dehbaneh, M. H., & Dehbaneh, Z. H. (2014). Discourse of War in English & Persian: A CDA. *The Iranian EFL Journal*.
- Demasi, M. A. (2022). Accountability in the Russo-Ukrainian war: Vladimir Putin versus NATO. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*.
- Dunmire, P. L. (2012). Political discourse analysis: Exploring the language of politics and the politics of language. *Language and Linguistics Compass*, 6(11), 735-751.
- Edele, M. (2017). Fighting Russia's history wars: Vladimir Putin and the codification of World War II. *History and Memory*, 29(2), 90-124.
- Edelman, M. (1988). Skeptical studies of language, the media, and mass culture. *American Political Science Review*, 82(4), 1333-1339.
- Fairclough, I., & Fairclough, N. (2013). *Political discourse analysis: A method for advanced students*. Routledge.
- Garber, W. (1942). Propaganda Analysis-To What Ends? *American Journal of Sociology*, 48(2), 240-245.
- George, A. L. (1959). Propaganda analysis. *Evanston, Illinois*, 30.
- Horváth, J. (2009). Critical discourse analysis of Obama's political discourse. In *Presented at the Language, literature and culture in a changing transatlantic world, International conference proceedings*, 45-56.
- Jovanović, S. M., & Đidić, A. (2020). Discursive governance: Erdoğan's populist discourses as a mode of power preservation. *The Copernicus Journal of Political Studies*, (1), 101-120.
- Lasswell, H. D. (1951). The strategy of Soviet propaganda. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 24(2), 66-78.
- Liasidou, A. (2008). Critical discourse analysis and inclusive educational policies: The power to exclude. *Journal of Education Policy*, 23(5), 483-500.
- Mills, K. A. (2005). Deconstructing binary oppositions in literacy discourse and pedagogy. *Australian Journal of Language and Literacy*, 28(1), 67-82.
- Puspita, R. H., Al Farauqy, M. D. A., & Sunarti, S. (2019). Critical Discourse Analysis of Vladimir Putin's Speech Related to Arm Race with the United States in 2018. *International Journal of Applied Linguistics and Translation*. Vol, 5, 58-63.
- Sicher, E. (1986). Binary oppositions and spatial representation: Toward an applied semiotics.

- Slade, G. (2007). The Russian idea and the discourse of Vladimir Putin. *CEU Political Science Journal*, (1), 44-57.
- Van Dijk, T. A. (2015). Critical discourse analysis. *The handbook of discourse analysis*, 466-485.
- Whittle, A., & Mueller, F. (2012). Bankers in the dock: Moral storytelling in action. *Human Relations*, 65(1), 111-139.
- Wodak, R. (2011). Critical linguistics and critical discourse analysis. *Discursive pragmatics*, 8, 50-70.
- Wood, E. A. (2011). Performing memory: Vladimir Putin and the celebration of World War II in Russia. *The Soviet and Post-Soviet Review*, 38(2), 172-200.
- Yazdannik, A., Yousefy, A., & Mohammadi, S. (2017). Discourse analysis: A useful methodology for health-care system researches. *Journal of education and health promotion*, 6.

REINTERPRETÁCIE KANTOVEJ A HEGELOVEJ FILOZOFIE VO FUKUYAMOVEJ VÍZII O GLOBÁLNEJ DOMINANCII LIBERÁLNEJ DEMOKRACIE

MAKARY K. STASIAK – RUDOLF DUPKALA

The University of Humanities and Economics in Lodz
Poland
E-mail: mstasiak@ahe.lodz.pl

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: rudolf.dupkala@unipo.sk

Abstract:

Reinterpretations of Kant's and Hegel's philosophy in Fukuyama's vision of global dominance of neoliberalism comprise the leitmotif of the submission. Utilizing the method of comparing source texts, authors of the submission call attention to the fact that Fukuyama's references to social and political attitudes of Kant and Hegel are misrepresented and even misleading. This fact is demonstrated through Kant's and Hegel's understanding of freedom and democracy, which is clearly discrepant with Fukuyama's, and also through differing visions of the 'final point' (goal) of social and political development of humanity around the globe. Special attention is given to the issue of understanding the phenomenon and term 'civilization' in a Euro-Atlantic and global context.

Keywords:

Civilization, democracy, freedom, philosophy, society.

*„Ak je mesiášska viera,
s jej víziou dokonalej budúcnosti,
sekularizovaná,
vedie k skutočnému nebezpečenstvu
politického extrémizmu.“*

M. Kellner

Európska filozofia prezentuje vízie *ideálneho štátu*, resp. *ideálnej ústavy* už od obdobia svojich počiatkov v starovekom Grécku. Dokladá to najmä úsilie Platóna a Aristotela, ktoré je obšiahnuté napríklad v ich dielach *Ústava* a *Politika*. Podobné ambície registrujeme na úrovni stredovekej filozofie, napríklad v diele Aurelia Augustina s názvom *O Božom štáte* a v renesančnom sociálno-politickom myslení, predovšetkým v tvorbe N. Machiavelliho, T. Morusa, T. Campanelu... atď.

V novovekej filozofii sa s iniciatívami tohto druhu stretávame napríklad v diele T. Hobbesa, J. Locka, J. J. Rousseaua, I. Kanta a G. W. F. Hegela. Práve na tieto iniciatívy (s dôrazom na sociálno-politické názory Kanta a Hegela)

sa odvoláva aj jeden z najvplyvnejších politických filozofov konca 20. a začiatku 21. storočia, ktorým je Francis Fukuyama. Leitmotívom predkladaného príspevku sú reinterpretácie Kantovej a Hegelovej filozofie v jeho vízii o globálnej dominancii liberálnej demokracie.

Svoju víziu, budúceho spoločensko-politického systému na celej našej planéte, Fukuyama predstavil už v diele s príznačným názvom *The End of History and The Last Man* (Konec dejín a posledný človek), ktoré bolo pôvodne vydané nakladateľstvom Avon Books v New Yorku roku 1993.

Ideovo-teoretickým a zároveň sociálno-politickým východiskom jeho úvah, v tomto diele, je presvedčenie, že „s pádom sovietskeho bloku“ a „s koncom studenej vojny“ nastáva obdobie, v ktorom liberálna demokracia predstavuje „konečný bod ideologickej evolúcie ľudstva“, a zároveň „konečnú formu ľudskej vlády“ na celom glóbe. Hneď v predslove k uvedenej knihe konštatuje, že „po tom, čo sa socializmus, fašizmus a iné typy autoritatívnych režimov zdiskreditovali... existuje iba jediný systém, ktorý bude naďalej ovládať svetovú politiku a tým je západný liberálno-demokratický systém“ (Fukuyama, 2002, s. 7 a s. 9).

Tieto slová napísal Fukuyama len mesiac po tragických udalostiach z 11. septembra 2001, t. j. po teroristických útokoch islamistických fundamentalistov na ciele v USA, pričom svoju víziu o „víťazstve neoliberalizmu“ na celom svete sa pokúsil zdôvodniť a obhájiť aj názormi takých veľkánov európskej filozofie, akými boli I. Kant (1724 – 1804) a G. W. F. Hegel (1770 – 1831).

V predkladanom príspevku poukážeme na to, že Fukuyamovo odvolávanie sa na autoritu vyššie uvedených mysliteľov je účelové a v prevažnej miere ma dokonca až charakter dezinterpretácie ich pôvodných názorov a postojov.

Fukuyama tvrdí, že jeho „teória konca dejín“¹ (implikujúca aj víziu o „konečnom víťaz-

stve“ liberálnej civilizácie na celom svete) vyplýva z odhalenia tzv. „zmysluplného vzorca celkového vývoja ľudských spoločností“, ktorý – podľa neho – načrtli už Kant a Hegel. Konkrétne sa v tejto súvislosti odvoláva jednak na Kantove diela: *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle* a *K večnému mieru* a jednak na Hegelove práce: *Filozofia dejín* a *Základy filozofie práva*.

Analyzujúc Kantov spis *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle*, Fukuyama konštatuje: „Kant predpokladal, že dejiny majú konečný bod v podobe najvyššieho cieľa... Týmto konečným cieľom je uskutočnenie ľudskej slobody... teda dokonalé spravodlivé občianske zriadenie... Dosiahnutie takéhoto spravodlivého občianskeho zriadenia a jeho rozšírenie vo svete je preto kritériom, podľa ktorého možno posudzovať pokrok v dejinách... Svetové dejiny tak odpovedajú na otázku, či po preskúmaní všetkých typov spoločnosti a všetkých období máme dôvod predpokladať celkový pokrok ľudstva smerom k republikánskemu zriadeniu, teda k tomu, čo dnes chápeme ako liberálnu demokraciu“ (Fukuyama, 2002, s. 74).

Na podporu tohto svojho výkladu Kantovho chápania pokroku ľudstva v dejinách, Fukuyama uvádza *tabuľky* demonštrujúce nárast, resp. rozšírenie „liberálnej demokracie“ vo svete od roku 1790 do roku 1990. V tejto súvislosti napísal, že: „celosvetový charakter súčasnej liberálnej revolúcie nadobúda zvláštny význam. Predstavuje totiž dôkaz, že sa tu uplatňuje akýsi fundamentálny proces, ktorý diktuje všeobecný vývojový vzorec pre všetky ľudské spoločnosti, skrátka niečo ako svetové dejiny ľudstva smerujúce k liberálnej demokracii“ (Fukuyama, 2002, s. 66).

V podobných Fukuyamových výkladoch Kanta by sme mohli pokračovať, avšak už pri tomto jeho odvolávaní sa na dielo königsberského profesora možno exemplifikovať skutočnosť, že jeho interpretácia Kanta je zjavne účelová, a teda neadekvátne. Pripomínáme, že aj keď Kant zdôrazňuje, že „najvyššou úlohou, ktorú príroda udelila ľudskému druhu... musí byť... úplne spravodlivé občianske zriadenie“, zároveň upozorňuje, že vytvorenie takéhoto zriadenia je „najväčším a najťažším problémom

¹ Aspoň na okraj pripomínáme, že svoju teóriu o „konci dejín“ Fukuyama „programovo“ predstavil v zjavnej kontrapozícii k Huntingtonovej teórii o „konflikte civilizácií“. Huntingtonovu teóriu pritom hneď v predslove ku svojej knihe Fukuyama charakterizuje ako teóriu podľa ktorej „sa svet nebude vyvíjať smerom k jednotnému globálnemu systému, ale zostane v osídľach konfliktnej koexis-

tencie asi šiestich hlavných civilizačných celkov bez vzájomného prepojenia“ (Fukuyama, 2002, s. 7).

ľudského druhu, do ktorého ho núti príroda“ (Kant, 1996, s. 62-63). Zrejme aj preto je Kant pri formulovaní záverov k problematike „konečného cieľa“ (alebo „konečného bodu“) dejín podstatne *obozretejši* a *opatrnejši* než Fukuyama.

Poukazuje na to aj Garrett Thomson, keď v podnetnej štúdii o Kantových sociálno-politických názoroch konštatuje, že „základným cieľom politiky je podľa Kanta dosiahnuť spravodlivý poriadok večného mieru... Politický ideál večného mieru je však nedosiahnuteľný, no môžeme sa k nemu približovať“ (Thomson, 2004, s. 97).

Na ilustráciu danej skutočnosti v inom sémantickom kontexte, možno uviesť už známe Kantove slová, ktorými zdôvodňuje *ťažkosti* späté s úlohou vytvoriť „úplne spravodlivé občianske zriadenie“. V citovanom diele o všeobecných dejinách v svetoobčianskom zmysle napísal: „ťažkosť, ktorá je očividná už aj len z idey tejto úlohy“, vyplýva z toho, že „človek je zviera, ktoré, keď žije medzi inými zvieratami svojho druhu, potrebuje pána. Lebo, dozaista, voči iným seberovným svoju slobodu zneužíva: a hoci si ako rozumný tvor želá zákon, čo ukladá medze slobode všetkých, jeho sebecká zvieracia náklonnosť ho predsa len zvádza, aby tam, kde smie, seba vynímal. Potrebuje teda pána, ktorý by zlomil jeho vlastnú vôľu a nútil ho poslúchať všeobecnú vôľu, pri ktorej môže byť slobodný každý. Kde však vezme toho pána? Nikde inde, než z ľudského druhu. Ten je však tiež zviera, ktoré potrebuje pána. Môže teda začínať ako chce, nedá sa zistiť, ako si získať vládcu verejnej spravodlivosti, ktorý by bol sám spravodlivý... lebo každý bude vždy svoju slobodu zneužívať... Preto je táto úloha najťažšia spomedzi všetkých, áno, nemožno ju úplne rozriešiť, z takého krivého dreva, z akého je vytvorený človek, nemožno vykreslať nič celkom rovné. Príroda nám uložila len priblížiť sa k tejto idei“ (Kant, 1996, s. 63-64).

A pokiaľ aj Kant hovorí o „úplne spravodlivom občianskom zriadení“, tak – na rozdiel od Fukuyamu – ho nikde politicky nekonkretizuje. Vymedzuje ho len ako „zákonné zriadenie podľa princípov slobody“, pričom upozorňuje, že podmienkou ustanovenia takéhoto zriadenia, či stavu, nestačí „chcenie všetkých jednotlivých ľudí žiť v zákonnom zriadení podľa princípov slobody (distributívna jednota vôle

všetkých), ale treba, aby tento stav chceli všetci spolu (kolektívna jednota zjednotenej vôle)“ (Kant, 1996, s. 38-39).

Uvedenú problematiku Kant ďalej rozvíja až do formulovania princípov, na ktorých má byť takýto „stav“ založený. V spise nazvanom *K večnému mieru (Filozofický projekt)* napísal: „jediné zriadenie, ktoré vyplýva z idey pôvodnej zmluvy a na ktorom sa musí zakladať každé právne zákonodarstvo národa, je zriadenie republikánske ustanovené po prvé podľa princípu slobody členov spoločnosti (ako ľudí), po druhé podľa zásad závislosti všetkých od jediného spoločného zákonodarstva (ako poddaných) a po tretie podľa zákona ich rovnosti (ako občanov štátu). S ohľadom na právo je toto zriadenie samo osebe pôvodným základom všetkých druhov občianskych ústav“ (Kant, 2013, s. 110-111).

Aj v danom kontexte sa však Kant vyjadruje – takpovediac – z *nadhladu* a jednoznačne sa neprihovára za žiadnu konkrétnu formu vlády, resp. „občiansku ústavu“, ako to robí Fukuyama, keď liberálnu demokraciu doslova *glorifikuje*.² Königsberský profesor naopak s pokorou priznáva, že zatiaľ čo niektoré národy v dejinách (i v jeho súčasnosti) žili (a žijú) pod *vládou jednotlivca*, iné žili (a žijú) pod *vládou viacerých vládcov*. Je pravdou, že ako výnimku uvádza *vládu republikánsku*, resp. zriadenie republikánske. Ani v tomto prípade, však neplatí, že konkrétny „republikánsky druh vlády“ je identický s dokonalým „svetoobčianskym zriadením“ a toto, že má charakter liberálnej demokracie.

Samotný Kant na to upozorňuje slovami: „Aby sa nezamieňalo republikánske zriadenie (ako sa to obyčajne stáva) s demokratickým, je potrebné poznamenať nasledovné... republikanizmus predstavuje štátny princíp oddelenia výkonnej moci (vlády) od moci zákonodarnej. Despotizmus je takým princípom štátu, kedy štát vykonáva zákony, ktoré sám stanovil zo svojej moci, princípom je teda verejná vôľa, nakoľko je vladárom užívaná ako jeho vôľa súkromná... Z troch štátnych foriem (*autokracia, aristokracia a demokracia*) je to *demokracia* vo vlastnom zmysle slova, ktorá je nutne *despotizmom*, pretože zakladá výkonnú moc, kde všetci

² Ešte raz pripomíname, že Fukuyama sa o liberálnej demokracii vyjadruje ako o „konečnej forme ľudskej vlády“, resp. ako o „jedinom systéme, ktorý bude ovládať svetovú politiku“... atď. (Fukuyama, 2002, s. 9).

rozhodujú o jednotlivcovi a prípadne aj proti nemu (pokiaľ s nimi nie je v súlade). Rozhodujú teda všetci, a predsa nie všetci, v čom spočíva rozpor všeobecnej vôle s ňou samotnou a so slobodou“ (Kant, 2013, s. 112).³

Podobne účelovo, ako sa Fukuyama – pri zdôvodňovaní svojej vízie o globálnej dominancii liberalnej demokracie – odvoláva na Kanta, opiera sa aj o svojráznu reinterpretáciu sociálno-politických názorov G. W. F. Hegela.⁴ Fukuyama sa pritom prezentuje nielen ako kompetentný propagátor Hegela, ale tiež ako nekompromisný apologet jeho filozofie štátu a práva, najmä vo vzťahu k takým „anti-hegeliánom“ z anglosaského prostredia, akými boli B. Russell, K. R. Popper a ďalší. Akiste nie náhodou v tejto súvislosti napísal: „Hegel sa nikdy netešil dobrej povesti v anglosaskom svete, kde bol považovaný za reakčného obhajcu pruskej monarchie, predchodcu totalitarizmu dvadsiateho storočia a ťažko zrozumiteľného metafyzika, čo je z anglosaského pohľadu to najhoršie“ (Fukuyama, 2002, s. 75). Na adresu Russella i Poppera poznamenáva, že buď tu máme do činenia s „nepochopením“ Hegela ako „jedného z ustanovujúcich filozofov modernity“, alebo tu ide jednoducho o „predsudok“ (Fukuyama, 2002, s. 75).

Na rozdiel od Poppera pritom Fukuyama „dokazuje“, že Hegel nebol nepriateľom liberalizmu a demokracie, lebo sám sa považoval za „filozofa slobody“, ktorý je presvedčený, že: „jestvuje konečný bod historického procesu, ktorým je uskutočňovanie slobody tu na zemi“ (Fukuyama, 2002, s. 75-76). Na adresu tohto Fukuyamovho tvrdenia ešte raz pripomínáme, že zatiaľ čo Kant spájal „konečný stav“ vo vývoji ľudstva so všeobecným zavedením úplne spravodlivého republikánskeho zriadenia vo „sve-toobčianskom zmysle“, Hegel zastával názor, že uskutočnenie slobody je možné už v podmien-

kach *dobového*, tzv. „germánskeho sveta“,⁵ za čo – ako je známe – ho ostro kritizoval najmä K. R. Popper (Popper, 1994, s. 34).

Zjavne na stranu Hegela (a proti Popperovi) sa Fukuyama postavil aj v prípade svojej *interpretácie* Hegelovho *etatizmu*.⁶ V danom kontexte uviedol, že „skôr než za zástancu štátu, by Hegel mohol byť považovaný za obrancu občianskej spoločnosti, ktorý ospravedlňuje zachovanie rozsiahlej oblasti súkromných ekonomických a politických aktivít, nezávisle na štátnej kontrole (Fukuyama, 2002, s. 76). Tu si dovoľme poznamenať, že ako Fukuyamova, tak aj Popperova interpretácia Hegelovho *etatizmu* je svojím spôsobom *zaujatá*. Nazdávame sa, že Hegel *dobový pruský štát* ani jednostranne „neglorifikoval“, ako to tvrdí Popper, ani ho otvorene „nespochybňoval“, či dokonca „nemietal“, ako sa to snaží prezentovať Fukuyama. Inak vyjadrené: Hegel svoj *etatizmus* nebudoval ani na „panovníckej moci z božej milosti“, ani na princípoch liberálnej demokracie, budoval ho na filozofických zásadách „dialektického rozumu dejín“.

Podobne ako v prípade Hegelovho *etatizmu* sa Fukuyama hlási aj k Hegelovmu *historicismu*, ktorý považuje za metodicky „úplne adekvátny“. Túto „adekvátnosť“ pritom vzťahuje najmä na Hegelovo presvedčenie o „nevyhnutnom završení dejinného vývoja ľudstva v stave uskutočnenia slobody“. Fukuyama to vyjadril slovami: „od Fontenella a neskorších radikálnejších historizujúcich filozofov sa Hegel líšil v tom, že podľa neho historický proces nemal pokračovať do nekonečna, ale mal dospieť ku koncu s dosiahnutím slobodných spoločností v reálnom svete... keď Hegel prehlásil, že dejiny skončili bitkou pri Jene v roku 1806, určite nemal na mysli, že liberálna demokracia vo svete zvíťazila... Tvrdil len, že princípy slobody a rovnosti, predstavujúce základ moderného

³ Na túto skutočnosť argumentovane upozorňuje aj S. Zátková, keď v podnetnej štúdii o Kantovej *filozofii politiky*, na jednej strane konštatuje, že „občianske zriadenie každého štátu“ má byť podľa Kanta „republikánske“, súčasne však zdôrazňuje, že „republikánske zriadenie sa nemá zamieňať s demokraciou, ktorá je podľa Kanta despotizmom“ (Zátková, 2012, s. 101).

⁴ Fukuyama pritom tvrdí, že Hegel – doslova – „zdedil“ Kantov projekt svetových dejín, pričom ho mal „dokončiť pre budúce generácie“ (Fukuyama, 2002, s. 75).

⁵ Pripomínáme, že – podľa Hegela – na svetových dejinách, ako procese napredovania v uvedmovaní si slobody, participujú štyri svety: orientálny, grécky, rímsky a germánsky. Hegel tvrdil, že: „až germánske národy dospeli v kresťanstve k vedomiu, že človek ako človek je slobodný, že sloboda ducha vytvára jeho najvlastnejšiu prirodzenosť“ (Hegel, 1957, s. 25).

⁶ V tejto súvislosti sa zvykne uvádzať najmä Hegelov slávny výrok o štáte, ktorý znie: „es ist Gang Gottes in der Welt, das der Staat ist“, teda, že: „štát je pôsobením Boha vo svete“ (Hegel, 1992, s. 280. Porovnaj tiež Weil, 1979, s. 5-33).

liberálneho štátu, boli objavené a uplatnené vo väčšine vyspelých krajín a že nejestvujú alternatívne princípy alebo formy spoločenského a politického usporiadania, ktoré by prekonal liberalizmus“ (Fukuyama, 2002, s. 79).

Na pozadí takýchto účelových interpretácií Kanta⁷ a Hegela sa Fukuyama snaží zdôvodniť aj svoju víziu o univerzálnej platnosti liberálnej demokracie ako bezalternatívnej podobe (forme) spoločensko-politického zriadenia v celom okruhu tzv. „vyspelých národov“. Tvrdí, že sme svedkami „celosvetovej liberálnej revolúcie“, že „v prevažnej časti sveta dnes nejestvuje ideológia, ktorá by mohla súperiť s liberálnou demokraciou“, že „dnes si len ťažko možno predstaviť svet, ktorý by bol výrazne lepší než ten náš, alebo iná budúcnosť než demokratickú a kapitalistickú“ (Fukuyama, 2002, s. 61-62).

Pripomíname, že Fukuyamova práca *Koniec dejín a posledný človek* sa často (a nie náhodou) označuje za protipól knihy Samuela P. Huntingtona nazvanej *Stret civilizácií*,⁸ v ktorej Huntington – aj na adresu Fukuyamovej teórie „konca dejín“ – konštatuje: „koniec dejín nastáva v dejinách každej civilizácie najmenej jeden a niekedy aj viackrát. Akonáhle sa v civilizácii objaví univerzálny štát, jeho príslušníci sú zaslepení tým, čo Toynbee nazval *fata morgána nesmrteľnosti* a nadobúdajú presvedčenie, že práve ich spoločnosť je konečnou formou ľudskej spoločnosti. Tak tomu bolo v prípade rímskeho impéria, Abbasovského kalifátu, Osmanskej ríše. Občania takého univerzálného štátu sú náchylní považovať ho za *Zem zasľúbenú, cieľ ľudskeho snaženia* a pod. Rovnaká situácia sa opakovala, keď svoj vrchol dosiahol Pax Britanica – pre anglickú strednú vrstvu v roku 1879, dejiny, ako ich táto vrstva vnímala, skončili... A mali mnoho dôvodov gratulo-

vať si k stavu trvalej blaženosti,⁹ ktorý im bol daný s týmto koncom histórie. Lenže spoločnosti, v ktorých vládne domnienka, že dejiny dospeli ku svojmu koncu, to sú spravidla spoločnosti nachádzajúce sa na hranici úpadku“ (Huntington, 2001, s. 367).

Huntington – akoby v priamej opozícii voči Fukuyamovi – naznačuje, že 21. storočie bude dejiskom *ostrých stretov* (bojov a konfliktov) predovšetkým medzi západnou (liberálno-demokratickou a čínsko-islamskou civilizáciou. Západ, ktorý sa – podľa Huntingtona – dlho tešil dominantnému postaveniu v globálnom svete, stráca svoju moc a tá sa presúva na teritórium nezápadných spoločností. Univerzalistické nároky Západu vyvolávajú u jeho civilizačných susedov stále intenzívnejšiu averziu. „Vývoj Západu“ – píše Huntington – „sa až do súčasnej doby nijako výrazne neodchyľuje od evolučných modelov, ktoré sú vlastné všetkým dejinným civilizáciám. Islamské ohrozenie a ekonomická dynamika Ázie jasne ukazujú, že ostatné civilizácie zďaleka nie sú mŕtve a že pre Západ zostávajú aspoň potencionálne hrozbou“ (Huntington, 2001, s. 368).

Fukuyama, však aj napriek udalostiam z 11. septembra 2001, t. j. aj napriek otvorene *proti americkým a proti západným* útokom islamistických teroristov, trvá na svojom presvedčení, že nie sme „v ére *stretu civilizácií*“, ale sme na prahu víťazstva „jediného systému, ktorý bude ovládať svetovú politiku a tým je západný liberálno-demokratický systém“ (Fukuyama, 2002, s. 9). Tento systém má zaručiť ekonomický blahobyť, má skončiť nielen s *bojom* rôznych ideológií, ale tiež s hrozbou tzv. *veľmocenských* (geopolitických) konfliktov... atď. Fukuyama to všetko vydáva za „dobrú správu“, či dokonca „dobrú zvesť“, čím jeho vízia nadobúda „neoevanjeliový tón“ a charakter.

Upozorňoval na to už popredný francúzsky filozof 20. storočia Jacques Derrida, keď v práci – akiste nie náhodou – nazvanej *Spectres de Marx (Marxove strašidlá)* charakterizoval Fukuyamove globalistické vízie ako „nové evanjelium neoliberalizmu“ a reflektoval ich v kon-

⁷ Na účelovosť takejto interpretácie Kanta upozorňuje aj E. Zelizňaková, keď konštatuje, že: „Kantov model ideálneho štátu nie je aplikovateľný pre dnešné podoby demokracie, napriek tomu, že by sa mohlo zdať, že práve systém zastupiteľskej demokracie sleduje Kantovu ideu“ (Zelizňaková, 2012, s. 95).

⁸ Aspoň na okraj sa žiada uviesť, že Henry A. Kissinger sa o tejto Huntingtonovej práci vyjadril, že je to „jedna z najdôležitejších kníh od konca studenej vojny“ a podobne ju ocenil aj Zbigniew Brzezinski, keď vyhlásil, že „*Stret civilizácií* je výnimočná kniha, ktorá prevratným spôsobom posúva naše chápanie medzinárodného diania“.

⁹ Len o niekoľko riadkov ďalej Huntington k tomu dodáva, že: „v minulých civilizáciách končila táto fáza blaženého zlatého veku, a s ním spojených vízií o jej nesmrteľnosti, buď dramaticky a rýchlo víťazstvom nejakej vonkajšej spoločnosti, alebo pomaly – avšak rovnako bolestne – jej vnútorným rozpadom“ (Huntington, 2001, s. 369).

textoch „politického neomesianizmu“. *Koniec dejín* – ohlasovaný Fukuyamom – Derrida považuje za špecifický produkt kresťanskej eschatológie („cette fin de l'histoire est essentiellement une eschatologie chrétienne“) a svoje kritické stanovisko k nemu vyjadril slovami: „v dobe, kedy niektorí ľudia majú – v mene ideálu liberálnej demokracie – odvahu hlásať nové evanjelium, musíme nahlas zvolať: nikdy v dejinách Zeme a ľudstva, násilie, nerovnosť, hladomor a podobné ekonomické formy útla-ku, nezasiahli taký veľký počet ľudských by-tostí“ (Derrida, 1993, s. 85).

Derrida pritom upozorňuje, že k realite dnešného sveta – aj napriek Fukuyamovej vízii o nastupujúcej dominancii liberálnej demokracie – prináleží nielen prehlbujúca sa masová nezamestnanosť a žalostný stav bezdomovcov, ale tiež stále razantnejšia manipulácia západ-ných mocností s najvýznamnejšími medziná-rodnými inštitúciami. Fukuyamovi, však ani to nebráni hlásať – podľa Derridu – neomesián-sku zvesť o „historicky nevyhnutnom“ nástupe *nového* neoliberalného „života posledného člo-veka, ktorý bude životom fyzického bezpečia a materiálnej hojnosti“ (Fukuyama, 2002, s. 312).

Podobný názor, ako Derrida, zastáva aj an-glický autor Stuart Sim, ktorý na okraj Fukuy-amovej vízie o „konci dejín“ a „neoliberálnej budúcnosti“ ľudstva poznamenáva: „vyzerá to tak, ako by v retrospektíve celá svetová história predstavovala nevyhnutný pokrok k cieľu, kto-rý sme po páde sovietskeho bloku už chvála bohu dosiahli. Je to tvrdenie, že žijeme v najlepšom z možných svetov, týmto svetom je svet liberálneho kapitalizmu. Ak sa niekto odchyľuje od takéhoto čítania udalostí, musí byť buď pomýlený, alebo – v najhoršom prípade – je to nepriateľ ľudstva s jednoznačne boč-nými úmyslami“ (Sim, 2001, s. 105).¹⁰

V tomto duchu sa vyjadril aj M. Kellner, keď napísal: „mesiášska viera, s jej víziou do-konalej budúcnosti, ak je sekularizovaná, vedie

k skutočnému nebezpečenstvu politického ex-trémizmu“ (Kellner, 2001, s. 18).

Stotožňujeme sa s vyššie uvedenými stano-viskami (J. Derridu, St. Sima a M. Kellnera), le-bo rovnako ako oni zastávame názor, že ani „koniec dejín“, ani „konečné víťazstvo“ neoli-beralizmu na celom svete, zatiaľ ľudstvu ne-hrozí. Je síce pravdou, že tzv. „ideologický boj“, sprevádzajúci obdobie studenej vojny, stratil (rozpadom *sovietskeho bloku*) svoj pôvod-ný význam, to však neznamená, že „skončili“ (*zanikli*) aj všetky „veľké ideológie“, ktoré sa do tohto boja – v skutku aktívne – zapájali. Fukuy-amova *univerzalizácia* západnej demokracie na-pokon (chtiac či nechtiac) predpokladá aj *uni-verzalizáciu* ideológie západnej demokracie, či dokonca evokuje presvedčenie, že jedine ideo-lógia západného neoliberalizmu je naozaj *po-slednou* „demokratickou ideológiou“ a teda aj *jedinou* zmysluplnou víziou „budúcnosti“ ľud-stva. To, že budúcnosť ľudstva sa celkom oprávnené spája aj s pokrokom v oblasti tech-niky a technológií, neznamená, že zárukou tohto pokroku je len (a jedine) západná (neolibe-rálna) demokracia a už vôbec to negarantuje is-totu, že sa takýto pokrok, prejaví aj na úrovni zachovania svetového mieru, celoplanetárnej sociálnej spravodlivosti a napokon aj individu-álnej slobody človeka.¹¹

Odvolávanie sa Fukuyamu na Kanta a Hegela pri zdôvodňovaní jeho vízie o globál-nej a *bezalternatívnej* dominancii liberálnej de-mokracie v budúcnosti ľudstva považujeme za neadekvátne. Nazdávame sa, že rovnako to vníma aj R. Safranski, ktorý v tejto súvislosti napísal: „výslednicou Kantových úvah je ziste-nie, že homogénne mierové politické univer-zum nebude existovať. Politicky zostane svet pluriverzom... Za súčasnej situácie, keď si sve-tová veľmoc USA“ (rovnako ako Rusko alebo Čína – pozn. autori) „namýšľa, že nie výslovne v čisto vlastnom záujme, ale odvolávajúc sa na princípy svetového mieru, môže ignorovať medzinárodné pravidlá a práva národov, stojí za zamyslenie Kantova myšlienka, že vzhľa-dom na *falošnosť politiky* je potrebné vážiť si

¹⁰ Z „čisto“ ekonomického hľadiska vyjadril svoje vý-hrady voči vízii o „neoliberálnej budúcnosti“ ľud-stva napríklad Konrád Lorenz, keď na adresu tzv. „hospodárskeho neoliberalizmu“ poznamenal, že „bludný kruh stúpajúcej ponuky a dopytu, skôr či neskôr zruinuje celý západný svet... kapitalisti sa stále držia rovnakej krátkozrakkej politiky: spotrebi-teľov odmeňujú vyššou životnou úrovňou za to, že pokračujú v nervy drasajúcej a krvný tlak zvyšujú-cej súťaži so svojimi blíznymi“ (Lorenz, 1990, s. 31).

¹¹ Aspoň na okraj k tejto problematike pripomínáme, že už J. J. Rousseau poukazoval na možnosť takého vývoja ľudstva, v ktorom „technický pokrok“ po-vedie k dehominizácii a k odcudzeniu. A to nemal ani „potuchy“ o prejavoch zneužívania súčasných informačných technológií aj na zjavné deštruovanie osobnej slobody a dôstojnosti človeka.

rešpektovanie práva väčšmi ako takzvanú *lásku k ľuďom*, na ktorú sa často odvolávajú tí, ktorí sa nechcú viazať na ľahšie overiteľnú legálnosť svojho konania. Kritika verejnosti by mala čeliť tomuto úskoku *svetoplachej politiky* a mala by trvať na zásade, že by sa mali v prvom rade zachovávať právne príkazy a zákazy, a až potom – ako píše Kant – by sme sa mali odovzdať *sladkému pocitu*, že *konáme dobro*. Ani mocnosť, ktorá to myslí *dobro*, nemá prednosť pred právom... Namiesto panstva celosvetovej vlády – panstvo *zákona*“ (Safranski, 2006, s. 44-45).

Aj podľa nášho presvedčenia, dokonale „svetoobčianske zriadenie“, symbolicky predstavujúce aj „najvyšší účel“ a „posledný cieľ dejín“, Kant explicitne nevnímal ani ako konkrétny *druh vlády*, ani ako konkrétne *politické spoločenstvo*, ale chápal ho buď ako *stav* vyznačujúci sa spoločným prijatím (a rešpektovaním) medzinárodného (*svetoobčianskeho*) práva, alebo len ako „regulatívny princíp“.

Fukuyama – ako sme na to poukázali – však tvrdí, že aj podľa Kanta a Hegela sa ľudstvo vyvíja k takému *stavu*, ktorý aktuálne predstavuje systém západnej liberálnej demokracie. Účelovosť tohto jeho presvedčenia a zároveň účelovosť jeho odvolávania sa na vyššie uvedeních klasikov európskej filozofie, možno presvedčivo exemplifikovať aj stanoviskom samotného Kanta, ktoré vyjadril slovami: „žiadna epocha sa nemôže zaviazat' a zaprisahať, že uvedie nasledujúcu epochu do takého stavu, ktorý by jej znemožňoval postupovať... ďalej“ (Kant, 1996, s. 384-385).

Nazdávame sa, že sa to vzťahuje aj na *epochu* liberálnej demokracie. Zároveň sme takisto ako Kant presvedčení, že *sformovanie* „úplne spravodlivého občianskeho zriadenia“ si vyžaduje *dlhý čas* a že z tak „malého úseku, ktorý ľudstvo v tomto zmysle prešlo, možno určiť tvar jeho cesty... len rovnako neisto, ako zo všetkých doterajších nebeských pozorovaní možno určiť beh nášho Slnka s celým krdľom jeho obežníc vo veľkom systéme stálic“ (Kant, 1996, s. 68). Predpokladáme, že toto Kantovo stanovisko nepotrebuje komentár.

Fukuyamova vízia o globálnej dominancii liberálnej demokracie – v určitých sémantických kontextoch – pripomína utopickú ideu o *univerzálnom*, resp. „celosvetovom“ štáte, ktorú Kant podrobil kritike už v spise *O večnom mieri*, kde odmietol tzv. „univerzálnu monarchiu“. Okrem iného pritom uviedol: „idea me-

dzinárrodného práva predpokladá *oddelenie* mnohých na sebe nezávislých susediacich štátov, a nech už je aj takýto stav – sám o sebe – stavom vojny... je podľa idey rozumu lepší, ako ich zlúčenie prostredníctvom jednej mocnosti, ktorá prevyšuje ostatné a *prechádza* do univerzálnej monarchie. Dôvodom je, že zákony, so zväčšujúcim sa rozsahom vlády, stále viac strácajú na svojom dôraze... Túžbou každého štátu je dosiahnuť trvalý mier takým spôsobom, že tento štát sám ovládne, pokiaľ je to možné, celý svet. Avšak *príroda* chce, aby to bolo inak. Na to, aby zabránila *zmiešaniu národov* a oddelila ich od seba, používa dva prostriedky: rôznosť *rečí* a *náboženstiev*. Tie síce so sebou prinášajú sklon ku vzájomnej nenávisti a zámienku k vojne, ale s narastajúcou kultúrou... predsa len prispievajú k väčšej zhode v princípoch, k dorozumeniu sa v mieri, ktorý sa netvorí ako onen despotizmus (na cintoríne slobody), oslabením všetkých síl, ale ich rovnováhou v najživšom súťažení“ (Kant, 2013, s. 128-129).

Fukuyama a jeho stúpenci sa – aj napriek takýmto vyjadreniam Kanta – nazdávajú, že najvhodnejšou cestou k dosiahnutiu „ideálneho stavu ľudstva“ (vrátane *kantovsky* „dokonalého občianskeho zriadenia“) je – bezalternatívna – *kombinácia* liberálnej demokracie a ekonomického systému súčasného kapitalizmu. E. Zelizňaková, však, v tejto súvislosti, argumentovane zdôrazňuje, že ani jednostranná absolutizácia vyššie uvedenej *kombinácie* (t. j. *kombinácie* demokracie a kapitalistického ekonomického systému), realizáciu Kantovej idey *dokonalého občianskeho zriadenia*, v zmysle *dokonalého právneho štátu*, negarantuje. Odvolávajúc sa na Kantovo dielo *Die Metaphysik der Sitten* oprávnené konštatuje, že „pokiaľ zákon nebude *jediným vládcom* a jedinou podmienkou na základe ktorej môže byť jednotlivcovi priznaný jeho *nárok*, nebude možný ani právny štát, nech už je deklarovaný v akejkoľvek vznešenej forme“ (Zelizňaková, 2012, s. 96).

S prihliadnutím na uvedené skutočnosti sa Fukuyamova vízia o celoplanetárnej dominancii liberálnej demokracie javí len ako – sui generis – „špekulatívna konštrukcia“ a jeho zdôvodňovanie tejto vízie aj prostredníctvom sociálno-politických názorov Kanta a Hegela len ako ich „účelová interpretácia“.

Literatúra

- Derrida, J. (1993). *Spectres de Marx. L'état de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*. Editions Galilée.
- Fukuyama, F. (2002). *Konec dějín a poslední člověk*. Rybka Publishers.
- Hegel, G. W. F. (1957). *Filozofia dejín*. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry.
- Hegel, G. W. F. (1992). *Základy filosofie práva*. Academie.
- Huntington, S. P. (2001). *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers.
- Kant, I. (1996). Idea ku všeobecným dejinám vo svetoobčianskom zmysle. In Kant, I., *K večnému mieru*. Archa.
- Kant, I. (2013). K večnému míru. Filosofický projekt. In Kant, I., *Studie k dějinám a politice*. Oikoymenh.
- Kellner, M. (2001). Židia a ich mesiáši. In *Fenoméni mesianizmu I.*, (AFPh UP 37/119). Filozofická fakulta PU.
- Lorenz, K. (1990). *8 smrtelných hříchů*. Panorama.
- Popper, K. R. (1994). *Otevřená společnost a její nepřátelé II*. Oikoymenh.
- Safranski, R. (2006). *Koľko globalizácie unesie človek?* Kalligram.
- Sim, St. (2001). *Derrida a koniec historie*. Panorama.
- Thomson, G. (2004). *Kant*. Vydavateľstvo PT.
- Zácutná, S. (2012). Kant a filozofia politiky. In L. Belás, P. Kyslan, & S. Zácutná (Eds.), *9. kantovský vedecký zborník*. Filozofická fakulta PU.
- Zalizňaková, E. (2012). Kantova trias politica. In L. Belás, P. Kyslan, & S. Zácutná (Eds.), *9. kantovský vedecký zborník*. Filozofická fakulta PU.

SPOR MEDZI GRÉCKOM A TURECKOM O KONTINENTÁLNY ŠELF

ŠILAN JAKAB

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: silan.jakab@smail.unipo.sk

Abstract:

The article aims to explain the notion of the continental shelf and discusses it as a subject of the dispute between Turkey and Greece and its impact on the international scene. First, the author focuses on a description of the notion of the continental shelf and its historical basis within the scope of international law. The following parts set out the aspects of the Aegean Sea and its political, historical, and economic significance, the characterization of the dispute by these terms, and possible solutions to this issue on the side of international law of the sea.

Keywords:

Borders, continental shelf, dispute, Greece, Turkey.

Úvod

Prvá svetová vojna, ktorá sa skončila v roku 1918, a poriadok, ktorý po tejto vojne vznikol, mali za následok zánik Osmanskej ríše, ktorá bola jedným z hlavných aktérov vojny, a vznik nového štátu. Týmto novým štátom bolo Turecko, ktoré vzniklo na troskách Osmanskej ríše a stalo sa jej dedičom. Po zániku Osmanskej ríše, ktorá disponovala mnohonárodnostnou a mnohonáboženskou štruktúrou, zdedilo etnické a náboženské problémy. Okrem týchto

vnútorných problémov novovznikajúci štát čelil tiež vonkajším hrozbám. Svojou strategickou polohou a bývalým historickým významom¹ priťahovalo záujem zahraničných veľmocí a susedných štátov, ktoré chceli využiť situáciu pri rozpade Osmanskej ríše a rozšíriť svoje teritórium a vplyv.

Jedným zo susedných štátov, proti ktorému Turecko zvädzalo boje o svoju existenciu už pri svojom vzniku, bolo Grécko. To získalo nezávislosť od Osmanskej ríše v roku 1832, po tom, čo Osmanovia prehrali osmanko-ruskú vojnu prebiehajúcu v rokoch 1828-1829 a uzavretím Drinopolskej mierovej zmluvy okrem iného uznali nezávislosť Grécka. Ruská ríša sa pomocou rozdúchavania nacionalizmu a kresťanskej identity v regiónoch Osmanskej ríše, ktoré boli obývané kresťanmi východného obradu, snažila dostať uvedené územia do svojej sféry vplyvu (BBC, 2021). K uvedeným udalostiam došlo na pozadí formovania národných identít obyvateľstva Balkánu a s tým spojenému nárastu nacionalizmu v regióne aj v samotnom Grécku. Nacionalizmus bol v gréckej politike výrazne prítomný, ovplyvňoval jeho zahraničnopolitické smerovanie a stál za vznikom gréckej

¹ Napríklad Istanbul, ktorý sa v minulosti nazýval Konštantínopol, bol pred dobytím osmanskou armádou v roku 1453 hlavným mestom Byzantskej ríše.

národnej doktríny *Megali idea* (z gr. ju možno preložiť ako „Veľká myšlienka“), ktorá bola zameraná na boj za oslobodenie a národné zjednotenie Grékov v spoločnom štáte (Konstantinova, 2020, s. 305). Táto doktrína bola hybnou silou gréckej zahraničnej politiky v 19. a začiatkom 20. storočia, pričom v obmedzenej forme čiastočne ovplyvňuje politiku Grécka až do súčasnosti. Mnohé miesta, ktoré v staroveku patrili gréckej civilizácii a neskôr boli po kolapse Byzantskej ríše začlenené do Osmanskej ríše, boli osídlené etnicky gréckym obyvateľstvom. Grécko malo záujem tieto územia, zahŕňajúce mesto Smyrnu (Izmir) a čiernomorské pobrežie Anatólie, získať. Využívajúc situáciu počas prvej svetovej vojny Grécko s podporou Veľkej Británie obsadilo a okupovalo osmanské územia v Anatólii vrátane Smyrny, pričom sa snažilo ďalším vojenským ťažením svoje územné zisky rozšíriť a získať Istanbul. Vo svojej expanzii však nebolo úspešné (Greek Reporter, 2022). Tzv. Turecká vojna za nezávislosť, v ktorej Turci bojovali proti okupácii, vyústila do rozhodujúceho tureckého víťazstva, a následne do podpísania Lausanskej mierovej zmluvy, ktorou bol v roku 1923 uzavretý medzi stranami mier a došlo k usporiadaniu hraníc.²

Vojnové skúsenosti a nárast nacionalizmu v oboch štátoch však neprispeli k vzájomnej dôvere strán. Po podpísaní Lausanskej mierovej zmluvy sa objavilo niekoľko sporných otázok, ktoré vyústili do rôznych politických kríz a sporov. Najznámejšími z týchto sporov sú otázka Cypru a otázka Egejských ostrovov. V tomto článku sa pokúsime opísať a podrobne rozanalyzovať spor Grécka a Turecka o ostrovy v Egejskom mori s prihliadnutím na medzinárodnoprávnu úpravu kontinentálneho šelfu a pozície oboch aktérov. V závere predstavíme možnosti riešenia sporu.

Koncept kontinentálneho šelfu

Kontinentálny šelf je pojem s dvoma rôznymi definíciami, a to geografickou (resp. vedeckou) a právnou. Kontinentálny šelf je z vedeckého hľadiska prirodzeným pokračovaním kontinentu pod morskou hladinou, pričom ho

možno vymedziť ako časť kontinentálneho okraja, ktorá sa nachádza medzi pobrežím a zlomom šelfu. V prípade, ak nie je sklon viditeľný, je kontinentálny šelf vymedzený ako časť kontinentálneho okraja medzi pobrežím a bodom, kde more dosahuje hĺbku približne 100 až 200 metrov.³ V právnom slova zmysle je pojem kontinentálny šelf definovaný širšie než v geografii, pričom okrem kontinentálneho šelfu v geografickom slova zmysle zahŕňa aj kontinentálny svah a kontinentálnu vyvýšeninu (Harakaľová, 2019, s. 465).

Pre jednoduchšiu predstavu kontinentálneho šelfu považujeme za potrebné definovať s ním súvisiace pojmy. Pobrežie je podvodná oblasť začínajúca bezprostredne po pobreží, pričom pozostáva najmä zo štrku a piesku. Svah je náhlým prehĺbením mora, ktoré sa nachádza v hĺbke 1500 až 4000 metrov pod morskou hladinou. Mierne zvažujúca sa oblasť od svahu až po morské dno sa nazýva vyvýšenina. V tejto časti kontinentálneho šelfu v právnom slova zmysle sa zároveň zvyknú nachádzať ložiská ropy a zemného plynu (Khan, 1985, s. 32).

Historický vývoj vymedzenia kontinentálneho šelfu

Skôr, než pristúpime k samotnému vymedzeniu sporu medzi Gréckom a Tureckom, považujeme za kľúčové opísať medzinárodnoprávne východiská a vývoj úpravy problematiky kontinentálneho šelfu. Filozofom, ktorý prvýkrát zaviedol koncept kontinentálneho šelfu v medzinárodnom práve, bol slávny holandský právny filozof a učenec Hugo Grotius. Holandské kráľovstvo, ktoré bolo v 17. storočí vďaka svojej silnej námornej flotile svetovou obchodnou veľmocou, požiadalo Grotia, aby navrhol v tejto oblasti právnú úpravu, ktorá by vyriešila právne problémy, s ktorými sa obchodníci pri plavbách po mori stretávali. Jeho dielo *Mare liberum* (1609) je jedným z prvých príkladov morského práva, pričom je z hľadiska svojho obsahu a vplyvu na vývoj medzi-

² LAUSANSKÁ MIEROVÁ ZMLUVA, 1923. Dostupné na internete: <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf> [15/5/2023].

³ UN DIVISION FOR OCEAN AFFAIRS AND THE LAW OF THE SEA: Commission on the Limits of the Continental Shelf - The Definition of the Continental Shelf and Criteria for the Establishment of its Outer Limits. 2023. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/continental_shelf_description.htm [16/5/2023].

národného práva veľmi významný. Predstavil v ňom koncept tzv. „slobodného mora“ (lat. „mare liberum“), podľa ktorej majú byť oceány, moria a vody nepatriace do národnej jurisdikcie otvorené pre plavbu všetkým štátom, ktoré ich môžu slobodne využívať. V diele *De Iure Belli Ac* z roku 1625 následne uviedol, že pobrežné štáty by mali mať výsostné právo na šírku mora, do vzdialenosti ktorej sú schopné sa efektívne brániť. Proti konceptu „slobodného mora“ sa postavil anglický právny teoretik John Selden, ktorý skoncipoval teóriu „uzavretého mora“ (lat. „mare clausum“), podľa ktorej môže more patriť konkrétnemu štátu, pričom tak nie je pre ostatných prístupné. V reakcii na obe teórie sformuloval holanďan Cornelis van Bijnkershoek v roku 1702 pravidlo „terrae dominiū finitur ubi finitur armorum vis“, podľa ktorého zvrchovanosť štátu končí tam, kde končí sila zbraní, t. j. v dobovom kontexte na dostrel kanónom. Keďže dostrel sa so zmenou a modernizáciou zbraní menil, v praxi vznikol problém určiť hranice pobrežných štátov. S riešením prišiel neapolský osvietenský ekonóm Ferdinando Galiani, ktorý navrhoval stanoviť pevnú vzdialenosť 3 námorných míľ (5,6 km).⁴ Návrh sa ujal a „pravidlo dostrelu kanónom“ (angl. „cannon shot rule“) sa vo svete niekoľko storočí v praxi využívalo. Väčšina štátov, vrátane námorných veľmocí ako Veľká Británia, Francúzsko a neskôr USA, prijali vzdialenosť 3 námorných míľ. Ostatné štáty si určili svoju námornú hranicu v rozmedzí od 4 (škandinávske krajiny), resp. 6 námorných míľ (Španielsko, Taliansko, Portugalsko) po 12 námorných míľ (Rusko, Venezuela) (Treves, 2015, s. 4-5).

Začiatkom 20. storočia začali jednotlivé štáty rozširovať svoje požiadavky na úkor susedných štátov. Prvým impulzom, ktorý podnietil diskusiu týkajúcu sa kontinentálneho šelfu, bolo vyhlásenie prezidenta USA Trumana z 28. septembra 1945 o politike USA ohľadom podzemných a morských prírodných zdrojov kontinentálneho šelfu, podľa ktorého všetky prírodné zdroje kontinentálneho šelfu priľahlé k pobrežiu USA patria USA.⁵ Trumanova dek-

larácia, publikovaná v roku 1945, bola prijatá mnohými štátmi buď explicitne alebo implicitne koncom 50. rokov 20. storočia. Prístup jednotlivých štátov sa však značne líšil vo vymedzovaní šírky a určovaní vonkajšej hranice kontinentálneho šelfu. Rozdielne chápanie a prax štátov ohľadne kontinentálneho šelfu viedla k potrebe medzinárodnej regulácie.

OSN zriadila právnu komisiu, ktorá pripravila v roku 1956 návrh. Valné zhromaždenie OSN prijalo správu komisie Rezolúciou č. 1105 (XI) z 21. februára 1957 a rozhodlo o zvolaní medzinárodnej konferencie. Prvá konferencia OSN o morskom práve, ktorej cieľom bola kodifikácia pravidiel medzinárodného práva týkajúcich sa širého mora, sa konala v Ženeve od 24. februára 1958 do 27. apríla 1958.⁶ Na konferenciu boli pozvané všetky členské štáty OSN a niektoré ďalšie štáty, ktoré neboli členmi organizácie. Na konferencii boli prijaté štyri dohovory, protokol a deväť uznesení o rôznych otázkach. Po prvýkrát tak došlo k medzinárodnoprávnej kodifikácii pravidiel pre vymedzenie námorných hraníc. Jedným z prijatých dohovorov bol Dohovor o pevninskej plytčine (ďalej nazývaný aj „Dohovor o kontinentálnom šelfe“), ktorý nadobudol účinnosť 10. júna 1964.⁷ Turecko sa nikdy nestalo zmluvnou stranou tohto dohovoru.

Dohovor o kontinentálnom šelfe z roku 1958

V článku 1 je pojem kontinentálny šelf na účely Dohovoru vymedzený ako:

- a) morské dno a podzemie podmorských oblastí priľahlých k pobrežiu ležiacich však mimo oblasti územných vôd až do hĺbky 200 metrov alebo za touto hranicou až

rybolovom v určitých oblastiach širého mora. 1945. Dostupné na internete:

<https://www.archives.gov/federal-register/codification/proclamations/02668.html> [21/5/2023].

⁶ KONFERENCIA OSN O MORSKOM PRÁVE, 1958. Dostupné na internete: https://legal.un.org/diplomaticconferences/1958_los/ [19/5/2023].

⁷ DOHOVOR OSN O KONTINENTÁLNOM ŠELFE, 1958. Dostupné na internete: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_continental_shelf.pdf [19/5/2023].

⁴ Navrhovaná vzdialenosť 3 námorných míľ bola toho času maximálnou hranicou, do ktorej delostrelectvo dokázalo dosiahnuť.

⁵ VYHLÁSENIE PREZIDENTA USA HARRYHO TRUMANA: Politika USA v súvislosti s pobrežným

- k miestu, kde hĺbka vôd dovoľuje využívanie prírodných zdrojov týchto oblastí;
- b) morské dno a podzemie obdôbných podmorských oblastí prilahlých k brehom ostrovov.

Tento článok umožnil, aby sa kontinentálny šelf rozprestieral v morských vodách s hĺbkou viac ako 200 metrov, čím sa rozšírili možnosti pobrežných štátov získavať a využívať prírodné zdroje.⁸ Cieľom uvedenej úpravy bolo poskytnúť širším vymedzením kontinentálneho šelfu viac príležitostí pre štáty, pri ktorých morské dno náhle dosahuje veľkú hĺbku a ktoré by úzkym definovaním kontinentálneho šelfu len jeho hĺbkou boli v porovnaní s ostatnými krajinami v nevýhode.

Článok 2 ods. 2 Dohovoru o kontinentálnom šelfe z roku 1958 ustanovil, že v prípade „ak pobrežný štát nevykonáva prieskum pevninskej plytčiny, alebo ak nevyužíva jej prírodné bohatstvo, nemôže nikto podniknúť takú činnosť ani robiť si nároky na pevninskú plytčinu bez výslovného súhlasu pobrežného štátu“. Pobrežný štát nemusí urobiť žiadne výslovné vyhlásenie ani úkon na to, aby si mohol uplatniť právo nad svojim kontinentálnym šelfom. Príslušné vody mora, resp. oceánu podliehajú režimu otvoreného mora. V prípadoch, ak je ten istý kontinentálny šelf prilahlý k územiám dvoch alebo viacerých oproti sebe ležiacich štátov, bude kontinentálny šelf rozdelený dohodou medzi štátmi. Článok 6 Dohovoru ustanovuje, že „ak nedôjde k dohode, a pokiaľ osobitné okolnosti neoprávňujú iné rozhraničenie, hranicu tvorí stredná čiara, každý bod ktorej je rovnako vzdialený od najbližších bodov základných línií, od ktorých sa meria šírka územných vôd každého z týchto štátov“.⁹

Dohovor OSN o morskom práve z roku 1982

Zmluva uzavretá v roku 1958 poskytla štátom širokú suverenitu, čo viedlo k zvýšeniu počtu sporov medzi štátmi, ktoré sa pre seba snažili získať čo najväčšie územie mora. V dôsledku tohto vývoja sa štáty opäť spojili

a usporiadali ďalšie konferencie o morskom práve, ktoré mali za cieľ vyriešiť aplikačné problémy, ktoré by mohli spôsobiť konflikt pri vymedzovaní oblastí námornej jurisdikcie. Druhá konferencia OSN o morskom práve, ktorá sa konala od 17. marca 1960 do 26. apríla 1960 v Ženeve, však požadované riešenie nepriniesla. Tretia konferencia OSN o morskom práve sa konala v New Yorku medzi rokmi 1973 až 1982, pričom sa jej zúčastnilo 160 štátov. Jej výsledkom bolo prijatie Dohovoru OSN o morskom práve z 10. decembra 1982¹⁰, ktorý nahradil právnu úpravu z roku 1958. Dohovor nadobudol platnosť 16. novembra 1994. Turecko dohovor pre obavu, že v jeho dôsledku dôjde k nevýhodnému vymedzeniu námorných hraníc medzi Gréckom a Tureckom v Egejskom mori, nepodpísalo. Vzhľadom na polohu gréckych ostrov obklopujúcich pevninskú časť Turecka a ich pomerne krátku vzdialenosť od tureckého pobrežia by aplikácia ustanovení dohovoru mohla negatívne ovplyvniť prístup Turecka do Egejského mora. Tým by zároveň došlo k obmedzeniu Turecka využívať živé a neživé morské zdroje v Egejskom mori. Z dôvodu týchto potenciálnych negatívnych vplyvov Turecko k podpisu dohovoru ku dnešnému dňu nepristúpilo. Naopak, Grécko dohovor podpísalo a 21. júla 1995 aj ratifikovalo (Strati, 2000, s. 89).

Definícia kontinentálneho šelfu sa v dôsledku tohto dohovoru zmenila. Podľa článku 76 Dohovoru OSN o morskom práve z 10. decembra 1982 „kontinentálny šelf pobrežného štátu zahŕňa morské dno a podložie, ktoré leží za hranicami pobrežného mora po celej prirodzenej dĺžke pevninského územia až k vonkajšej hranici kontinentálneho okraja alebo do vzdialenosti 200 námorných míľ (cca. 370 km) od základných línií, od ktorých sa meria šírka pobrežného mora tam, kde vonkajšia hranica kontinentálneho okraja nedosahuje túto vzdialenosť“¹¹. Dohovor tiež upravuje spôsob určenia vonkajšej hranice kontinentálneho šelfu v prí-

⁸ Tamtiež.

⁹ Vyhláška Ministra zahraničných vecí č. 144/1964 Zb. o Dohovore o pevninskej plytčine. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/144/> [19/5/2023].

¹⁰ DOHOVOR OSN O MORSKOM PRÁVE, 1982. Dostupné na internete: [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623\(01\)&from=EL](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623(01)&from=EL) [19/5/2023].

¹¹ DOHOVOR OSN O MORSKOM PRÁVE, 1982. Dostupné na internete: [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623\(01\)&from=EL](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623(01)&from=EL) [19/5/2023].

pade, ak kontinentálny šelf určitého štátu presahuje 200 námorných míľ (cca. 370 km) od základných línií, od ktorých sa kontinentálny šelf meria. V takomto prípade je pobrežný štát povinný informovať o hraniciach kontinentálneho šelfu Komisiu pre hranice kontinentálneho šelfu (angl. Commission on the Limits of the Continental Shelf), ktorá pozostáva z 21 odborníkov zvolených stranami Dohovoru OSN o morskom práve z roku 1982.¹² Komisia je kompetentná vydať dotknutým štátom odporúčania týkajúce sa stanovenia vonkajších hraníc ich kontinentálneho šelfu, pričom hranice určené na základe týchto odporúčaní majú záväzný charakter a sú konečné. Vonkajšia hranica kontinentálneho šelfu na podmorských hrebeňoch však nesmie, s výnimkou existencie podmorských vyvýšení, prekročiť 350 námorných míľ (cca. 650 km) od základných línií, od ktorých sa meria šírka pobrežného mora. Pobrežné štáty disponujú zvrchovaným právom prieskumu a využívania prírodných zdrojov kontinentálneho šelfu, pričom majú výlučné právo ťažiť nerastné a iné neživé zdroje z jeho morského dna a podložia.

Dohovor OSN o morskom práve z roku 1982 v snahe zamedziť sporom medzi štátmi a aplikačným problémom so spravodlivým určovaním morských hraníc pristúpil kombinácii vonkajšej hranice kontinentálneho šelfu s 200-míľovou výlučnou ekonomickou zónou (EEZ). V dôsledku prijatia konceptu výlučnej ekonomickej zóny získali štáty okrem práva na kontinentálny šelf možnosť využívať aj výlučnú ekonomickú zónu v oblasti 200 námorných míľ. Uvedená úprava mala za cieľ uspokojiť „geograficky znevýhodnené“ krajiny a vytvoriť rovnováhu obmedzením kontinentálneho šelfu u štátov s kontinentálnym šelfom širším ako 200 námorných míľ. Krajínám s kontinentálnym šelfom širším ako 200 míľ však zároveň pri dodržaní vymedzeného postupu umožnil stanoviť si hranice siahajúce až do 350 námorných míľ a v niektorých špecifických prípadoch aj ďalej.

Spor medzi Gréckom a Tureckom o kontinentálny šelf v Egejskom mori

Špecifika Egejského mora

Egejské more pozostáva z obdĺžnikovej oblasti s rozlohou približne 214 000 km². Jeho východná časť obmýva turecké pobrežie Anatólie, na západe grécke pobrežie Tesálie a Peloponézu. Vertikálne siaha od južného pobrežia Trácie a východnej Macedónie až po grécke ostrovy Kréta a Rhodos, pričom zo severu po juh má približne dĺžku 660 km. Egejské more sa nachádza zhruba medzi 35° - 41° severnej zemepisnej šírky a 23° - 28° východnej zemepisnej dĺžky. Jeho šírka je 270 km na severe, 150 km v strede a 400 km na juhu (Ertürk, 2008, s. 27).

V Egejskom mori sa nachádza približne 3000 ostrovov rôznych veľkostí. Iba 24 z týchto ostrovov však má rozlohu viac ako 100 km² (Kurumahmut, 1998, s. 1-2). Väčšina ostrovov patrí Grécku, pričom sa takmer ako reťaz „ovíjajú“ okolo anatólskeho pobrežia zo severu na juh. Pri geografickom skúmaní Egejského mora, ktoré je jedným z úmorí východného Stredozemného mora, existuje veľa osobitných podmienok, ktoré by sa mali zohľadniť pri určovaní oblastí námornej jurisdikcie príslušných štátov, ako napríklad, že ide o polouzavreté more, v ktorom sa nachádza mnoho ostrovov a skál, pričom niektoré ostrovy sa nachádzajú veľmi blízko pobrežia druhého štátu, takpovediac „na nesprávnej strane“.

Približne 90 % tureckého zahraničného obchodu sa realizuje po mori. Cez Egejské more prechádza približne 75 % námorného obchodu smerujúceho do tureckých prístavov v Egejskom, Marmarskom a Čiernom mori. Výskumy v Egejskom mori ukazujú, že v Egejskom mori sú vhodné podmienky na tvorbu uhlíkovodíkov.

Vývoj sporu

V Egejskom mori sú ostrovy a pobrežie výrazne členité. Z tohto dôvodu sú niektoré ostrovy situované veľmi blízko tureckého pobrežia Anatólie. Spor medzi Gréckom a Tureckom sa začal v roku 1961, keď Grécko udelilo licencie na prieskum ropy na severnom a západnom pobreží mora. Postupom času sa prehľadávaná oblasť posunula ďalej na východ a priblížila sa k brehom Turecka. V tomto prípade Grécko v tejto časti akceptovalo pravidlo strednej čia-

¹² PRÍLOHA Č. 2 K DOHOVORU OSN O MORSKOM PRÁVE, 1982. Dostupné na internete: <https://jusmundi.com/en/document/treaty/annex-ii-commission-on-the-limits-of-the-continental-shelf> [19/5/2023].

ry, pričom tvrdilo, že uvedené oblasti sú súčasťou kontinentálneho šelfu gréckych ostrovov v súlade s Dohovorom o kontinentálnom šelfe z roku 1958. Poukazujúc na jeho článok 6 tvrdilo, že pravidlo strednej čiary je pravidlom, ktoré zabezpečí rovnosť pri vymedzení kontinentálneho šelfu medzi štátmi, ktorých pobrežia ležia oproti sebe.

Ako reakciu na túto situáciu začalo samotné Turecko s prieskumom ropy v Egejskom mori. V novembri 1973 bolo v niektorých regiónoch na východe Egejského mora udelených 27 licencií na prieskum ropy tureckej štátnej ropnej a plynárenskej spoločnosti Turkish Petroleum Corporation (slovensky „Turecká ropná spoločnosť TPAO“), pričom v roku 1974 sa jej vydávali ďalšie nové licencie. Tým začal spor medzi stranami. Turecko tvrdilo, že postupovalo v súlade s rozhodnutím Medzinárodného súdneho dvora v prípade sporu Nemeckej spolkovej republiky a Holandska o kontinentálny šelf v Severnom mori z roku 1969, podľa ktorého „je pevnina právnym zdrojom moci, ktorú štát môže vykonávať nad zemským predĺžením nachádzajúcim sa v mori“.¹³ S poukazom na vyššie uvedené rozhodnutie a na ustanovenia Dohovoru o kontinentálnom šelfe Turecko argumentovalo, že grécke ostrovy nachádzajúce sa v blízkosti anatolského pobrežia nemôžu mať svoje vlastné kontinentálne šelfy, pretože tie sa nachádzajú na prirodzenom rozšírení Turecka. Turecko navrhlo, aby sa problém vyriešil prostredníctvom rokovaní a priznalo, že situácia v Egejskom mori je špecifická najmä pre počet ostrovov a zvláštnosť pobrežia (CNN TÜRK, 2020).

Snahy o riešenie a eskalácie sporu

Krízu medzi Tureckom a Gréckom sa nepodarilo vyriešiť a napätie sa dokonca stupňovalo. Grécko diplomatickou nótou zo 7. februára 1974 protestovalo proti udeľovaniu licencií na prieskum ropy zo strany Turecka a tvrdilo, že Grécko má suverénne práva vo vyššie uvedených regiónoch. Na druhej strane Turecko tieto protesty odmietlo v diplomatickej nóte, ktorú

Grécku doručilo 27. februára 1974, pričom uviedlo, že regióny, pre ktoré bolo udelené povolenie na výskum, boli prirodzenými rozšíreniami Turecka, a ponúklo riešenie problému vzájomnými rokovaniami. V dôsledku tohto vývoja sa však spomínaný konflikt medzi oboma krajinami ešte viac vyostřil. Na druhej strane, aby Turecko preukázalo svoje odhodlanie v Egejskom mori, v roku 1974 poverilo výskumné plavidlo Çandarlı, aby vykonalo výskum v sporných oblastiach a udelilo licencie na prieskum. Okrem toho 32 tureckých vojnových lodí sprevádzalo výskumnú loď Çandarlı pre prípad gréckeho útoku (Şihmantepe, 2013, s. 136-137).

Počas tohto vývoja pokračovali kontakty medzi oboma krajinami ohľadom mierového riešenia konfliktu a diskutovalo sa aj o možnosti vzájomného postúpenia sporu Medzinárodnému súdnemu dvoru. Najdôležitejšou udalosťou v tomto kontexte bolo stretnutie predsedov vlád oboch krajín v Bruseli 31. mája 1975 (Vassalotti, 2011, s. 392). Na bruselských stretnutiach sa premiéri rozhodli vyriešiť problémy mierovou cestou prostredníctvom rokovaní, ktoré sa mali uskutočniť v dobrej viere, a postúpiť otázku kontinentálneho šelfu v Egejskom mori Medzinárodnému súdnemu dvoru. Výsledkom týchto stretnutí bolo uverejnené spoločné vyhlásenie, pričom však medzi oboma krajinami existovali rozdiely v interpretácii tohto vyhlásenia. Grécko tvrdilo, že jurisdikcia Medzinárodného súdneho dvora v spore v oblasti Egejského mora bola týmto vyhlásením explicitne akceptovaná. Turecko na druhej strane uviedlo, že s uvedeným vyhlásením sa právomoc súdu predpokladá iba v prípade, ak rokovania nedospejú k záveru.

V roku 1976 sa tieto dva štáty dostali na pokraj vojny, keď Turecko vyslalo výskumnú loď MTA Simsik-1 za účelom vykonania seizmického výskumu morského dna do oblasti medzi gréckymi ostrovmi Limnos a Lesbos, ktorú Grécko považuje za súčasť svojho kontinentálneho šelfu (The New York Times, 1976). Grécko odpovedalo uvedením svojich ozbrojených síl do plnej pohotovosti. Napätie sa nepodarilo znížiť ani sprostredkovaním rokovaní zo strany Veľkej Británie.¹⁴

¹³ MEDZINÁRODNÝ SÚDNY DVOR: Rozsudok vo veci Kontinentálny šelf Severného mora (Nemecká spolková republika vs. Holandské kráľovstvo). 1969. Dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/52/052-19690220-JUD-01-00-EN.pdf> [18/5/2023]

¹⁴ THE INTERNATIONAL CRISIS GROUP: Turkey - Greece: From Maritime Brimmanship to Dialogue. 2021. Dostupné na internete:

Grécko sa 10. augusta 1976 v súlade s článkom 35 Charty OSN¹⁵ obrátilo na Bezpečnostnú radu Organizácie Spojených národov (OSN) s odôvodnením, že Turecko ohrozuje mier a bezpečnosť tým, že porušuje práva Grécka na kontinentálny šelf v Egejskom mori. V ten istý deň Grécko požiadalo Medzinárodný súdny dvor aj o vyriešenie sporu o kontinentálny šelf medzi Tureckom a Gréckom v Egejskom mori a o určenie práv strán na prieskum na kontinentálnom šelfe v Egejskom mori. Na žiadosť Grécka Bezpečnostná rada OSN svojim rozhodnutím č. 395 zo dňa 25. augusta 1976 vyzvala Turecko a Grécko, aby znížili napätie v regióne a odporučila obom stranám, aby navzájom rešpektovali svoje medzinárodné práva a záväzky a obnovili diplomatické rokovania o spore.¹⁶

V tomto kontexte sa Grécko následne rozhodlo požiadať Medzinárodný súdny dvor o rozhodnutie sporu s Tureckom. Vo svojom návrhu uviedlo, že má právo využívať svoje suverénne a výhradné práva na výskum svojich zdrojov na svojom vlastnom kontinentálnom šelfe, pričom Turecko nie je oprávnené realizovať na ňom akékoľvek aktivity bez súhlasu Grécka. Vzhľadom na uvedené navrhovalo, aby súd nariadil Turecku upustiť od všetkých svojich činností na gréckom kontinentálnom šelfe (Gündüz, 1983, s. 12-13). Grécko zároveň požiadalo súd o vydanie predbežného opatrenia, ktorým by sa obom stranám zakázalo až do vydania rozhodnutia vo veci samej bez súhlasu druhého štátu realizovať výskum na kontinentálnom šelfe.¹⁷ Grécko založilo oprávnenosť svojej žaloby na článku 17 Všeobecného aktu o mierovom riešení medzinárodných sporov z 26. septembra 1928, podľa ktorého „všetky spory, pri ktorých by si strany navzájom

upierali nejaké právo - s výnimkou možnej výhrady uvedenej v článku 39 - budú predložené na rozhodnutie Stálemu dvoru medzinárodnej spravodlivosti, pokiaľ sa strany nedohodnú na tom, že sa obrátia na rozhodcovský súd“.¹⁸

Proti žalobe sa postavilo Turecko, ktoré spochybnilo právomoc Medzinárodného súdneho dvora vo veci rozhodnúť, keďže Všeobecný akt o mierovom riešení medzinárodných sporov z roku 1928, na ktorý sa Grécko vo svojom návrhu odvolávalo, bol po druhej svetovej vojne de facto zrušený a nahradený Európskym dohovorom o mierovom riešení sporov z roku 1957, pričom ten Grécko a Turecko ako členské štáty Rady Európy podpísali. Z tohto dôvodu nie je možné žiadnu otázku podľa už neaplikovateľného Všeobecného aktu o mierovom riešení medzinárodných sporov z roku 1928 predložiť. Turecká vláda o svojom stanovisku k nedostatku právomoci informovala Medzinárodný súdny dvor v listoch z 25. augusta 1976, 24. apríla 1978 a 10. októbra 1978 (Evans, 1979, s. 499-501).

Medzinárodný súdny dvor najprv preskúmal žiadosť Grécka o vydanie predbežného súdneho opatrenia. V rozhodnutí vydanom v tejto veci uviedol, že výskumné aktivity, ktoré sú realizované v sporných oblastiach mora, nepovedú k vzniku práv, ktoré strany nemajú, a ani k strate tých práv, ktoré majú. Medzinárodný súdny dvor konštatoval, že seizmické prieskumy vykonávané Tureckom sú dočasné a nespôsobujú žiadne škody na morskom dne, podloží a ani na prírodných zdrojoch, pričom si nevyžadujú umiestnenie žiadneho zariadenia na morskom dne, a ani žiaden proces, akým je napríklad využívanie a prideľovanie prírodných zdrojov. Zároveň pripomenul, že v dôsledku tureckých aktivít na kontinentálnom šelfe rovnako nehrozí nebezpečenstvo nenapraviteľného poškodenia práv. Medzinárodný súdny dvor následne prípad zamietol pre nedostatok svojej jurisdikcie, ktorú pri preskúmaní prípadu zistil.¹⁹ Nedostatok prá-

<https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep33264.5.pdf> [16/5/2023].

¹⁵ CHARTA OSN, 1945. Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> [15/5/2023].

¹⁶ BEZPEČNOSTNÁ RADA OSN: Rezolúcia č. 395. 1976. Dostupné na internete: <https://digitallibrary.un.org/record/93723> [18/5/2023].

¹⁷ MEDZINÁRODNÝ SÚDNY DVOR: Rozsudok vo veci Kontinentálny šelf Egejského mora (Turecko vs. Grécko). 1978. Dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf> [16/5/2023].

¹⁸ VŠEOBECNÝ AKT O MIEROVOM RIEŠENÍ MEDZINÁRODNÝCH SPOROV, 1928. Dostupné na internete: https://is.muni.cz/elportal/estud/praf/js09/dejiny/web/prameny/08/Generalni_akt_o_pokojnem_reseni_mezinarodnich_sporu_z_26_zari_1928.pdf [18/5/2023].

¹⁹ MEDZINÁRODNÝ SÚDNY DVOR: Rozsudok vo veci Kontinentálny šelf Egejského mora (Turecko vs. Grécko). 1978. Dostupné na internete:

vomoci vo veci rozhodnúť odôvodnil tým, že Turecko nie je zmluvnou stranou Dohovoru o kontinentálnom šelfe z roku 1958. Zároveň uviedol, že podľa tejto medzinárodnoprávnej úpravy majú ostrovy len obmedzený vplyv na vymedzenie kontinentálneho šelfu, ak ich poloha narúša spravodlivé vymedzenie, alebo ak existujú iné osobitné okolnosti.²⁰

Turecko a Grécko následne po týchto udalostiach na tlak medzinárodného spoločenstva obnovili bilaterálne rozhovory. Prvé zo stretnutí v tejto súvislosti sa uskutočnilo v New Yorku 1. októbra 1976 na úrovni ministrov zahraničných vecí oboch štátov. Na tomto stretnutí sa strany dohodli na pokračovaní bilaterálnych rozhovorov s cieľom nájsť riešenie konfliktu na kontinentálnom šelfe v Egejskom mori a rozhodli sa opäť stretnúť v Berne a Paríži (Ertuğrul, 2021, s. 164). V dôsledku dohody dosiahnutej na základe týchto rokovaní bola 11. novembra 1976 medzi Tureckom a Gréckom podpísaná procedurálna dohoda. Táto dohoda, ktorá je nazývaná ako Bernská dohoda, sa strany vzájomne zaviazali vyhnúť sa akémukoľvek konaniu, ktoré by mohlo poškodiť rokovania o spore o kontinentálny šelf v Egejskom mori (T24, 2020).

Snahy nájsť riešenie problému sporu medzi Tureckom a Gréckom o kontinentálny šelf sa skončili, keď sa po voľbách v Grécku v roku 1981 stal premiérom Andreas Papandreu, predseda Panhelénskej socialistickej strany (PASOK). Nádeje na skoré vyriešenie sporu sa rozplynuli, napätie znova eskalovalo a tvrdé postoje strán priviedli obe krajiny opäť na pokraj vojny. Po tom, čo sa vo voľbách v roku 1985 po druhýkrát Andreas Papandreu dostal k moci, vyhlásil, že jednostranne vypovie Bernskú dohodu. Grécko zároveň oznámilo, že začiatkom roku 1987 začne s prieskumom výskytu ropy v Egejskom mori.

S americko-kanadsko-nemeckým ropným konzorciom North Aegean Petroleum Company bola podpísaná dohoda o realizácii prieskumu výskytu ropy v oblasti vzdialenej

11 námorných míľ východne od gréckeho ostrova Thasos. Keď sa v marci 1987 začali vykonávať prvé výskumné vrty, vyvolalo to okamžitú reakciu zo strany Turecka. Vzhľadom na skutočnosť, že oblasť, v ktorej bola platforma zriadená, sa nachádza v medzinárodných vodách mimo 6 míľových teritoriálnych vôd Grécka, Turecko považovalo realizáciu prieskumných vrtov za porušenie Bernskej dohody zo strany Grécka, keďže na danú činnosť nemalo v oblasti podľa dohody právo. Okrem toho Turecko interpretovalo tento krok ako nepriateľský krok, keďže znamenal, že Grécko de facto rozšírilo svoje teritoriálne vody nad 6 námorných míľ, čo je v rozpore s Bernskou dohodou. Grécko sa voči argumentom Turecka ohradilo s tým, že Bernská dohoda je platná len pokiaľ pokračujú rokovania medzi Tureckom a Gréckom. Keďže rokovania prestali v roku 1981, teda po tom, čo PASOK vyhral voľby a Papandreu bol zvolený za premiéra, Bernskú dohodu už Grécko viac nepovažuje za záväznú. Turecko v reflexii na grécky prieskum výskytu ropy do oblasti vyslalo v sprievode svojich vojnových lodí prieskumnú loď Piri Reis, ktorá bola následne nahradená loďou MTA Simsik-1 (The New York Times, 1987a). Počas týchto udalostí obe krajiny uviedli svoje ozbrojené sily do pohotovosti a navzájom si vymenili tvrdé protestné diplomatické nóty. Keď kríza ďalej eskalovala, Spojené štáty a Británia podnikli kroky na zníženie rizika vojny na juhovýchodnom krídle NATO, pričom sa snažili strany zmieriť. Za účelom upokojenia napätej situácie sa Grécko nakoniec rozhodlo spoločnosť vyvlastniť. Svoj krok pritom odôvodňovalo potrebou „zabezpečiť rozvoj národných zdrojov a národnej bezpečnosti“ (The New York Times, 1987b).

Napätie z roku 1987 medzi Gréckom a Tureckom malo pre oba štáty veľmi významné dôsledky. Po tejto kríze Grécko vyhlásilo, že nebude hľadať ropu mimo svojich teritoriálnych vôd vymedzených Bernskou dohodou. Napriek tomu, že pri každej príležitosti tvrdilo, že Bernskú dohodu považuje za neplatnú, v praxi ju implementovalo, pričom tým de facto uznalo jej platnosť (Çelikkol – Karabel, 2017, s. 26-27).

Udalosti mali tiež za následok, podobne ako po kríze v roku 1976, opätovné obnovenie dialógu medzi oboma štátmi. Počas roku 1988 sa rokovania medzi predstaviteľmi oboch krajín

<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf> [16/5/2023].

²⁰ THE INTERNATIONAL CRISIS GROUP: Turkey - Greece: From Maritime Brinkmanship to Dialogue. 2021. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep33264.5.pdf> [16/5/2023].

viedli na viacerých úrovniach. Po stretnutí predsedov oboch vlád v Davose, na ktorom sa dohodlo začatie rozhovorov, nasledovali stretnutia v Bruseli, Ankare a Aténach. Zároveň sa konali stretnutia spoločného výboru pre turecko-grécku spoluprácu, ktoré mali za cieľ hľadať možnosti riešenia sporu. Napriek tomuto priaznivému vývoju došlo v roku 1989 k prerušeniu rokovaní. Rokovania na úrovni ministrov zahraničných vecí sa obnovili v roku 1990 a v roku 1991 boli opäť prerušené. V januári 1992 sa predsedovia vlád oboch krajín opäť stretli v Davose, pričom však toto stretnutie neprinieslo žiadne výsledky. Aj keď tieto rozhovory, ktoré sa zvyknú označovať aj ako „*duch Davosu*“, boli prospešné pre obe strany, nepodarilo sa dosiahnuť konečné vyriešenie sporu o kontinentálny šelf v Egejskom mori (Habertürk, 2019).

Po relatívne pokojnom období deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia a začiatku nového milénia došlo koncom novembra 2019 k opätovnej eskalácii sporu, keď Turecko podpísalo prekvapivé memorandum o porozumení s medzinárodne uznávanou líbyjskou vládou národnej jednoty. Dohoda predpokladala vymedzenie námorných zón medzi juhozápadným pobrežím Turecka a severovýchodným pobrežím Líbye.²¹ Turecko v súvislosti s dohodou tvrdilo, že cieľom dohody je ochrana jej legitímnych práv podľa medzinárodného práva, pričom je otvorené uzavrieť podobné dohody aj s inými štátmi na základe „*spravodlivého rozdelenia*“ zdrojov. Grécko spolu s Cyprusom reagovali na dohodu vyhlásením, že dohoda porušuje medzinárodné morské právo a je neplatná. Uviedli, že dohodu považujú zo strany Turecka za cynické uchopenie zdrojov, ktoré má za cieľ uzurpovať si nárok na ťažbu plynu vo východnom Stredomorí a destabilizovať svojich súperov (Reuters, 2019). Grécky premiér vyhlásil, že „*pokus Turecka zrušiť*

námorné hranice ostrovov ako Kréta, Rodos, Karpathos a Kastelorizo²² pomocou trikov, ako je uzatváranie bilaterálnych memoránd o porozumení, neprinesie medzinárodne právne výsledky“ (Bekdil, 2020).

S cieľom zmierniť narastajúce napätie došlo 21. decembra 2019 počas summitu NATO v Londýne k stretnutiu tureckého prezidenta Recepta Tayyipa Erdoğan a gréckeho premiéra Kiriakosa Mitsotakisa, ktoré však neprinieslo žiadny pozitívny výsledok a problém naďalej eskaloval (VOA, 2019). 2. januára 2020 podpísalo Grécko s Cyprusom a Izraelom dohodu o výstavbe podmorského plynovodu EastMed, ktorý by mal slúžiť na prepravu plynu z plynových polí vo východnom Stredomorí do Európy (TASR, 2020). Proti tomuto kroku protestovalo Turecko, pričom zároveň poukázalo na porušovanie Lausanskej mierovej zmluvy zo strany Grécka militarizáciou svojich ostrovov pri tureckom pobreží (Anadolu Ajansı, 2022).

28. februára 2020 Turecko oznámilo, že otvorilo hranice do Európy pre migrantov a utečencov. Desiatitisíce z nich sa zhromaždili na gréckych hraniciach pri rieke Marica (gr. Evros), pričom pri pokuse ju prekročiť došlo k intenzívnym stretom s gréckou armádou a policajnými zložkami. Grécko pozvalo najvyšších predstaviteľov EÚ na svoje hranice, aby preukázalo, že Turecko využíva migrantov ako nátlakový nástroj na presadenie svojich záujmov. Turecko na druhej strane obvinilo Grécko, že spôsobuje neľudské násilie na rieke Marica, a že potápaním člnov migrantov, pokúšajúcich sa preplávať cez Egejské more do Grécka, spôsobuje ich smrť (Deutsche Welle, 2020a). Dňa 9. marca 2020 sa s cieľom deeskalácie vzniknutej situácie v Bruseli stretli s tureckým prezidentom predseda Európskej rady Charles Michel a predsedníčka Európskej komisie Ursula von der Leyenová.²³ Z dôvodu

²¹ MEMORANDUM OF UNDERSTANDING BETWEEN THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND THE GOVERNMENT OF NATIONAL ACCORD-STATE OF LIBYA ON DELIMITATION OF THE MARITIME JURISDICTION AREAS IN THE MEDITERRANEAN, 2019. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf [18/5/2023].

²² Hoci je Kastelorizo spomedzi ostatných menovaných gréckych ostrovov najmenší, patrí z hľadiska sporu Turecka s Gréckom medzi najproblematickejšie, keďže sa nachádza vo vzdialenosti len 2 km od tureckého pobrežia. Strany sa sporia o to, či ostrov má nárok na kontinentálny šelf a výhradnú ekonomickú zónu.

²³ EURÓPSKA RADA, RADA EÚ: Stretnutie vedúcich predstaviteľov EÚ a Turecka. 2020. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/meetings/international-summit/2020/03/09/> [16/5/2023].

v tom čase začínajúcej celosvetovej pandémie Covid-19 sa Turecko rozhodlo 18. marca 2020 znovu uzavrieť grécke hranice (Deutsche Welle, 2020b). Situácia sa následne na krátky čas upokojila.

K opätovnej eskalácii sporu došlo, keď Turecko 30. mája 2020 vydalo licenciu spoločnosti Turkish Petroleum Corporation (TPAO) na vykonávanie výskumu podmorských zdrojov v oblastiach medzi ostrovmi Rodos, Karpatos a Kréta. Grécko reagovalo predvolaním tureckého veľvyslanca v Aténach na grécke ministerstvo zahraničných vecí so žiadosťou o vysvetlenie týchto tureckých krokov. Ozbrojené sily oboch krajín v júni 2020 realizovali vojenské cvičenia. Turecko prostredníctvom námorného informačného systému NAVTEX následne informovalo, že turecká výskumná loď Oruç Reis v sprievode vojnových lodí bude od 21. júla 2020 vykonávať seizmický prieskum ložísk zemného plynu v morských oblastiach medzi gréckymi ostrovmi Kastelorizo a Kréta. Reakciou bolo, že Grécko avizovalo vyslanie svojich vojnových lodí do oblasti. Turecko 26. júla 2020 oznámilo, že jeho výskum vo východnom Stredomorí bol na mesiac pozastavený. Zároveň sa oznámilo plánované obnovenie turecko-gréckeho dialógu (Anadolu Ajansı, 2020).

Niekoľko dní pred začiatkom turecko-gréckych rozhovorov však Grécko urobilo náhly obrat, keď 6. augusta 2020 s Egyptom podpísalo memorandum o porozumení upravujúce delimitáciu hraníc kontinentálneho šelfu. Turecko označilo dohodu medzi Gréckom a Egyptom za nezákonnú a neplatnú. Grécko v reakcii na to uviedlo, že memorandum uzavrelo v reakcii na už spomenutú dohodu medzi Tureckom a Líbyou z roku 2019, na ktorú sa pri prieskumoch podmorských zdrojov v okolí gréckych ostrovov zvyklo Turecko odvolávať (Reuters, 2020). V reflexii na udalosti Turecko 10. augusta 2020 vyslalo prieskumnú loď Oruç Reis sprevádzanú vojnovými loďami do gréckych vôd za účelom prieskumu možností ťažby ropy a plynu v oblasti. Grécko na to reagovalo vyslaním svojich vojnových lodí, pričom došlo k zrážke jednej z nich s tureckou loďou. Turecko následne predĺžilo trvanie výskumnej plavby do 12. septembra 2020. Tieto udalosti viedli k výraznému zhoršeniu vzájomných vzťahov. Po viacerých rokovaniach medzi oboma stranami sa nakoniec loď Oruç Reis

vrátila v polovici septembra 2020 späť do tureckého prístavu.²⁴

Vzťahy medzi oboma krajinami sa zhoršili v októbri 2020, keď Turecko námorným informačným systémom NAVTEX avizovalo zámer opäť vyslať do východného stredomoria svoju prieskumnú loď Oruç Reis (ČTK, 2020), pričom zároveň v tomto čase obe krajiny oslavovali svoje najvýznamnejšie štátne sviatky.²⁵ Turecko opätovne predĺžilo trvanie prieskumných aktivít do konca novembra 2020. Situáciu ešte zhoršil turecký prezident otváracím ceremoniálom na severocyperskej pláži Maraş, ktorá bola od roku 1974 zatvorená.

Výskumná loď Oruç Reis sa opäť stiahla do prístavu 29. novembra 2020. Grécko uvedený krok zo strany Turecka hodnotilo pozitívne, pričom uviedlo, že je pripravené na dialóg. Svoju ochotu zasadiť za rokovací stôl podmienilo tým, že Turecko musí preukázať „kontinuitu a konzistentnosť“ (Berberakis, 2020). Na summite Európskej rady, ktorý sa konal 10. – 11. decembra, sa opäť diskutovalo o otázke Turecka, v ktorom sa poukázalo na možnosť uvalenia sankcií na Turecko počas nasledujúceho summitu Európskej rady v roku 2021.²⁶ Po summite došlo k relatívnemu upokojeniu turecko-gréckych vzťahov. Situácia ohľadom hraníc kontinentálneho šelfu však nie je do súčasnosti vyriešená, pričom eskalácie a následné deeskalácie tenzií medzi Tureckom a Gréckom pretrvávajú. Podľa nášho názoru možno predpokladať, že až do vyriešenia merita sporu k nim bude dochádzať aj v budúcnosti.

²⁴ EURÓPSKY PARLAMENT: Spoločný návrh uznesenia o príprave mimoriadneho samitu Európskej rady zameraného na nebezpečnú eskaláciu napätia a úlohu Turecka vo východnom Stredozemí (2020/2774(RSP)). 2020. Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2020-0260_SK.html [18.5.2023].

²⁵ V Grécku sa každoročne 28. októbra oslavuje tzv. „Deň Ochi“ („ochi“ v preklade z gréčtiny znamená „nie“), kedy si ľudia pripomínajú odmietnutie ultimáta fašistického Talianska z roku 1940. V Turecku 29. októbra sa pri príležitosti výročia vzniku Tureckej republiky v roku 1923 slávi tzv. „Deň republiky“.

²⁶ EURÓPSKA RADA, RADA EÚ: 10. – 11. decembra 2020, Európska rada. 2020. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/meetings/european-council/2020/12/10-11/> [19.5.2023].

Grécka a turecká argumentácia

Grécke argumenty v spore

Grécko vyjadrilo svoj oficiálny postoj k sporu o kontinentálny šelf nasledovne:

- Turecko eskaluje napätie politikou neustáleho zvyšovania nárokov a sporov, najmä:
- spochybňuje pod hrozbou vojny (casus belli) právo Grécka rozšíriť hranicu teritoriálnych vôd na 12 námorných míľ, ako to stanovuje morské právo a ako to urobili prakticky všetky pobrežné štáty v medzinárodnom spoločenstve, vrátane Turecka (v Čiernom mori a východnom Stredomorí);
- spochybňuje grécky politický režim a suverenitu nad ostrovmi, pričom túto suverenitu porušuje;
- spochybňuje vymedzenia teritoriálneho mora a požaduje demilitarizáciu ostrovov vo východnej časti Egejského mora a Dodekanéz;
- spochybňuje rozsah gréckeho vzdušného priestoru prostredníctvom jeho neustáleho narušovania tureckými stíhačkami;
- Turecko presadzuje svoje záujmy metódami, ktoré sú v rozpore so základnými princípmi Charty OSN (hrozba vojny, prelety ozbrojených stíhačiek aj nad obývanými oblasťami, narúšanie gréckych výsoštných vôd atď.);
- Grécko je pevne odhodlané postupovať v zmysle medzinárodného práva a snažiť sa o mierové riešenie sporov, pričom akceptuje jurisdikciu Medzinárodného súdneho dvora;
- Grécko sa usiluje o vyriešenie jediného pretrvávajúceho sporu medzi Gréckom a Tureckom, ktorým je vymedzenie kontinentálneho šelfu, v súlade s medzinárodným právom (najmä v súlade s moriským právom);
- Grécko je pevným zástancom prístupového kurzu Turecka do Európskej únie, keďže verí, že Európska únia je katalyzátorom regionálnej stability a rozvoja, a že pristúpenie Turecka, ak bude spĺňať normy EÚ, bude prínosom pre Turecko samotné, Európu a širší región;
- Grécko sa neustále snaží premeniť grécko-turecké vzťahy z konfliktných vzťa-

hov na vzťahy spolupráce, keďže tie sú podľa neho dôležité nielen pre rozvoj a bezpečnosť oboch štátov, ale aj pre rozvoj a stabilitu širšieho regiónu juhovýchodnej Európy a východného Stredomorja.²⁷

Grécko si stanovilo svoje vzdušné hranice na 10 námorných míľ a šírku svojho pobrežného mora (označovaného aj ako „teritoriálne vody“) na 6 námorných míľ. Opakovane vyjadrilo zámer rozšíriť svoje morské hranice na 12 námorných míľ, keďže podľa článku 3 Dohovoru OSN o morskom práve z roku 1982 „má každý štát právo určiť si šírku svojho pobrežného mora až po hranicu nepresahujúcu 12 námorných míľ“.²⁸

Turecké argumenty v spore

Oficiálny postoj Turecka k tejto otázke je vyjadrený takto:

- Turecko má záujem na rozvoji dobrých susedských vzťahov s Gréckom a na podpore dialógu. Je odhodlané pokúsiť sa všetkými možnými spôsobmi dosiahnuť trvalé a udržateľné riešenie sporu. To však možno dosiahnuť len v prípade, ak obe strany budú rešpektovať svoje vzájomné legitímne práva a záujmy.
- Turecko nesúhlasí s tvrdením Grécka, že jediným problémom ich vzťahu je vymedzenie hraníc kontinentálneho šelfu a riešením je opätovné obrátenie sa na Medzinárodný súdny dvor (prístup „jeden problém – jedno riešenie“). Podľa Turecka existujú aj ďalšie vzájomné problémy, ktoré je nutné riešiť mierovo ako celok.
- Turecko nevylučuje žiadnu metódu mierového urovnania sporu uvedenú v článku 33 Charty OSN, vrátane obrátenia sa na Medzinárodný súdny dvor alebo hľadanie riešenia s pomocou tretích strán,

²⁷ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, HELLENIC REPUBLIC: Issues of Greek-Turkish Relations. 2023. Dostupné na: <https://www.mfa.gr/en/issues-of-greek-turkish-relations> [18.5.2023].

²⁸ DOHOVOR OSN O MORSKOM PRÁVE, 1982. Dostupné na internete: [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623\(01\)&from=EL](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623(01)&from=EL) [19/5/2023].

na ktorých sa obe krajiny vzájomne dohodnú.²⁹

Turecko uznáva pri určovaní hraníc len vzdialenosť 6 námorných míľ na mori aj vo vzduchu, pričom argumentuje, že vzdušný priestor štátu by sa mal zhodovať s jeho námornými hranicami. Jednostranné grécke rozšírenie hraníc na 12 námorných míľ by bolo vojnovým aktom. Grécke teritoriálne vody tvoria v súčasnosti približne 40 % Egejského mora, pričom turecké len 9 %. Ak by Grécko rozšírilo svoj kontinentálny šelf zo 6 námorných míľ na 12, jeho teritoriálne vody budú pokrývať 70 % Egejského mora. To by Grécku umožnilo kontrolovať dôležité námorné koridory a rozšíriť možnosť ťažiť ropu, zemný plyn a uhľovodíky. Zároveň by sa priestor otvoreného mora, ktorý má Turecko v súčasnosti možnosť slobodne využívať, znížil zo súčasných 51 % na 19 % (EURONEWS, 2020).

Záver

Turci a Gréci sú dva národy, ktoré spolu žili stáročia v rámci Osmanskej ríše. Grécko a Turecko, ktoré ako samostatné štáty vznikli v 19. a 20. storočí v čase vzostupu nacionalizmu vo svete a zániku impérií, stále diskutujú o spoločnej histórii. Proces, ktorý sa začal oddelením Grécka od Osmanskej ríše z iniciatívy Ruska, a ktorý sa skončil okupáciou častí rozpadávajúcej sa Osmanskej ríše Gréckom, Veľkou Britániou a Francúzskom po prvej svetovej vojne, prispel k ich budúcim vzájomným sporom. Posilnenie tureckého a gréckeho nacionalizmu v celom tomto procese prispelo k eskalácii sporov dvoch národov, ktoré boli v podstate susedia a väčšinu histórie žili spolu v mieri.

Problém ostrovov v Egejskom mori je jedným z dôsledkov tejto situácie. Vzhľadom na obojstrannú nedôveru bolo v Lausanskej mierovej zmluve dohodnuté odzbrojenie ostrovov. Grécko zastáva názor, že štatút ostrovov sa s novým právnym vývojom zmenil. Preto vyzbrojuje ostrovy. Turecko je proti tomu z hľadiska bezpečnosti, pričom ako dôvod uvádza

grécku okupáciu po prvej svetovej vojne. Ďalší dôvod je ekonomický. Dnes je možné povedať, že tento dôvod prevažuje.

V prvom rade, po preskúmaní gréckych argumentov sme toho názoru, že Grécko vykladá otázku kontinentálneho šelfu príliš restriktívne a len vo svoj vlastný prospech. Súčasná medzinárodnoprávna úprava definuje hranice teritoriálnych vôd širšie, pričom dáva štátom možnosť sa v reflexii na špecifiká konkrétneho prípadu odchýliť a hranice upraviť rozdielne. V tomto kontexte Medzinárodný súdny dvor dáva pri rozhodovaní obdobných prípadov dôraz na princíp férovosti. V prípade územného a námorného sporu medzi Nikaraguou a Kolumbiou, aplikujúc tento princíp na určovanie kontinentálneho šelfu rozhodol, že „rozšírenie kontinentálneho šelfu Kolumbie by nevedlo k spravodlivému výsledku, keďže by Kolumbii ponechalo podstatne väčší podiel na relevantnej ploche, než aký je priznaný Nikaragui, a to bez ohľadu na skutočnosť, že nikaragujské pobrežie je osemkrát dlhšie ako pobrežie Kolumbie.“ Zároveň uviedol, že zo strany Kolumbie by nebolo spravodlivé určovať kontinentálny šelf od ostrovov, ktoré sa nachádzajú tesne pri pobreží susedného štátu, keďže by tým došlo k odrezaniu Nikaragui od jeho prístupu k moru.³⁰

V súčasnej situácii má Grécko už 40 % kontrolu nad Egejským morom. Ak by sa pristúpilo k vymedzeniu prebrežných vôd na 12 námorných míľ od pobrežia, možnosť Turecka využívať potenciál Egejského mora by sa výrazne znížila a v niektorých ohľadoch sa obmedzila na stupeň nezlučiteľný s princípom férovosti. Podľa nášho názoru by sme mali turecko-grécky spor vnímať analogicky s nikaragujsko-kolumbijským prípadom a snažiť sa aplikovať rozhodnutie Medzinárodného súdneho dvora v tejto veci.

Podľa nášho názoru sú veľmi problematickými aj postoje a politika Turecka, ktorá je značne ovplyvnená tzv. „sévrským syndrómom“. Turecká percepcia medzinárodných vzťahov a samotných zahraničných partnerov je značne poznačená udalosťami po prvej svetovej vojne (t. j. Sévrskou zmluvou, okupáciou časti tureckého územia Gréckom, snaha „Zá-

²⁹ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, REPUBLIC OF TÜRKIYE: The Delimitation of the Aegean Continental Shelf. 2023. Dostupné na internete: https://www.mfa.gov.tr/maritime-issues---aegean-sea---turkey_s-views-regarding-the-settlement-of-the-aegean-issues.en.mfa [18/5/2023].

³⁰ MEDZINÁRODNÝ SÚDNY DVOR: Rozsudok vo veci Územný a námorný spor (Nikaragua vs. Kolumbia). 2012. Dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/case/124> [20/5/2023].

padu“ ovplyvňovať vnútornú politiku na úkor záujmu Turecka). V tomto smere Turecko ani zďaleka nepovažuje za riešenie medzinárodné súdy, o ktorých sa domnieva, že rozhodujú pod vplyvom záujmov Západu. V podstate neverí, že tieto medzinárodné inštitúcie budú konať spravodlivo, a snaží sa v čo najväčšej miere riešiť predmetné spory vnútroštátnymi zákonmi a politikou. V tejto súvislosti sa neobrátilo na medzinárodný súd s odvolaním sa na prípad Nikaragua vs. Kolumbia, ktorý je veľmi podobný sporu, ktorý Turecko s Gréckom má, a to aj napriek tomu, že uvedené rozhodnutie Medzinárodného súdneho dvora by bolo v jeho prospech. Tento postoj Turecka nepochybne sťažuje riešenie sporov s Gréckom.

Stotožňujeme sa s názorom Turecka, že medzi Gréckom a Tureckom existuje viacero problémov, ktoré je potrebné riešiť. Okrem sporu o kontinentálny šelf pretrváva a v pravidelných intervaloch eskaluje aj spor o tzv. cyperskú otázku. Dosiahnutie riešenia sporu o kontinentálny šelf je nepochybne oveľa jednoduchšie ako nájdenie konsenzu v tzv. cyperskej otázke. V skutočnosti je zachovanie statusu quo kontinentálneho šelfu, siahajúceho v rámci pobrežného mora, resp. teritoriálnych vôd do vzdialenosti 6 námorných míľ od pobrežia, a existencia pomerne širokého otvoreného mora, ktoré môže byť všetkými aktérmi sporu slobodne využívané, zatiaľ priaznivé pre obe strany. Spor sa dá v budúcnosti vyriešiť ďalším rokovaním a vzájomnou dohodou strán. V tomto kontexte v závere predkladáme niekoľko možností riešenia sporu medzi Gréckom a Tureckom:

- Vzájomná dohoda zmluvných strán a uzavretie tejto dohody prostredníctvom OSN alebo NATO

Veríme, že medzinárodná organizácia, ktorej členmi sú obe strany, by bola v danom prípade efektívnym mediátorom. V tomto smere by mali byť v prvom rade realizované stretnutia a vzájomné rokovania, pričom v prípade, ak sa nepodarí dosiahnuť konsenzus, spor by mal byť postúpený Medzinárodnej arbitráži v rámci bilaterálneho súhlasu. V prípade, ak by sa ani týmto spôsobom nepodarilo nájsť riešenie, bolo by podľa nás vhodné obrátiť sa na Medzinárodný súdny dvor, ako to už Grécko v minulosti urobilo.

- Začlenenie Turecka do spoločného európskeho trhu

Ako uvádza Grécko vo svojom oficiálnom stanovisku, jedným z riešení tohto konfliktu je členstvo Turecka v EÚ. Turecko tak bude súčasťou EÚ z hľadiska hospodárskej, sociálnej, kultúrnej a bezpečnostnej politiky. Táto situácia zmení perspektívu a nepochybne vytvorí konečný výsledok v rovnici Grécko-Cyprus-Turecko. Problém ostrova sa tak *de facto* vyrieši. Takýto vývoj je však v blízkej budúcnosti nepravdepodobný. V skutočnosti si nemyslíme, že Turecko sa môže stať členom EÚ, a to ani v prípade, ak by dosiahlo potrebné zmeny a transformácie a stalo sa štátom, ktorý spĺňa kritériá EÚ. Keďže podľa oficiálnych štatistík má Turecko v súčasnosti populáciu 85 miliónov tureckých občanov, pričom do tohto čísla nie sú započítaní súčasní migranti. Pôrodnosťou sa pohybuje na úrovni 1,7 dieťaťa na jednu ženu. Ak by sa Turecko stalo členom EÚ, bol by to štát s najväčším počtom poslancov v Európskom parlamente, pričom svojim vplyvom bol by podobne významný ako Nemecko, ktoré je ekonomicky a politicky považované za najsilnejšiu krajinu EÚ. Máme za to, že takéto posilnenie postavenia Turecka by nebolo veľmi žiadúce. Preto si myslíme, že Turecko bude pravdepodobnejšie začlenené do spoločného trhu. Skutočnosť, že ide o spoločný trh, Turecko a Grécko povzbudí, aby si prestali ekonomicky konkurovať a aby navzájom spolupracovali.

Vo všeobecnosti sme v predmetnom spore považovali Grécko za racionálnejšie a Turecko za argumentačne spravodlivejšie. Podľa nášho názoru bude problém trvalo vyriešený začlenením Turecka do spoločného trhu. Dúfame, že v budúcnosti budú obe strany konať pokojnejšie a vyriešia všetky svoje spory.

Literatúra

- 1974'den bu yana Yunanistan ile 4'üncü büyük kriz (2020). CNN TÜRK. <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/1974den-bu-yana-yunanistan-ile-4uncu-buyuk-kriz-video>.
- ABD-Yunanistan tatbikati olmayacak (2020). NTV. <https://www.ntv.com.tr/amp/dunya/abd-yunanistan-tatbikati-olmayacak,89roLa0rSkSI45wcToka4A>

- Bezpečnostná rada OSN: Rezolúcia č. 395 (1976).
<https://digitallibrary.un.org/record/93723>
- Çelikkol, O., & Karabel, S. (2017). Turkey-Greece Relations and the Disputes Emanating from the Seas. *Bilge Strateji*, 9(16), 13-31.
- Davos ruhu öldü mü, ıssız acun kaldı mı? (2019). *Habertürk*.
<https://www.haberturk.com/yazarlar/ayse-ozek-karasu/2298430-davos-ruhu-oldu-mu-issiz-acun-kaldi-mi>
- Dohovor OSN o kontinentálnom šelfe (1958).
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_continental_shelf.pdf
- Dohovor OSN o morskem práve (1982).
[https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623\(01\)&from=EL](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0623(01)&from=EL)
- Egypt and Greece Sign Agreement on Exclusive Economic Zone (2020). *Reuters*.
<https://www.reuters.com/article/us-egypt-greece-idUSKCN252216>
- Ertuğrul, A. (2021). Ege ve Doğu Akdeniz meselelerinin tarihsel, hukuki ve siyasi veçheleri üzerine tahlil ve düşünceler. *METU Studies in Development*, 48(2), 155-184.
- Ertürk, Y. (2008). *Türk-Yunan Mücadelesi*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Európska rada, Rada EÚ (2020). 10. – 11. decembra 2020, *Európska rada*.
<https://www.consilium.europa.eu/sk/meetings/european-council/2020/12/10-11/>
- Európska rada, Rada EÚ (2020). *Stretnutie vedúcich predstaviteľov EÚ a Turecka*.
<https://www.consilium.europa.eu/sk/meetings/international-summit/2020/03/09/>
- Európsky parlament (2020). *Spoločný návrh uznesenia o príprave mimoriadneho samitu Európskej rady zameraného na nebezpečnú eskaláciu napätia a úlohu Turecka vo východnom Stredozemí* (2020/2774(RSP)).
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2020-0260_SK.html
- Evans, A. (1979). Aegean Sea Continental Shelf Case (Grece v. Turkey). *American Journal of International Law*, 73(3), 493-505.
- Grécko, Cyprus a Izrael podpísali výstavbu plynovodu EastMed (2020). *SME*.
<https://index.sme.sk/c/22294465/grecko-cyprus-a-izrael-podpisali-dohodu-o-vystavbe-plynovodu-eastmed.html>
- Greece continues to militarize eastern Aegean islands in violation of international agreements (2022). *Anadolu Ajansı*.
<https://www.aa.com.tr/en/europe/greece-continues-to-militarize-eastern-aegean-islands-in-violation-of-international-agreements/2601390>
- Greece Plans Oil Takeover (1987b). *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/1987/05/05/business/greece-plans-oil-takeover.html>
- Greece, Turkey in Border Dispute (2020a). *Deutsche Welle*.
<https://www.dw.com/en/greece-turkey-in-border-dispute-after-alleged-island-occupation/a-53564277>
- Greeks and Turks Approach a Crisis Again (1976). *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/1976/08/06/archives/greeks-and-turks-approach-a-crisis-again.html>
- Greeks and Turks Ease Aegean Crisis (1987a). *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/1987/03/29/world/greeks-and-turks-ease-aegean-crisis.html>
- Gündüz, A. (1983). Ege Denizi Kıta Sahaneliği Davası ve Bazı Düşünceler. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 3(2), 11-23.
- Harakaľová, D. (2019). Kontinentálny šelf: vedecká skutočnosť verus právna fikcia. *Geografie*, 124(4), 455-478.
- Charta OSN (1945).
<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
- Kastellorizo: Tiny Island, Colossal Dispute (2020). *BESA (The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University)*.
<https://besacenter.org/kastellorizo-greece-turkey/>
- Khan, M. A. (1985). The Juridical Concept of the Continental Shelf. *Pakistan Horizon*, 38(2), 19-40.
- Konferencia OSN morskem práve (1958).
https://legal.un.org/diplomaticconferences/1958_los/
- Konstantinova, Y. (2020). „Ztracení vlastí“: utečenci, přestěhovalci, menšiny v Řecku ve 20. století. In Rychlík, J. a kol. (Eds.). *Mezi Terstem a Istanbulem: balkánské národy ve 20. století*, 305-331. Vyšehrad.

- Kurumahmut, A. (1998). *Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lausanská mierová zmluva (1923). <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf>
- Medzinárodný súdny dvor: Rozsudok vo veci Kontinentálny šelf Egejského mora (Turecko vs. Grécko) (1978). <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf>
- Medzinárodný súdny dvor: Rozsudok vo veci Kontinentálny šelf Severného mora (Nemecká spolková republika vs. Holandské kráľovstvo) (1969). <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/52/052-19690220-JUD-01-00-EN.pdf>
- Medzinárodný súdny dvor: Rozsudok vo veci Územný a námorný spor (Nikaragua vs. Kolumbia) (2012). <https://www.icj-cij.org/case/124>
- Memorandum of understanding between the government of the Republic of Turkey and the government of National Accord-state of Libya on delimitation of the maritime jurisdiction areas in the Mediterranean (2019). https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf
- Ministry of Foreign Affairs, Hellenic Republic: *Issues of Greek-Turkish Relations* (2023). <https://www.mfa.gr/en/issues-of-greek-turkish-relations>
- Ministry of Foreign Affairs, Republic of Türkiye: The Delimitation of the Aegean Continental Shelf (2023). https://www.mfa.gov.tr/maritime-issues--aegean-sea---turkey_s-views-regarding-the-settlement-of-the-aegean-issues.en.mfa
- Napätie vo východnom Stredomorí opäť eskaluje, na more sa vracia turecká prieskumná loď (2020). RTVS. <https://spravy.rtv.sk/2020/10/napatie-vo-vychodnom-stredomori-opat-eskaluje-na-more-sa-vracia-turecka-prieskumna-lod/>
- Priloha č. 2 k Dohovoru OSN o morském práve (1982). <https://jusmundi.com/en/document/treaty/en-annex-ii-commission-on-the-limits-of-the-continental-shelf>
- Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN č. 395 (1976). <https://digitallibrary.un.org/record/93723>
- Şihmantepe, A. (2013). Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(17), 127-155.
- STRATI, A.: Greece and the Law of the Sea: A Greek Perspective. In: CHIRCOP, A. - GEROLYMATOS, A. - Iatrides, J. O. (eds.): *The Aegean Sea After the Cold War: Security and Law of the Sea Issues*. Londýn: Palgrave Macmillan 2000, s. 89-102.
- The History of the Ancient Greek City of Smyrna (2022). *Greek Reporter*. <https://greekreporter.com/2022/07/06/history-ancient-greek-city-smyrna/>
- The international crisis group: Turkey - Greece: From Maritime Brimkmanship to Dialogue (2021). <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep33264.5.pdf>
- Treves, T. (2015). Historical Development of the Law of the Sea. In Rothwell, R., Oude Elferink, A., Scott, K., & Stephens, T. (Eds.). *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, pp. 1-23. Oxford University Press.
- Turkey-Greece Tensions Escalate Over Ankara's Mediterranean Ambitions (2019). VOA (*Voice of America*). https://www.voanews.com/a/europe_turkey-greece-tensions-escalate-over-ankaras-mediterranean-ambitions/6180520.html
- Turkey-Libya maritime deal rattles East Mediterranean (2019). *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya-eastmed-tensions-explain-idUSKBN1YT0JK>
- Türkiye - Yunanistan arasındaki en uzun süreli gerginliğin yaşandığı 2020'de neler oldu? (2020). *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55465415>
- Türkiye Avrupa'ya açtığı sınır kapılarını kapatıyor (2020b). *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-avrupaya-a%C3%A7t%C4%B1%C4%9F%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1-koronavir%C3%BCs-nedeniyle-kapat%C4%B1yor/a-52828163>

- Türkiye ile Yunanistan arasındaki deniz hukuku sorunları (2020). T24. <https://t24.com.tr/yazarlar/riza-turmen/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-deniz-hukuku-sorunlari,27769>
- UN division for ocean affairs and the law of the sea: Commission on the Limits of the Continental Shelf - The Definition of the Continental Shelf and Criteria for the Establishment of its Outer Limits (2023). https://www.un.org/depts/los/clcs_new/continental_shelf_description.htm
- Vassalotti, J. (2011). Rough Seas: The Greek-Turkish Aegean Sea Dispute and Ideas for Resolution. *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, 33(2), 387-399.
- Všeobecný akt o mierovom riešení medzinárodných sporov (1928). https://is.muni.cz/elportal/estud/praf/js09/dejiny/web/prameny/08/Generalni_akt_o_pokojnem_reseni_mezinarodnich_sporu_z_26_zari_1928.pdf
- Vyhlásenie prezidenta USA Harryho Trumana: Politika USA v súvislosti s pobrežným rybolovom v určitých oblastiach šireho mora (1945). <https://www.archives.gov/federal-register/codification/proclamations/02668.html>
- Vyhláška Ministra zahraničných vecí č. 144/1964 Zb. o Dohovore o pevninskej plytčine. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/144/>
- Yunanistan nasıl bağımsız oldu, 200 yıl önce neler yaşandı? (2021). *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56497345>
- Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarmasıyla Türkiye'ye Ege'de yüzde 10'dan az bir alan kalacak (2020). *EURONEWS*. <https://tr.euronews.com/2020/08/26/yunanistan-12-mil-cikisi-ile-turkiye-nin-sinir-uclarina-dokunuyor-gorus>

KIM-ČONG IL UVÁDÍ. PRAVDIVÝ PŘÍBEH O UNESENÉM FILMAŘI, JEHO DVORNÍ HEREČCE A O CESTĚ MLADÉHO DIKTÁTORA K MOCI

Fischer, P.

Praha: Argo, 2015. 380 s.

ISBN 978-80-257-1583-3

IVANA TOMEČKOVÁ

Institute of Slovak and Media Studies
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: ivana.tomeckova@unipo.sk

Čo je pre Nás sloboda? Otázka znie tak ošemetne, že si odpoveď na ňu vieme predstaviť akokoľvek, len nie tým, čo práve prežívame. Predchádzajúce slová odkazujú na rok 1989. Sloboda prejavu, otvorené hranice, cestovanie bez víz a niekedy aj spravodlivé súdy. To, čo je pre nás samozrejmou, však nemusí byť platné všade. Najviac ukázkovým príkladom uzatvorenia, zákazov a príkazov je jednoznačne Severná Kórea. Čo všetko vieme o polostrove, na ktorom sa nachádza najstráženejšia hranica sveta? Najčastejšou odpoveďou je buď nič, alebo atómové rakety a diktátori.

Kniha, ktorú predstavujeme síce vyšla v roku 2015, no jej svedectvá sú podobné tým, ku ktorým sa najčastejšie dostávajú nadšenci ázijskej kultúry a jej života. Kniha *Kim Jong-Il Production*, alebo aj *Kim Čong-Il uvádí* predstavuje strastiplný pobyt dvoch bývalých manželov unesených samotným Kim Čong-Ilom do Kórejskej ľudovodemokratickej republiky (ďalej len KĽDR), o čom vypovedá aj podtitul *Pravdivý príbeh o uneseném filmaři, jeho dvorní herečce a o ceste mladého diktátora k moci*. Autorom pub-

likácie je britský autor a režisér Paul Fisher. Už z úvodu knihy je jasné, že autor pracuje s pracovným zameraním na zábavný, konkrétne filmový trh. Definujúce časti knihy totižto pomenúva filmovým registrom. Hlavné postavy sú predstavené ako osoby a obsadenie, samotné celky s následnými podkapitolami autor pomenúva kotúčmi.

Prvý kotúč *Osudové předurčení* viac zaujme fanúšika filmového žánru. Opisuje dianie v 60. tých rokoch 20. storočia a postupný rozvoj juhokórejskej kinematografie a vtedajšieho najvýznamnejšieho režiséra Sin Sang-oka. No obracia sa aj na mýty vytvorené okolo narodenia niekdajšieho vodcu Kim Čong-Ila. Ich históriu sa podľa viacerých svedectiev museli Severokórejci učiť naspamäť a považovali ho ako nesporný fakt. Text samotného narodenia hovorí: „Narodenie Drahého Vodcu sa už dlho očakávalo, predpovedala ho lastovička, ktorá spievala o tom, že prichádza úžasný generál, ktorý bude vládnuť celému svetu. Keď sa táborom rozoznel prvý výkrik novorodenca, vybehli partizáni zo svojich stanov a chýž, obji-

mali sa, oslavovali a velebili jeho narodenie.“ (s. 47-48) Nezabudnime na fakt, že Drahý vodca podľa mýtov ďalej v troch týždňoch už chodil po tábore a keď mal osem týždňov, vedel už hovoriť. Rozprávania sa spočiatku zdá ako bláznivé a absolútne nezmyselné no podobné ovplyvňovanie vidíme aj v súčasnosti na takmer každodennej báze. Ruská propaganda, hoaxy a dezinformácie spôsobujú, že aj na Slovensku nachádzame ľudí veriacich v genetiku ovplyvnenú vakcínami, či vymyslené Chemtrails práškovanie ovzdušia, ktorého sa zbavíme len vďaka octovej vode. Nezvratným dôkazom manipulácie je napríklad aj pitie Sava, pretože očisťuje telo.

Život Sin Sang-oka prechádza do spoločného príbehu spolu s jeho najviac využívanou herečkou, ktorú nenazval nikdy inak ako madam Čcho, celým menom Čcho Un-hui s veľmi smutnou minulosťou. Pre recenziu však považujeme za najdôležitejšie ostatné dva kotúče, ktoré predstavujú dynastiu rodu Kim. Prečo však boli režisér a herečka zavlečení do KĽDR? Kim Čong-Il miloval filmy. Veľmi rád ich premietal aj niekoľkokrát do dňa, snažil sa získať čo najviac filmov zo zahraničia, ktoré by ho bavili, motivovali a niečomu priučili. Nakupoval najmodernejšie kamery a postprodukčné vybavenie, aby sám dokázal točiť filmy. Zavliekol do KĽDR najprv Čcho a neskôr jej bývalého manžela, aby vďaka ich pomoci dokázal natočiť ďalšie filmy, pretože veril, že kultúra je tým pravým nástrojom k udržaniu stability a vernosti národa, ako o tom hovorí severokórejské učenie Čučche.

Autor v druhom kotúči *Hosté drahého vúdce* opisuje nekonečné nabádanie obidvoch zavlečených na severokórejské učenie, ideológiu a objavovanie bohatstva Kim Čong-Ila. Čitateľovi ponúka možnosť spoznať mnohé krásne, no kvôli režimu veľmi okresané, miesta. To, čo však v kapitole dostáva jeden z najväčších rozsahových priestorov je opis trestania väzňov, tzv. nepriateľskej triedy v rôznych nápravných zariadeniach a väzeniach. Autor uvádza, že sa v nápravných a pracovných táboroch v tom čase mohlo nachádzať až 200-tisíc ľudí. O neúprosnom týraní a nezmyselných trestoch, ktoré môže viesť až do tretieho pokolenia rodiny uvádza Fisher (2015, s. 180) takto: „Každý Severokórejčan pozná niekoho – príbuzného, kamaráta, známeho z práce -, kto bol uprostred noci odvedený do internačného tábora a nikdy

sa odtiaľ nevrátil. Napriek tomu, že sa o táboroch nehovorí, každý – každý – o nich vie.“ Autor predstavuje ďalšie iné opisy činov voči ľudskosti. Odsúdenie riaditeľa školy z vraždy, pretože našiel dvoch mŕtvych učiteľov na pôde školy a tiež brutálne, niekoľko mesačné týranie ženy. Vrcholom trestu bolo preloženie dosky na bruchu ženy, na ktorej stáli dvaja vojaci, či jej uzatvorenie v keramickej peci dovtedy, kým od horúčavy neomdlela. Aké bolo jej previnenie? Odmietla vydať látku nad prídel. Fisher uvádza opisy trestania aj samotného Sin Sang-oka. Šestnásť hodinového sedenia v jednej polohe, nútené práce mužov, žien a detí. V myšlienkach Severokórejčanov je vlast' prednejšia emócií, preto u nich absentuje emócia voči vlastným príbuzným, ktorí zradia štát. Takýto príbeh nachádzame špecificky aj v knihe *Útek z tábora 14* (2013) opisujúcu útek muža narodeného v samotnom pracovnom tábore. Sin Sang-ok niekoľkokrát pobudol vo väzení pre svoje úteky, držal hladovku až nakoniec zaujal samotného Kim Čong-Ila.

Ukážkou nádeje a prinavrátania slobody je posledný kotúč nazvaný *Producent Kim Čong-Il*. Kapitola znova opisuje primárne natáčania, no tento raz aj s drobnohlľadom vodcu Kima. Autor spomína veľmi striktný dohľad na natáčania filmov, nekonečné stretnutia a tajné nahrávanie vodcu, ktoré využíval voči všetkým. Osudovým bodom v príbehu sa stáva nám neďaleká Viedeň, ktorá sa pre dvojicu stala novým začiatkom, keď sa obidvom podarilo ujsť pred severokórejskou hliadkou na americkú ambasádu. Útek do Spojených štátov amerických sa končí ich osem rokov trvajúce vytratenie sa z reálneho sveta.

Kniha Kim Čong-Il uvádza je akousi sondou do minulého storočia a vtedajšieho života v Severnej Kórei. Poukazuje na zvrátenosť diktátorského režimu, ktorý síce stále existuje, no podľa slov imigrantiek Park Yeonmi či Lee Hyeonseo sa snaží aspoň čiastočne adaptovať. Napriek svojmu špecifickému zameraniu na filmový priemysel, kniha predstavuje stále veľmi bizarné učenie o svete, ktorého rok sa začína narodením Kim Ir-sena v roku 1912, kastovaním na 51 rôznych spoločenských vrstiev v závislosti na ich vernosti voči režimu až po nariadených 27 druhom vlasových strihov. O krajine, ktorá je známa, že si na konci minulého storočia prešla hladomorom a jej obyvatelia sa živili zemou, chrobákmi a hlodavcami

a podľa knižného opisu aj vlastnými deťmi. Opisy ľudí v minulom, ale aj súčasnom storočí sú veľmi náročné na spracovanie. Paul Fisher sa zameria na veľmi dostupnú zábavnú sféru bežného života, ktorá sa pre diktátorov stala obľúbenou formou manipulácie. Kniha podsúva výpovede pravých obetí diktatúry s odkazmi na vysvetlenie iných mnohých faktov, ktoré sú bežným ľuďom pravdepodobne úplne neznáme. Recenzovaná publikácia tiež prikladá dôraz na šírenie rozpravy o nástrahách diktatúry a otvára polemiku v otázkach slobody severnej a južnej časti Kórejského polostrova aj napriek tomu, že nepatrí medzi populárne témy hlavne na Slovensku.

AKTUÁLNY DISKURZ O VÝSKUME HRANÍC V RÁMCI ETMU DAYS

ANNA POLAČKOVÁ

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: anna.polackova@unipo.sk

Zástupcovia Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (PU) sa zúčastnili konferencie *The 19th ETMU Days – Mobile Lives, Global Complexities*, ktorú organizovala *Society for the Study of Ethnic Relations and International Migration* (ETMU) vo fínskom meste Joensuu. Podujatie, ktoré sa konalo 24-25. novembra 2022 na pôde University of Eastern Finland, bolo zamerané na migráciu a problematiku výskumu hraníc.

The ETMU Days, konferencia o výskume etnických vzťahov a medzinárodnej migrácie, sa pravidelne koná od roku 2004 s cieľom vytvoriť priestor pre odborné konštruktívne diskusie o výskume hraníc, migračných štúdií a ďalších súvisiacich oblastí. Každoročne sa na tomto medzinárodnom vedeckom podujatí stretávajú výskumní pracovníci, tvorcovia politik a ďalšie zainteresované strany z Fínska i zahraničia.

Zástupcovia Inštitútu politológie sa 19. ročníka Etmu Days zúčastnili v rámci svojej pracovnej cesty, ktorá sa konala od 22. do 26. novembra vo Fínsku. V sekcii orientovanej na metodológiu výskumu vo svojom príspevku s názvom *Vnímanie, preferencie a perspektívy miestnych a regionálnych aktérov slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce* predstavili aktuálny stav riešenia problematiky výskumu hraníc ako súčasť projektu APVV-21-0057 *Slovensko-Ukrajinská cezhraničná spolupráca počas*

a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky. Projek, ktorého nositeľom je Inštitút politológie, sa zameriava na skúmanie vplyvov konkrétnych opatrení počas pandémie COVID-19 a vojny na režim slovensko-ukrajinskej hranice. Skúma taktiež zmeny, ktoré nastali v režime hraníc po skončení pandémie a zamýšľa sa zmenami, ktoré môžeme po skončení vojny očakávať. Predmetom projektu sú aj dôsledky pandémie a vojny na politiku cezhraničnej spolupráce na nadnárodnej (inštitúcie EÚ), vnútroštátnej (ústredné orgány na Slovensku a Ukrajine) i regionálnej úrovni (Prešovský samosprávny kraj, Košický samosprávny kraj, Zakarpatská oblasť), ale taktiež ich vplyv na implementáciu projektov cezhraničnej spolupráce. Prezentujúci vo svojom príspevku načrtli nielen metodológiu realizujúceho výskum, ale vchádzajúc z cieľom projektu, otvorili viacero tém, ktoré sa následne stali predmetom bohatej diskusie účastníkov sekcie.

Okrem aktívnej účasti na medzinárodnej konferencii absolvovali Ing. Martin Lačný, PhD., Mgr. Anna Polačková PhD. a Mgr. Emília Mariančíková v Helsinkách konzultáciu k metodológii výskumu so zástupcom Karelian Institute, University of Eastern Finland, prof. Jussim Lainem, s ktorým Inštitút politológie spolupracuje od roku 2016, od kedy sa aj intenzívne zaoberá problematikou výskumu hraníc

Úspechom pracovnej cesty vo Fínsku bolo aj nadviazanie ďalšej spolupráce so špičkovými odborníkmi v oblasti Border Studies, medzi nimi aj s prof. Henk van Houtum, ktorý je jednou z najvýznamnejších osobností európskej školy Border Studies, taktiež zakladateľom

a koordinátorom Nijmegen Centre for Border Research. Spečatením vzájomnej spolupráce bolo to, že prof. Henk van Houtum sa stal novým členom redakčnej rady vedeckého časopisu Inštitútu politológie Annales Scientia Politica.